

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

SKAISTĖ BYSTRIAKOVIENĖ

Magistratūros dieninių studijų verslo teisės programos I kurso VRTmd6-01 gr. studentė

ŠEIMOS SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO PRINCIPAI IR JŲ
TAIKYMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: Lekt. dr. I.
Kudinavičiūtė - Michailovienė

(parašas)

(įvertinimas)

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I DALIS. TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA.....	8
1.1. Sąvokos - <i>teisės principai</i> - reikšmė.....	8
1.2. Teisės principų vieta teisės sistemoje.....	9
1.3. Teisės principų funkcijos.....	11
1.4. Teisės principų rūšys.....	13
1.5. Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų samprata.....	14
1.6. Europos šeimos teisės komisija.....	17
II DALIS. ŠEIMOS SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO PRINCIPAI.....	20
2.1 Monogamijos principas.....	20
2.2. Santuokos savanoriškumo principas.....	25
2.3. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas.....	32
2.4. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas.....	39
2.5. Vaikų auklėjimo šeimoje principas.....	50
2.6. Motinystės visokeriopos apsaugos principas.....	55
IŠVADOS	60
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	63
SANTRAUKA.....	68
SUMMARY.....	69

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Vykstant spartiems socialiniams pokyčiams, vyksta ir visuomenės transformacija. Šeima, kaip pirminis socialinis institutas, irgi patiria ryškius pokyčius. Jie išryškėja įvairiose šeimos gyvenimo srityse, nes visų pirma, transformuojasi pati šeimos sąvoka, keičiasi šeimos kūrimosi teisiniai pagrindai, vertybiniai ir gyvenimo prioritetai.

Šeimos teisės esmę ir jos įgyvendinimo svarbiausius būdus nustato ir išreiškia šeimos teisės principai. Kadangi gyvenime vyksta tokie spartūs socialiniai pokyčiai, liečiantys ir šeimos santykius, kyla klausimas, ar šeimos teisės principai bėgant laikui taip pat negali pamažu transformuotis. Todėl yra svarbu ir aktualu išnagrinėti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus ir atskleisti, ar jie atitinka visuomenės lūkesčius. Lietuvos Respublikoje šeimos santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais. Jie įtvirtinti Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau LR CK) Trečiojoje knygoje 3.3 straipsnyje. Tai principai, kuriais dabar Lietuvoje yra vadovaujama ir jų paisoma reguliuojant šeimos teisinius santykius.

Kaip žinome, šeimos teisiniai santykiai yra ta teisės sritis, kuri paprastai yra reglamentuojama kiekvienos valstybės nacionalinėmis teisės normomis, atspindinčiomis tos valstybės kultūrą, tradicijas, religinius aspektus ir ilga laiką tai nebuvo interpretuojama tarptautiniu mastu. Tačiau XX amžiaus viduryje šiuolaikinė tarptautinė teisė išsiskverbė į tradicinę valstybių vidaus teisės sferą – individo teises ir ėmė jas reglamentuoti bei ginti tarptautiniu lygmeniu. Teisė į santuoką ir šeimos sukūrimą, sutuoktinių lygios teisės ir pareigos vienas kito bei vaikų atžvilgiu yra žmogaus teisių dalis, todėl jas įtvirtina ir saugo nemažai tarptautinių daugiašalių sutarčių, kurių dalyvėmis yra ir Lietuvos Respublika. Kaip antai, šeimos bei santuokos svarbą pabrėžia Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (16 str.), taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK) (12str.), o šios Konvencijos septintojo protokolo 5 straipsnis įtvirtina sutuoktinių lygiateisiškumą. Be šių tarptautinių sutarčių, paminėtini taip pat dar du tarptautiniai teisės dokumentai svarbūs nagrinėjama tema t.y. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, bei 1966 m. Tarptautininis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, kurių straipsniuose atitinkamai 23 str. ir 10 str. akcentuojama šeimos svarba, jos apsauga bei visokeriopa pagalba jai.

Be to, 2004 m. gegužės mėn. pirmąją dieną Lietuvos Respublika įstojo į Europos Sąjungą (toliau – ES), tad pati valstybė kaip ir jos visuomenė pamažu tampa liberalesnės, stengiasi orientuotis ir lygiuotis į kitas šalis, derinti savo nacionalinius teisės aktus su ES leidžiamais reglamentais, direktyvomis, dalyvauti ir laikytis įsipareigojimų pagal tarptautines sutartis. Taip pat žinome, kad Lietuva tapo pirmoji iš 25 Europos Sąjungos valstybių, ratifikavusi 2004 metų spalio 29 dieną Romoje pasirašytą ES valstybių atstovų Sutartį dėl Konstitucijos Europai¹, kurios antrojoje dalyje – „Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje“ atitinkamuose straipsniuose taip pat akcentuojama šeimos svarba, t.y.: teisė tuoktis ir kurti šeimą (II-69 str.), vaiko teisės (II-84 str.), motinystės ir visos šeimos teisinė, ekonominė, ir socialinė apsauga (II-93 str.).

Nagrinėjamos problemos aktualumą tarptautiniu lygmeniu įrodo ir 2001 m. rugsėjo mėnesį įkurta Europos šeimos teisės komisija (*Commission of European Family Law*), kurios pagrindinis tikslas – šeimos teisės harmonizavimas ir unifikavimas, nustatant Europos šeimos teisės principus atskirų jos institutų reglamentavimui.²

Pasirinkta magistro baigiamojo darbo tema “Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai ir jų taikymas teismų praktikoje” – yra aktuali dar ir dėl to, kad ši tema yra naujoviška ir labai mažai nagrinėta teisinėje literatūroje. Keletas atskirų principų (monogamijos, vaiko teisių ir interesų apsaugos bei gynimo) yra plačiau atskleisti ir išanalizuoti kai kurių teisės, sociologijos mokslininkų, tačiau kompleksinio šios temos ištyrimo ir išnagrinėjimo nėra nei tarp Lietuvos mokslininkų, nei tarp užsienio specialistų darbų. Užsienio teisės ir kitų mokslų atstovai nagrinėjamus principus dažniausiai gvildena savo nacionalinės teisės sistemos rėmuose, kadangi šeimos teisės klausimai paliekami sureguliuoti pačios valstybės kompetencijai, tai yra nacionalinės teisės reguliavimo dalykas. Todėl ir išsamesnės, bendresnio pobūdžio apžvalgos šeimos teisės principais tarp užsienio mokslininkų nėra.

Taip pat nėra gausi ir teismų sukaupta praktika šiais konkrečiais klausimais. Tik kai kuriose teismų išnagrinėtose bylose šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai yra pagrindinis tos bylos nagrinėjimo akcentas, tačiau likusioje didžiojoje bylų dalyje šeimos teisės principai tėra kaip priedas prie nagrinėjamo klausimo.

Tyrimo objektas. Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas yra šeimos teisiniai santykiai. Tai šeimos teisės normomis sureguliuoti asmeniniai ir turtiniai santykiai, susiklostantys šeimoje.

¹ Europos Sąjunga: Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai / Sudarytojas G.Vitkus - Vilnius: Eugrimas, 2005. P.7.

² Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects // <http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000012/article.pdf>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

Tyrimo dalykas. Magistro darbo tyrimo dalykas – šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai bei jų įgyvendinimas ir pritaikymas praktikoje. Darbe tiriami bei analizuojami tokie šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai:

- 1) monogamijos;
- 2) santuokos savanoriškumo;
- 3) sutuoktinių lygiateisiškumo;
- 4) prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo;
- 5) vaikų auklėjimo šeimoje;
- 6) motinystės visokeriopos apsaugos.

Atsižvelgiant į tai, kad šeimos teisę daugelis teisės specialistų (V. Mikelėnas) laiko vienu iš civilinės teisės institutų, tai šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvoje grindžiamas ir kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais (teisingumo, sąžiningumo, protingumo, nuosavybės neliečiamumo, nesikišimo į privačius santykius, proporcingumo, teisėtų lūkesčių ir kitais principais įtvirtintais LR CK 1.2 str. bei 1.5 str). Tačiau šiame darbe minėti principai neliečiami ir neanalizuojami, o apsiribojama tik tais konkrečiais aukščiau išvardintais šeimos santykių teisinio reglamentavimo principais.

Darbo tikslas. Atsižvelgiant į pasirinktą tyrimo dalyką, tiesioginis darbo tikslas yra kompleksiskai išanalizuoti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, siekiant pabrėžti jų taikymo prioritetą teisės normų atžvilgiu.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant minėto magistro baigiamojo darbo tikslo, keliami tokie tyrimo uždaviniai:

- 1) atskleisti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų sampratą, bei apibrėžti jų turinį, remiantis Lietuvos ir kitų šalių teisės aktais bei moksline literatūra;
- 2) nustatyti šių principų santykį bei ryšį su kitais šeimos teisės institutais (santuoka, ištuoka, vaikų ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos ir kt.);
- 3) apibendrinti Lietuvos teismų formuojamą praktiką šiais klausimais ir nustatyti šių principų įgyvendinimo aspektus.
- 4) atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas.

Tyrimo hipotezė.

Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai nėra hierarchijoje vienas kito atžvilgiu, tačiau atskirų principų taikymo konkurencingumui turi įtakos konkretaus ginčo faktinių aplinkybių analizė.

Tyrimo metodai.

Iškeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti, tyrimo metu kompleksiskai buvo panaudoti įvairūs teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai.

Teoriniai tyrimo metodai.

Darbe plačiai naudojamas **lyginimo** metodas, suteikiantis galimybę išanalizuoti Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktus bei tarptautinius teisės dokumentus, įtvirtinančius šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, bei juos tarpusavyje palyginti. Lyginimo metodas taip pat pasitelktas išsiaiškinti, ar kitose užsienio valstybių teisės aktuose yra įtvirtinti tokie pat, ar kitokie šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai nei yra Lietuvoje. Taip pat palyginti skirtingų mokslininkų požiūrius šiuo nagrinėjamu klausimu.

Lyginamojo istorinio metodo pagalba buvo siekiama išsiaiškinti kokiais principais šeimos teisiniai santykiai buvo grindžiami skirtingais istoriniais laikotarpiais Lietuvoje, koks buvo šių principų turinys.

Sisteminės analizės metodas tyrime buvo naudojamas, siekiant nustatyti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų sąveiką su šeimos teisės institutais, taip pat išsiaiškinti teisės aktų ar atskirų teisės normų tarpusavio santykį bei sisteminio taikymo galimybes.

Apibendrinimo metodas tyrime buvo pasitelktas išanalizuotai medžiagai apibendrinti, išvadoms suformuluoti.

Empiriniai tyrimo metodai.

Pagrindinis tyrimo metu taikytas empirinis tyrimo metodas – **teisinių dokumentų analizė**. Naudojant šį metodą, darbe buvo tiriami Lietuvos Respublikos ir kai kurių užsienio valstybių teisės aktai bei tarptautinės teisės dokumentai.

Siekiant atskleisti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų praktinio įgyvendinimo problemas darbe buvo panaudota nacionalinių teismų išnagrinėtų bylų **kiekybinė ir kokybinė analizė**.

Tyrimo šaltiniai ir tyrimų apžvalga.

Atliekant mokslinį tyrimą buvo remiamasi: 1) nacionaliniais ir kai kurių užsienio valstybių (Rusijos, Lenkijos ir kt.) teisės aktais; 2) EŽTK; 3) Lietuvos teismų praktika; 4) atskirų teisės aktų, galiojusių Lietuvoje nuostatomis (Santuokos ir šeimos kodeksas – toliau - SŠK).

Kaip tyrimo šaltiniai darbe buvo naudojama šeimos teisės teoretikų, analitikų darbai, publikacijos spaudoje, taip pat sociologijos, psichologijos ir kitų mokslų literatūra. Istoriniu aspektu šeimos teisės principus, įtvirtintus Lietuvos Statutuose apžvelgė V.Andriulis; tuo pačiu aspektu šeimos teisinius santykius, o tiksliau santuokinių santykių teisinį reglamentavimą nagrinėjo S.Vancevičius pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje, taip pat šis autorius komentavo šeimos santykių teisinį reglamentavimą pagal Lietuvoje tuo metu galiojusius Rusijos imperijos civilinius įstatymus; S.Umbrasas – išsamiai nagrinėjo santuokos sudarymo sąlygas, jos registravimo tvarką pagal tuo metu galiojusias SŠK normas, taip pat kai kurių poįstatyminių teisės aktų nuostatas; santuokos, šeimos sąvokas, santuokos sudarymo sąlygas kai

kuriais aspektais nagrinėjo J.Jačkonienė; santuokos sudarymo sąlygas (tarp jų monogamijos, santuokos savanoriškumo principus) išsamiai analizavo bei tyrė I. Kudinavičiūtė-Michailovienė; G.Sagatys kompleksiskai nagrinėjo vaiko teisę į šeimos ryšius ir jos teisinę apsaugą, apibrėžė vaiko teisės į šeimos ryšius sampratą, turinį, nustatė jos vietą žmogaus teisių sistemoje; sociologiniu aspektu vaiko teisių apsaugą, vaiko gerovės politiką, vaiko teisių šeimoje situaciją analizavo bei tyrė L. Dromantienė bei G.Navaitis; LR CK trečiosios knygos „Šeimos teisė“ nuostatas komentavo V.Mikelėnas.

Tarp užsienio teisės teoretikų, nagrinėjusių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, paminėtini rusų teisės specialistai: K. Boele-Woelki, S. A. Muratova, J. A. Karaliov, L. M. Pčelinceva, A.M. Nečiajeva, M.V. Antokolskaja, I. Chaderka. Vaiko teisių ir jo interesų svarbą akcentuoja ir kitų šalių užsienio teisės specialistai – tai Sidnėjaus universiteto teisės profesorius P.Parkinson, JAV mokslininkė K. Hunt Federle, monogamijos principo sampratą analizavo JAV teisės specialistai S.Kanazawa ir M.C.Still.

Išnagrinėjus teisinę, sociologinę, psichologinę literatūrą galima pažymėti, kad išsamaus, kompleksinio tyrimo, atskleidžiančio visų šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų sampratą, nėra nei Lietuvos, nei užsienio šeimos teisės autorių darbuose. Kai kuriems šeimos santykių teisinio reglamentavimo principams – monogamijos, prioritetingoms vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, santuokos savanoriškumo principams - skirta dėmesio yra nemažai, tačiau kiti likę šeimos teisės principai yra analizuojami ir gvildenami rečiau.

Darbo struktūra.

Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš įvado, dviejų dėstomųjų-tiriamųjų dalių, dvylikos skyrių, išvadų bei literatūros sąrašo.

Pirmoje dalyje „Teisės principų samprata“ pateikiama bendra teisės principų charakteristika: sąvoka, rūšys, funkcijos, jų vieta teisės sistemoje, ir po to pereinama prie šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, apibūdinant apskritai, kaip jie suprantami, kokia jų pagrindinė funkcija ir reikšmė. Šioje dalyje taip pat supažindinama su Europos šeimos teisės komisija, jos uždaviniais, veiklos kryptimis, rezultatais.

Antroje dalyje „Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai“ analizuojami konkretūs šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai - monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetingos vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos – pateikiamas jų turinys, galimos praktinės jų įgyvendinimo problemos, teismų praktika nagrinėjamais principais.

I DALIS. TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA

1.1. Sąvokos *teisės principai* reikšmė

Nagrinėjant šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, įtvirtintus LR CK 3.3 str., visų pirma, reikia susitarti dėl čia vartojamos svarbiausios ir pagrindinės – *principų* – sąvokos reikšmės. Pats žodis ***principas*** kilęs iš lotyniško žodžio *principium* ir reiškia *pradžią, pagrindą, pirminį šaltinį*. Sekant Tarptautinių žodžių žodynu, *principą* galima apibūdinti kaip „įsitikinimą, lemiantį žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas“, kaip „pagrindinę kurios nors teorijos, koncepcijos idėją, pradinį teiginį“, kaip „svarbiausią, kurios nors organizacijos struktūros arba veiklos taisyklę“, kaip „pagrindinę kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybę“.³ Kaip matyti iš pateiktų apibūdinimų, principas bendriausia prasme suvokiamas kaip *kreipiantis pradas*, grindžiantis tam tikro reiškinio turinį, jo konkrečias apraiškas ar atskirus elementus. Tokia yra bene visuotinai pripažinta šios sąvokos reikšmė.

Taigi, jei bendriausia prasme *principai* suvokiami kaip tam tikro reiškinio (sistemos, organizacijos, teorijos, koncepcijos ir t.t.) *pamatinės nuostatos, fundamentalūs pradai*, tai *teisės principai* E. Kūrio nuomone, persmelkia ir teisinį reguliavimą, ir teisinę praktiką. *Teisės principai* yra teisės ir jos sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas visas teisinis reglamentavimas, visi teisiniai sprendimai – ir bendrieji, ir individualūs.⁴

Kiek savotiškai į teisės principus žvelgia teisės teoretikas A. Vaišvila – per teisių ir pareigų vienovės prizmę. Pasak jo, *teisės principai* – tai svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdai, arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų harmonizuojami bei demokratizuojami.⁵ Teisės principai ne „prasimanomi“, o logiškai išvedami iš teisės esmės kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovės.

Dauguma kitų teisės specialistų teisės principus apibūdina taip: „Teisės principai – vadovaujantys pradai, idėjos, išreiškiančios teisės, kaip specifinės socialinių santykių reguliuotojos, esmę. Teisės principai atskleidžia teisės dėsningumą, jos prigimtį ir socialinę paskirtį. Tai yra „ypač bendro pobūdžio taisyklės“, vienais atvejais tiesiogiai suformuluotos įstatymo tekste, kitais atvejais „kildinamos iš teisinio reguliavimo prasmės“. Teisės principai turi didžiulę reikšmę

³ Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis pataisytas leidimas. - Atsakomasis redaktorius A.Kinderis.-Vilnius: Alma littera, 2004. P.601.

⁴ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P.54.

⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 123-124.

visuomeninių santykių teisiniam reguliavimui, lemia bendras teisinio poveikio kryptis. Teisės principais remiamasi ir įgyvendinant teisę. Jais taip pat gali būti vadovaujama ir priimant sprendimą konkrečioje teisinėje byloje.“⁶

Taigi daugelis autorių panašiai apibrėžia teisės principų sąvoką: tai yra pamatinės itin bendro pobūdžio nuostatos, pagrindinės teisinės idėjos, kreipiantieji pradai, įkūnijantys tipiškiausius teisės bruožus, teisės esmę, kurie daro įtaką kitiems teisiniams reiškiniams ir visai teisinei sistemai.

Apibendrinant įvairių autorių pozicijas teisės principų atžvilgiu formuluojama išvada, jog *teisės principų* sąvoka iš esmės niekuo nesiskiria nuo bendrosios *principų* sąvokos, kuri vartojama ir kitos tikrovės srityse. Taigi galime sutikti su K. Jankausko pateiktu teisės principų sąvokos apibendrinimu: „**Teisės principai** – tai vadovujančios idėjos, pamatinės nuostatos, kreipiantieji pradai, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso. Teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisinės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai.“⁷

1.2. Teisės principų vieta teisės sistemoje

Kaip žinome, vyrauja pažiūra, jog teisė susideda iš teisės normų, t.y. visuotinai privalomų valstybės garantuojamų elgesio taisyklių, kurios be kita ko, sudaro daugmaž nuoseklią sistemą. Logiškai samprotaujant, kyla klausimas, kur teisėje, kaip teisės normų sistemoje, yra teisės principų vieta? Ar jie glūdi kiekvienoje teisės normoje, ar yra greta kažkur teisės normų? O gal apskritai teisės principai yra už teisės sistemos ribų?

Teisės principai, kaip ir teisės normos yra bendro pobūdžio, formaliai apibrėžtos, sisteminiiais ryšiais susijusios imperatyvios elgesio taisyklės. Taigi daugeliu požymių teisės normos ir principai sutampa: visose daugiau ar mažiau tokiose taisyklėse yra išreikšti idealūs elgesio modeliai ir standartai, su kuriais socialinių santykių dalyviai privalo derinti savo elgesį. Tačiau teisės normos ir principai turi ir esminių skirtumų, jie skiriasi formulavimo teisiniame tekste *abstraktumo* laipsniu. Jeigu teisės normose yra pakankamai tiksliai ir konkrečiai formuluojamos socialinių santykių dalyvių teisės ir pareigos, jų atsiradimo sąlygos, taip pat pareigų nevykdymo ar netinkamo vykdymo teisinės pasekmės, tai teisės principai formuluojami gerokai abstrakčiau.

⁶ Abramavičius A., Andriuškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas / Sudarytojas J. Prapiestis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P.866.

⁷ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S) / MRU. - Vilnius, 2005. P. 16.

Nustatant teisės principų vietą teisės sistemoje (ar jie laikomi teisės sistemos dalimi, ar ne), analizuojamas klausimas ar principams priskiriama (ar ne) teisinio reguliavimo savybė.

Teisinis reguliavimas – tai socialinių santykių teisinis sutvarkymas pagal sankcionuotą modelį, įtvirtintą įvairių lygių teisės aktuose. Taigi teisinis reguliavimas suprantamas kaip ypatingas teisės poveikio būdas socialinių santykių dalyvių elgesiui. O ypatingas tuo, kad teisinio reguliavimo rezultatai gaunami (t.y. socialiniai santykiai tampa teisiniais), naudojant teises priemones – formaliai apibrėžtas ir įtvirtintas tiek bendrojo pobūdžio, tiek individualaus pobūdžio elgesio taisykles. Būtent jų dėka socialiniai santykiai įgauna teisinę formą, šių santykių dalyvių elgesys pasikeičia – jie įgyja abipuses, vienas kitą įpareigojančias teises bei pareigas. Dar reikėtų pridurti, kad teisinio reguliavimo sąvoka gali būti vartojama ir plačiąja, ir siaurąja prasme. Plačiąja prasme ji savo turiniu tapati *teisinio reglamentavimo* sąvokai, kuri žymi teisinės tvarkos nustatymą, t.y. oficialiai sankcionuotų elgesio modelių (draudimą, įpareigojimą, leidimą) įtvirtinimą teisės aktuose. O teisinio reguliavimo sąvoka siaurąja prasme žymi tik viena iš šių metodų. Tokią teisinio reguliavimo sąvokos aspektą (siaurąja ir plačiąja prasme) yra nurodęs ir pateikęs E.Kūrys.⁸

Taigi grįžtant prie to, ar teisės principai yra ar ne teisės sistemos dalimi, atsižvelgiant į tai, ar jie atlieka teisinio reguliavimo funkciją tiesiogiai ar tik „tarpininkaujant teisės normoms, skiriami tokie trys atvejai:

„*pirma*, principams nėra pripažįstama socialinių santykių reguliavimo savybė ir teisės principai paliekami už teisės sistemos ribų (jie yra kaip tam tikros deklaratyvos normos);

antra, teisės principams yra pripažįstama galia reguliuoti socialinius santykius, taigi jie priskiriami teisės sistemai, tačiau ne kaip savarankiški šios sistemos elementai, o tik kaip vienintelių teisinio reguliavimo savybę turinčių teisės sistemos elementų –teisės normų- ypatingas porūšis;

ir trečia, teisės principams ne tik yra pripažįstama galia reguliuoti socialinius santykius, tačiau šie abstraktūs elgesio standartai priskiriami savarankiškiems teisės sistemos elementams šalia teisės normų.“⁹

Tačiau nėra susiformavusios vieningos nuomonės tarp teisės specialistų dėl teisės principų tiesioginio reguliuojamojo poveikio teisinių santykių dalyviams. Nėra taip, kad visi vienareikšmiškai sutiktų su tuo, kad teisės principai yra arba ne teisės sistemos dalimi. Galima trumpai paminėti keletą teisės specialistų nuomonių šiuo klausimu.

Teisės principų ir teisės normų santykį detalai nagrinėjo E. Kūrys (konkrečiai konstitucinių principų ir konstitucinių normų tarpusavio santykį). Jis pabrėžia ypatingą teisės principų vaidmenį teisiniame procese. Tai pamatinės nuostatos, diktuojančios teisinio reguliavimo turinį. Principų negalima griežtai tapatinti su teisės normomis. „Normos – principai“, pasak E.Kūrio, yra dirbtinė

⁸ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P.52-54.

⁹ Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S) / MRU. - Vilnius, 2005. P. 26-27

konstrukcija, išgalvota, kad nereiktų konstatuoti, jog teisė susideda ne tik iš normų, bet ir iš dar „kažko“, t.y. iš principų. Ir teisės normos, ir principai – tai nuostatos, kurios įtvirtina ir sankcionuoja reikalaujamo elgesio modelius. Tačiau tai, kad teisės principai yra daugiau abstraktesni, bendro pobūdžio elgesio standartai, tai nereiškia kad jiems būdingas mažesnis nei teisės normoms teisinio reguliavimo pakankamumo laipsnis.¹⁰ Todėl teisės principai suprantami kaip savarankiški teisės sistemos elementai, kurie teisės sistemoje koegzistuoja kartu su teisės normomis.

Kiek kitokios priešingos pozicijos laikosi kiti teisės specialistai, kaip pavyzdžiui P.Vaitkevičius, S.Vansevičius¹¹, kur apibendrinus jų samprotavimus darytina išvada, jog jie teisės principus nelaiko teisiniais imperatyvais, o tik tai kaip tam tikras abstrakčias deklaracijas, siekius, tikslus. Dėl tokių savybių principams nėra priskiriama galia reguliuoti socialinių santykių, tiesiogiai daryti įtaką šių santykių dalyvių elgesiui, o sekant iš to, principams kaip abstrakčioms nuostatomis nelieka vietos ir teisės sistemoje.

Itin intriguojantys yra užsienio autoriaus – H. L. A. Harto samprotavimai apie teisės principų sampratą, teisės normų ir principų interpretavimo ribas. Hartas yra pateikęs klasikinį teisės principų skirtumo nuo teisės normų apibūdinimą: „yra mažiausiai du bruožai, skiriantys principus nuo normų. Pirmasis bruožas susijęs su laipsniu: principai palyginti su normomis, yra platūs, bendri, nekonkretizuoti ta prasme, kad dažnai tai, kas būtų laikoma daugeliu skirtingų teisės normų, gali būti apibūdinama kaip vieno principo išraiška. Antrasis bruožas yra toks: principai daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą ar vertybę, todėl tam tikra prasme manoma, kad pageidautina juos ginti arba jų laikytis“.¹² Hartas neižvelgia rimtų priežasčių, dėl kurių teisės principai būtų nesuderinami su teisės normų sistema.

Apibendrinant, sutiktumėme su K. Jankausko, E.Kūrio ir kitų išsakyta nuomone, kad teisės principai turėtų būti traktuojami kaip savarankiški teisės sistemos elementai, nes jiems vis dėlto pripažįstama normatyvumo savybė, principai „turi“ teisinio reguliavimo galios, kad ne tik normos bet ir principai gali tiesiogiai veikti faktinę socialinę tikrovę, principai taip pat atlieka jiems būdingas funkcijas šalia teisės normų.

1.3. Teisės principų funkcijos

Terminas *funkcija* kilęs iš lotyniškojo žodžio *functio* ir reiškiantis *atlikimą, vykdymą*. E.Kūrys, kalbėdamas apie teisės principų funkcijas teisės sistemos atžvilgiu, išskiria dvejopas funkcijas, kurias sąlyginai galima pavadinti pozityviaja bei negatyviaja.¹³ Nurodomas teisės principų pozityvūs, „**organizuojantis**“ poveikis teisės sistemai, t.y. teisės principai kreipia teisės

¹⁰ Lietuvos konstitucinė teisė : [vadovėlis] / Toma Birmontienė ...[et al.]. 2-asis leid. Vilnius, 2002. P.217.

¹¹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Mintis, 1989. P.82.

¹² Lietuvos konstitucinė teisė : [vadovėlis] / Toma Birmontienė ...[et al.]. 2-asis leid. Vilnius, 2002. P.206.

¹³ Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P.54-55.

sistemos, teisinio reguliavimo arba atskirų teisės institutų turinį. Kitaip sakant teisės principai užtikrina teisės sistemos darną, jos elementų neprieštarumą, taigi koordinuoja teises nuostatas. Taip pat teisės principai be „organizuojančios“ funkcijos atlieka ir kitą svarbią funkciją, sąlyginai vadinama negatyviaja – teisės principuose slypi **teisinio reguliavimo kritikos potencialas**. Kitaip sakant, teisės principai yra svarbūs kriterijai, kuriais remiantis galima verifikuoti teisiškai reikšmingų sprendimų teisėtumą, patikrinti, ar įstatymų leidėjas bei valstybės pareigūnai savo veikla nepažeidžia teisinių standartų.

Kalbant apie bendruosius teisės principus (pvz., tokie principai yra įtvirtinti LR CK 1.2 str. - proporcingumo, teisinio apibrėžtumo, teisėtų lūkesčių ir kt.), kurie yra bendri visai teisei sistemai ir taikomi įvairiose teisės šakose (civilinėje, baudžiamojoje, administracinėje ir kt.), tai tradiciškai yra išskiriamos keturios funkcijos, kurias atlieka šie bendrieji teisės principai, tai: reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo.¹⁴

Reglamentavimo funkcija reiškia, kad valstybė, reglamentuodama teisinius santykius, turi paisyti šių principų ir jais vadovautis. Aplinkybė, kad įstatymų leidėjas yra saistomas teisės principų ir negali jų pažeisti, bei priimdamas įstatymus, privalo jais vadovautis, ne kartą pabrėžė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau LR KT).¹⁵ Taip pat ir teisinių santykių subjektai, kuriems teisės norma leidžia patiems nusistatyti ir pasirinkti savo elgesio modelį, neišeinant iš įstatymo nustatytų ribų, savo tarpusavio santykius privalo reglamentuoti nepažeisdami šių principų.

Interpretavimo funkcija reiškia, kad teisės normos privalo aiškinti ir taikyti remiantis šiais, bendraisiais teisės principais. Kitaip sakant, komentuojamos teisės normos turiniui reikia suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią, jiems neprieštarautų.

Teisės spragų užpildymo funkcija reiškia, kad susidūrus su teisės spraga (*aut. past. Teisės spraga* - kai nėra nei įstatyme įtvirtintos teisės normos, nei šalių sutartos sąlygos, reguliuojančios konkrečią situaciją) ir nesant galimybės taikyti įstatymo analogiją, ginčą būtina spręsti remiantis bendraisiais teisės principais.

Ir **kolizijų šalinimo** funkcija pasireiškia tuo, kad esant teisės normų kolizijai (*aut. past. Teisės normų kolizija* - kai vieną ir tą pačią faktinę situaciją reglamentuoja dvi ar daugiau skirtingų teisės normų) pirmenybę reikia teikti tai normai, kuri labiau atitinka teisės principų esmę.

V. Pakalniškis ir kiti civilinės teisės specialistai kalbėdami apie civilinės teisės principus, įtvirtintus minėtame LR CK 1.2 str., pateikia savo poziciją, kad šie bendrieji civilinės teisės principai atlieka tik dvi savarankiškas funkcijas – **reglamentavimo ir interpretavimo**, kuri svarbiausia iš jų vis dėlto yra reglamentavimo.¹⁶ Ši funkcija laikytina tokia dėl to, kad ją įgyvendinant užtikrinamas civilinės teisės stabilumas, užkertamas kelias formuoti teisės normų

¹⁴ LR CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia. 2001. P. 60-61.

¹⁵ Pvz.: LR KT 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.

¹⁶ Pakalniškis V., Vitkevičius P., Kiršienė J., Ruškytė R. Civilinė teisė. Bendroji dalis. T. 1. Vilnius, 2006. P.57.

kolizijoms, priimant naujus civilinės teisės aktus. Teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo funkcijos, V. Pakalniškio nuomone, nereikėtų traktuoti kaip savarankiškų civilinės teisės principų funkcijų. Teisės spragų užpildymo funkcija laikytina sudėtine teisinio reglamentavimo funkcijos dalimi, o kolizijos šalinimo funkciją apima interpretavimo funkcija.

1.4. Teisės principų rūšys

Teisinėje literatūroje teisės principai yra klasifikuojami įvairiai, remiantis įvairiais klasifikavimo pagrindais. Profesorius A. Vaišvila nurodo tokią teisės principų klasifikaciją, kaip skirstymą *pagal principų formulavimo pobūdį*, į: 1) *principus-idėjas* ir 2) *principus-normas*. Pasak jo, *principai-idėjos* – tai pagrindinės teisinės idėjos, kurios nėra įtvirtintos jokioje teisės normoje ar normų grupėje, o išplaukia iš pačios teisės sampratos. O *principai-normos* – tai teisės principai, įtvirtinti vienoje arba keliuose teisės normose.¹⁷ Tuo tarpu kaip minėjome anksčiau, E. Kūrys visiškai nesutinka, kad tokia konstrukcija kaip principai-normos egzistuoja. Jo nuomone, teisės principų nevalia sutapatinti su teisės normomis. Kaip ir principų negalim griežtai tapatinti su konkrečiais teisės aktų straipsniais, nes tas pats principas gali būti įvairiai išreikštas, atspindėtas įvairiose teisės akto formuluotėse.

Kitas dažnas teisės principų klasifikavimo pagrindas yra jų skirstymas *pagal apimtį*. Šiuo pagrindu yra išskiriami:

- 1) *bendrieji teisės principai*;
- 2) *tarpšakiniai teisės principai*;
- 3) *šakiniai teisės principai*;
- 4) ir *atskirų teisės institutų principai*.

Bendrieji teisės principai, jau minėti aukščiau, tai yra bendri visai teisės sistemai, todėl privalomumas deklaruojamas ir užtikrinamas aukščiausiu lygmeniu. Tokie principai paprastai būna įtvirtinti šalies pagrindiniuose įstatymuose – Konstitucijose. Kaip jau sakytą, šie principai persmelkia kiekvieną teisės šaką ir nurodo kaip turi būti formuojamos tos šakos teisės normos, organizuojamas jų vykdymas. Bendrieji teisės principai yra konkretinami įvairių teisės šakų normomis. Šių principų negali nepaisyti nei įstatymų leidėjas, nei poįstatyminius aktus priimančios institucijos, nei kiti socialinių santykių dalyviai. Tokių principų pavyzdžiais galėtų būti: teisėtumo, proporcingumo, visų subjektų lygybės prieš įstatymus principas ir kiti.

Tarpšakiniai teisės principai – tai principai, kurie yra būdingi kelioms teisės šakoms. Pavyzdžiui, teisės principas *pacta sunt servanda* (sutarčių privalu laikytis) yra bendras ir civilinei ir tarptautinei teisei.

¹⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. T.2. P.146

Šakiniai teisės principai – tai principai, konkretinantys teises ir pareigas, jų vienovę kurios nors vienos teisės šakos (baudžiamosios, civilinės, darbo ar kitos) sąvokomis. Šie principai yra būdingi konkrečiai teisės šakai. Pavyzdžiui, civilinės teisės principas būtų - padarytą žalą privalu atlyginti ir kiti.

Atskirų teisės institutų principai – tai principai, kurie yra būdingi grupei teisės normų, sudarančių dalį kurios nors teisės šakos, pavyzdžiui: nuosavybė neliečiama (civilinės teisės nuosavybės instituto principas).

1.5. Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų samprata

Remiantis tuo, kas aptarta ankstesniuose poskyriuose, pabandydysime susieti kalbant ir apie šeimos teisės principus. Tačiau kalbant apie šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, jų sampratą, funkcijas, visų pirma, reikėtų apibrėžti ir išspręsti klausimą ar šeimos teisė yra laikoma savarankiška teisės šaka, ar civilinės teisės sudedamąja dalimi, ir atsižvelgiant į tai, nustatyti, ar šeimos teisės principai yra šakiniai ar atskiro teisės instituto principai?

Žvelgiant istoriniu aspektu, socialistinio laikotarpio civilinės teisės doktrina ir teisėkūra, taip pat ir Lietuvos civilinės teisės doktrina šeimos santykius laikė atskiru teisinio reglamentavimo objektu, nes jie yra išvestiniai iš asmeninio pobūdžio santykių, tad ir šeimos teisė laikė savarankiška teisės šaka, kuri buvo atskira nuo kitų teisės šakų.¹⁸ Tai patvirtina ir tuo metu Lietuvoje galiojęs SŠK, kuris buvo atskiras nuo tuo metu galiojusio Civilinio kodekso. Kaip žinome socialistinėje visuomenėje privatinė nuosavybė buvo draudžiama, buvo griežtai reglamentuota, kiek viena šeima asmeniniam vartojimui gali turėti turto, todėl toks šeimos teisės atribojimas nuo civilinės teisės nekėlė problemų.

Tačiau rinkos ekonomikos šalyse sutuoktinių ir kitų šeimos narių santykiams buvo teikiama daugiau reikšmės. Sužadėtuvių ir vedybų sutartys, separacijos institutas ir kt. aiškiai parodė turtinių santykių reikšmę šeimoje, jų savarankiškumą ir poreikį reglamentuoti juos civilinės teisės priemonėmis. Todėl beveik visose valstybėse šeimos teisė yra laikoma civilinės teisės sudedamoji dalis, kaip ir yra Lietuvoje šiuo metu.

Lietuvoje rengiant naują CK, tiek turtiniai, tiek asmeniniai šeimos santykiai, jų reglamentavimas buvo įtraukti į CK reglamentavimo objektą (LR CK 1.1. str. 1 dalis: „*Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas reglamentuoja asmenų turtinius santykius ir su šiais santykiais susijusius asmeninius neturtinius santykius, taip pat šeimos santykius. Įstatymų nustatytais atvejais šis kodeksas taip pat reglamentuoja ir kitokius asmeninius neturtinius santykius.*“). Analizuojant šios teisės normos konstrukciją gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad šeimos santykiai laikomi kaip

¹⁸ Pakalniškis V., Vitkevičius P., Kiršienė J., Ruškytė R. Civilinė teisė. Bendroji dalis. T. 1. Vilnius, 2006. P.76

ketvirtoji visuomeninių santykių rūšis, esanti savarankišku civilinės teisės reglamentavimo objektu. Didžioji dauguma civilinės teisės specialistų, nelaiko šeimos santykių savarankišku civilinės teisės reglamentavimo objektu, o šių santykių grupę tiesiog priskiria prie kitų trijų visuomeninių santykių rūšių, kurie yra civilinio teisinio reglamentavimo objektas. Šeimos santykiai šiame straipsnyje taip išskirti todėl, kad jie yra išimtinis, specialus civilinės teisės reglamentavimo objektas, palyginti su bendruoju civilinės teisės reglamentavimo objektu. Šeimos santykiai turi nemažai ypatumų, kurie lemia jų teisinio reglamentavimo savitumus, todėl LR CK šeimos santykiams reglamentuoti ir yra skirta atskira Trečioji knyga. Trečiosios knygos normos yra kaip *lex specialis* teisės normos šeimos santykių srityje, todėl konkurencijos atveju su kitomis LR CK normomis šeimos teisės srityje bus taikomos trečiosios knygos normos, o kai Trečiosios knygos normos tam tikrų santykių nereglamentuoja, tuomet kitų LR CK knygų normos bus taikomos subsidiariai (LR CK 3.1. str. 2 dalis nustato, kad „Kitų Civilinio kodekso knygų ir kitų civilinių įstatymų normos šeimos santykiams taikomos tiek, kiek jų nereglamentuoja šios knygos normos.“).

Taigi, grįžtant prie iškelto mūsų klausimo ir remiantis šiuo metu galiojančiu LR CK, darytina išvada, kad šeimos santykiai sudaro sudėtinę civilinės teisės reguliavimo dalyko dalį, o pati šeimos teisė Lietuvoje laikoma ne savarankiška teisės šaka, bet *civilinės teisės sudedamoji dalis*. Kai kurie civilistai šeimos teisę įvardija kaip atskiru civilinės teisės institutu¹⁹, kiti gi šeimos teisę, kaip ir daiktinę, prievolių teisę laiko civilinės teisės pošakiu. Tačiau tai, autorės nuomone, esmės nekeičia, nes šeimos teisė vis tiek išlieka civilinės teisės sistemos dalimi ar tai būtų pošakės, ar instituto pagrindu.

Remiantis tokia padaryta išvada, logiškai prieinama prie kitos išvados, kad šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai laikytini ne šakiniais teisės principais, o *atskiro teisės instituto, t.y. šeimos teisės instituto teisės principais*. Reiškias, šie principai yra būdingi tikrai konkrečiai šeimos teisei. Ir atsižvelgiant į bendrąją teisės principų sampratą, pateiktą darbo pradžioje, *šeimos teisės principus galima apibrėžti, kaip šeimos teisės pamatinės, pagrindinės nuostatos, vertybinės orientacijos, kuriomis yra grindžiamas visas tolimesnis šeimos santykių teisinis reguliavimas bei teisinė praktika. Tai šeimos teisės kreipiantieji pradai, kurie diktuoja šeimos santykių teisinio reguliavimo turinį*.

Kaip apibūdina rusų šeimos teisės specialistai, pvz. žinoma rusų šeimos teisės teoretikė S.A.Muratova, teigia, kad „Šeimos teisės principai – tai galiojančiais teisės aktais įtvirtinti pradmenys ir visą reguliavimą nukreipiančios idėjos, pagal kurias šeimos teisės normos reguliuoja asmeninius ir turtinius santykius.“²⁰ Kiti samprotauja, jog: „Šeimos teisės principai svarbūs ne tik teisės taikymo praktikoje, tačiau ir egzistuojančios šeimos teisės gilesniam įvertinimui ir

¹⁹ LR CK komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. / Vadovas V.Mikelėnas. - Vilnius: Justitia. 2002. P. 23-24

²⁰ Муратова, С. А. Семейное право : учебник. Москва, 2004. P.15.

tobulinimui²¹. „Šeimos teisės principai yra apibrėžiami, viena vertus, pageidaujami, o kita vertus, neleistini ir draudžiami veiksmai. Tai padeda sukurti apie teigiamus elgesio modelius šeimoje.“²² Kita Taigi, galime sakyti, šeimos teisės principų samprata nelabai ir skiriasi nuo to, kaip juos suprantame mes Lietuvoje ir Rusijos Federacijoje.

Toliau kalbant, reiktų pasakyti, kad šeimos teisės principai kaip ir teisės principai nėra vien tik abstrakčios kategorijos, bendro pobūdžio sąvokos. Autorės nuomone, jiems irgi pripažįstama normatyvumo savybė, jie „turi“ *teisinio reguliavimo galios* – tiesioginio reguliuojamojo poveikio šeimos santykių dalyviams. Nes šeimos teisės principų pagrindu yra reguliuojami visi šeimos teisiniai santykiai.

Be to, viena iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų funkcijų, kaip ir daugelio kitų teisės principų yra *reglamentavimo funkcija*. Tai atsispindi jau pačiame apibūdinime „šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai“. Kaip jau buvo aiškinta aukščiau, *reglamentavimo* funkcija reikalauja, kad tiek teisės normų kūrėjai (įstatymus, poįstatyminius teisės aktus leidžiančios institucijos, pareigūnai), tiek teisinių santykių dalyviai, naudodamiesi suteikta jiems teise patiems reglamentuoti savo tarpusavio santykius, sudarydami sutartis ar kitokius reglamentavimo aktus, vadovautųsi šiais šeimos teisės principais, kadangi jie yra visuotinai privalomi ir jų turi būt paisoma.

LR CK 3.3 str. 1 dalyje įtvirtinta: „Šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais.“ Be nurodytų šioje normoje, šeimos teisės principais taip pat yra ir bendrieji civilinės teisės principai, įtvirtinti LR CK 1.2, 1.5 straipsniuose. Kiekviena Trečiosios knygos norma turėtų būti aiškinama ir taikoma sistemiškai, t.y. nepamirštant šiuose straipsniuose įtvirtintų principų. Tačiau be abejo, šeimos santykiams šie bendrieji civilinės teisės principai turėtų būti taikomi įvertinus šių santykių specifiką. Kaip pavyzdį V. Mikelėnas pateikia sutarties laisvės principą, kurį neabejotinai įvardija ir kaip šeimos teisės principą, tačiau šeimos teisės santykiams šis principas taikomas atsižvelgiant į šių santykių specifiką: „Būtinumas apsaugoti nepilnamečių vaikų, silpnosios sutuoktinio interesus reikalauja, kad sutarties laisvės principo ribos šeimos teisėje būtų siauresnės nei kitose civiliniuose santykiuose.“²³

Antra vertus, reikia pastebėti, kad kai kurie civilinės teisės principai, įtvirtinti LR CK pirmojoje knygoje, šeimos santykiuose transformuojasi į specifinius šeimos teisės principus.

²¹ Пчелинцева, Л. М. Семейное право России : учебник для вузов. Пчелинцева. Москва, 2000. P.20.

²² Нечаева А. М. Семейное право. Курс лекций. М., 1998. P.30.

²³ Mikelėnas V. Trečioji civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“ // Teisės problemos. 1998, Nr.2, P. 12-13.

Pavyzdžiui, civilinių santykių subjektų lygiateisiškumas šeimos teisėje reiškia sutuoktinių lygiateisiškumo principą.

Tačiau bendrieji civilinės teisės principai, įtvirtinti minėtuose LR CK straipsniuose nebus plačiau analizuojami šiame darbe, kadangi šio tiriamojo darbo dalykas yra konkretūs šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai - *monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetingos vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principai*. Bendrieji civilinės teisės principai bus paliečiami tik tuomet, kai jie tam tikra forma transformuojasi į specialius šeimos teisės principus, kaip minėtasis civilinių santykių subjektų lygiateisiškumo principas.

Kaip jau buvo minėta, pas mus LR CK 3.3 straipsnyje šiuo metu yra įtvirtinti šie šeimos teisės principai: monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetingos vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje ir motinystės visokeriopos apsaugos. Šeimos teisės principai taip pat buvo svarbūs galiojant Lietuvoje ir TSR SŠK, kuriame nebuvo vieno konkretaus straipsnio, įtvirtinančio visus principus, o jie buvo išdėstyti per kelis straipsnius. Taigi tuo metu tarybinės santuokos ir šeimos santykių principai buvo tokie: 1) laisvė ir savanoriškumas, sudarant santuoką; 2) monogaminė santuoka; 3) ištuokos teisė; 4) visišką moters ir vyro lygiateisiškumą su vyru visuose šeimos santykiuose; 5) visiška nacionalinė ir rasinė lygybė šeimos santykių srityje; 6) šeimos teisinių santykių išlaisvinimas nuo bet kurių religinių įtakų; 7) visokeriopos tarybinės šeimos stiprinimas; 8) valstybinė motinos ir vaiko interesų apsauga.²⁴ Taigi matome, kad anksčiau buvo įtvirtinti iš esmės tokie patys šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai, kurie yra ir dabar. Panašūs principai yra įtvirtinti ir Rusijos Federacijos Šeimos kodekse (toliau RF ŠK). Šio Kodekso 1 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad „šeimos santykiai yra reguliuojami remiantis šiais principais: vyro ir moters santuokos savanoriškumu, sutuoktinių lygiateisiškumu, šeimos klausimų sprendimu abipusių sutuoktinių sutarimu, vaikų auklėjimo šeimoje, rūpinimosi jų išsilavinimu ir vystymusi, prioritetingų nepilnamečių teisių ir interesų apsaugos bei nedarbingų šeimos narių apsaugos“.

1.6. Europos šeimos teisės komisija

2001 m. rugsėjo mėnesį tarptautinė mokslininkų grupė įkūrė Europos šeimos teisės komisiją (*Commission of European Family Law* - toliau Komisija).²⁵ Ši Komisija yra grynai mokslinė iniciatyva todėl visiškai nepriklausoma nuo kitų organizacijų ar institucijų, tai nėra ir ES institucijų sudedamoji dalis. Pagrindinis Komisijos tikslas - Europos šeimos teisės principų parengimas, kurie savo ruožtu padėtų pagrindą šeimos teisės harmonizavimui Europoje. Europos šeimos teisės

²⁴ Dičius, P. Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1974, P.4

²⁵ Commission of European Family Law <http://www2.law.uu.nl/priv/cfl> Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

principų projektas, parengtas lyginamuoju tyrimu, todėl patyrusių šeimos teisės ekspertų įtraukimas iš kiek galima daugiau Europos valstybių garantuoja patikimus ir kvalifikuotus tyrimo rezultatus.

Komisijos veiklos sritys.

Komisija koncentruojasi keliose šeimos teisės srityse:²⁶

- 1) Pirma sritis - ties skyrybomis ir buvusių sutuoktinių išlaikymu („*Ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo principai*” buvo publikuoti 2004m.);
- 2) Antra sritis – tėvų pareigos, atsakomybė savo vaikams (principai buvo publikuoti 2007 metais).
- 3) Trečioji sritis šiuo metu dar nepublikuota, bet apims naujas bendro gyvenimo formas, formalias ir neformalias. Tikslas yra sukurti Europos nesantuokinio bendro gyvenimo modelį.

Komisijos veiklos krypčių pasirinkimas rodo, kad pirmenybė teikiama apibrėžtoms ir griežtai apribotoms teisės sritims, kuriose svarbi ES teisės aktų reikšmė. Pirma ir antra sritys tarpusavyje susijusios, tačiau pirma sritis taip pat susijusi su trečia, kadangi nesantuokinio bendro gyvenimo nutraukimas praktikoje sukelia daug sudėtingų problemų. Taigi Komisija nepasirinko sisteminio požiūrio, kuris apimtų visus šeimos teisės elementus ir abejojama, ar ji pakeis pasirinktą kryptį.

Principai dėl skyrybų ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo (*Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses*)²⁷

Kaip jau minėta, jie buvo publikuoti 2004 gruodžio mėn. Santuokos nutraukimo principų (toliau Principai) tikslas yra skyrybų nedramatizavimas kartu nepaneigiant vaiko ir silpnojo sutuoktinio interesų. Principai aiškiai teikia prioritetą santuokos nutraukimui tarpusavio susitarimu. Tuo atveju, jei norą pareiškia tik vienas sutuoktinis, Principai siūlo taikyti paprastą objektyvų testą – vieneri faktinės separacijos metai – taip išvengiant nepageidautino santuokos būsenos ištyrimo. Nepataisomo išsiskyrimo principo buvo atsisakyta. Kalbant apie santuokos nutraukimo pasekmes, Principai ragina sutuoktinius pasiekti susitarimą. Tačiau toks susitarimas nėra būtina santuokos nutraukimo sąlyga. Kada reikia, visus dėl vaikų bei ekonominio pobūdžio klausimus gali nuspręsti kompetentingas organas.

Tėvų atsakingumas, pareigos savo vaikams (*Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*)²⁸

²⁶ Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects //

<http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000012/article.pdf>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

²⁷ Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

²⁸ Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities // <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

Šiuose principuose Komisija pateikė išsamias taisykles, liečiančias tėvų atsakomybę ir jų pareigas savo vaikams, ypač: pagarba vaikų teisėms ir jų interesams, vaikų nediskriminavimas, nesuvaržyta vaikų apsisprendimo teisė ir jos gerbimas. Komisija tikisi, kad šie principai bus pagalba ir pagrindas sprendžiant ginčus, susijusius su vaikais.

Kam gali būti naudingas Komisijos darbas?

Komisijos rengiami šeimos teisės principai gali žymiai padėti politikoje dalyvaujantiems asmenims, jos rengėjams ir įstatymų leidėjams dėl to, kad Komisijos tyrimų rezultatai yra lengvai pasiekiami ir yra paruošti tokiu būdu, kuris yra laikomas tinkamu tarp įstatymų leidėjų. Kai kurie principai parengti taip, kad jie gali būti įgyvendinti nacionalinėse teisės sistemose. Principai gali būti naudojami kaip rekomendacijos ar kaip tam tikras modelis. Rekomenduodama šiuos principus Komisija siekia prisidėti prie šeimos darnos Europoje, palengvinti laisvą asmenų judėjimą joje, suderinti sutuoktinių bei visuomenės interesus ir išlaikyti lyčių lygybę atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus.²⁹ Praktinis indėlis ir pirmieji žingsniai Lietuvoje, analizuojant parengtus Europos šeimos teisės Komisijos principus, padaryti jau ir mūsų šalies šeimos teisės specialistų. Pavyzdžiui, I. Kudinavičiūtė-Michailovienė³⁰ lygino ištuokos reglamentavimą, įtvirtintą LR CK, su Principais dėl skyrybų ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo, parengtus Komisijos. O V. Miklenėnas³¹ analizavo bei lygino tėvų pareigas bei atsakomybę savo vaikams, kokia teisinė reglamentacija šiuo klausimu yra įtvirtinta Lietuvoje ir kokia pagal Komisijos pateiktus Tėvų atsakingumo savo vaikams principus.

Perspektyvos

Komisija tiki, kad šeimos teisės harmonizavimas bus geras pagrindas tolimesniam laisvo asmenų judėjimo realizavimui ir prisidės prie laisvesnės Europos sukūrimo be teisinių, ekonominių ribų. Taigi šeimos teisės harmonizavimas gali būti vertinamas kaip žingsnis į iš tikrųjų žmonėms draugišką, integruotą Europą, kuri yra bendri namai visiems europiečiams.³²

²⁹ Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai. // Jurisprudencija. 2007, Nr. 3(93). P. 29.

³⁰ Ten pat. P. 29-37.

³¹ Miklenėnas V. Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. National report: Lithuania. <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/> Prisijungimo laikas: 2007-10-02.

³² Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects // <http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000012/article.pdf>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

II DALIS. ŠEIMOS SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO PRINCIPAI

2.1. Monogamijos principas

Nagrinėjant monogamijos kaip vieno iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų būtina apibrėžti monogamijos sąvoką. Tarptautinių žodžių žodynas *monogamija* [*mono...* + gr. *gamos* - vedybos] apibrėžia kaip santuokos ir šeimos formą - vieno vyro santuoka su viena moterimi; vienpatystė.³³ Šis apibrėžimas atitinka šeimos teisėje naudojamos monogamijos sąvokos esmę. Tačiau pažymėtina, kad monogamija kaip vienas iš pagrindinių principų reguliuojant santuokos ir šeimos santykius ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje šiuolaikinių valstybių atsirado per ilgus amžius derinant vyro ir moters santuokinius santykius.³⁴

Monogamijai yra priešinga bigamijai. Sekant Tarptautinių žodžių žodynu, *bigamija* [*bi...+...gamija*] dvisantuokystė (dvivyrystė, dvipatystė).³⁵ Visuomenės raidoje buvo žinomas taip pat toks šeimos santykių modelis kaip *poligamija*, skirstomą į *poliginiją*³⁶, reiškiančią vieno vyro su keliomis moterimis santuoką, bei *poliandrija*³⁷, apibūdinančią vienos moters su keliais vyrais santuoką. Visuomenės procesams intensyvėjant ir apimant vis platesnes visuomenės veiklos sritis kito santuokiniai santykiai ir šeimos kūrimo pagrindai. Monogamija Vakarų civilizacijoje tapo viena iš vyraujančių santuokos ir šeimos formų, kaip vienintelė galima ir būtina civilizuotos visuomenės sąlyga, užtikrinanti šeimos pastovumą bei efektyvų jos funkcionavimą.³⁸

Šeimos teisės teoretikas P.Dičius atskleidžia monogamijos principo turinį. Pasak jo, monogamija gali būti ten, kur moteris visais atžvilgiais turi lygias teises su vyru, kur santuoka paremta abipuse meile, savanoriškumu ir draugyste.³⁹ Taigi matome, kad šis principas glaudžiai siejasi ir su kitu šeimos teisės principu, t.y. sutuoktinių lygiateisiškumo principu. Tik monogaminė šeima gali būti tvirta ir pastovi bei atlikti jai skirtus svarbius uždavinius

³³ Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis pataisytas leidimas. - Atsakomasis redaktorius A.Kinderis.-Vilnius: Alma littera, 2004. P.493

³⁴ Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos.// Justitia, 1999, Nr.5-6. P. 42.

³⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis pataisytas leidimas. - Atsakomasis redaktorius A.Kinderis.-Vilnius: Alma littera, 2004. P.101

³⁶ Ten pat. P. 586.

³⁷ Ten pat. P. 584.

³⁸ Germanavičienė I. Šeimos teisės socialinis veiksmingumas : magistro baigiamasis darbas / MRU.- V., 2005. P.17.

³⁹ Dičius, P. Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1974, P.40.

Reikėtų taip pat pabrėžti, kad monogamija laikoma ne tik santuokinių ir šeimos santykių pažanga, bet ir tam tikra socialinės higienos priemonė siekiant apsaugoti sutuoktinių ir jų palikuonių sveikatą, skatinti gerąsias žmogaus savybes, pavyzdžiui, atsakomybę, savitarpio supratimą ir pagalbą.⁴⁰ Derėtų taip pat sutikti, kad monogamija sudaro geresnes sąlygas nei kiti šeimos modeliai vaikų auklėjimui, palankių šeimos ryšių formavimuisi, teigiamų emocijų pasireiškimui.⁴¹

Viena iš monogamijos principo įtvirtinimo priežasčių taip pat galėjo būti ir susiformavęs požiūris į šeimą. Ji dažniausiai yra suvokiama kaip vieno vyro ir vienos moters savanoriška ir trunkanti visą gyvenimą sąjunga, eliminuojant visus kitus.

Taip pat monogamija užtikrina tai, kad kitam sutuoktiniui bus suteikiama pakankamai dėmesio ir meilės, nes turint kelis sutuoktinius yra neįmanoma su visais elgtis vienodai ir paskirstyti tolygiai savo rūpestį ir meilę. Tokiu atveju atsiranda galimybė pažeisti šių asmenų teises, kas yra nesuderinama su daugelio valstybių konstitucijose įtvirtinta žmonių lygybe.

Dėl aukščiau minėtų priežasčių monogamijos principas yra įtvirtintas ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių įstatymuose. Pas mus jis yra suformuluotas LR CK 3.3 straipsnio 1 dalyje, kaip vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, bei LR CK 3.16 straipsnyje, kaip santuokos sudarymo sąlyga, kur nurodoma, kad *sudaręs santuoką ir jos įstatymų nustatyta tvarka nenutraukęs asmuo negali sudaryti kitos santuokos*.

Žvelgiant istoriniu aspektu į Lietuvos praeitį ir joje egzistavusias šeimos teisės normas, galima daryti išvadą, kad visose teisės sistemose, prieš įsigaliojant Lietuvoje 2001 m. liepos 1d. LR CK, monogamija buvo viena iš vyraujančių santuokos ir šeimos formų. Dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais buvo gerbiama vieno vyro ir vienos moters sąjunga. Autorius V. Andriulis supažindina su šeimos teisės aspektais išdėstytais Lietuvos Statutuose. Trečiajame Lietuvos Statute buvo pasisakoma už bažnytinę santuokos formą ir bažnyčios įteisintą šeimą. Vyras, susituokęs antrąkart ir žinojęs, jog yra gyva jo pirmoji teisėta žmona, buvo laikomas nusikaltėliu ir baudžiamas mirties bausme. Tokia pat bausmė laukė vyriškio, pagrobęs svetimą žmoną, nors ji ir sutiktą būti pagrobta, taip pat liudytojams įrodžius sanguliaciją. Dvipatystės atveju kaltasis tegalėjo būti vyras, grobimo ir sanguliacimo atveju – ir vedęs ir nevedęs vyras. Šiaip pagal trečiąjį Lietuvos Statutą didesnė atsakomybė už santuokinę neištikimybę ir bigamiją buvo uždėta vyrui, žmona už neištikimybę baudžiamąja tvarka atsakydavo tik tada, kai to reikalavo jos vyras.⁴² Pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje, santuoka, kad būtų teisėta, turėjo būti išpildytos visos esminės sąlygos: neturėjo būti kliūčių, dėl kurių santuoka būtų panaikinta, ir

⁴⁰ Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos.// Justitia, 1999, Nr.5-6. P. 42.

⁴¹ Хадерка И. Вступление в брак. Москва: Юридическая литература, 1980. P. 71.

⁴²⁴¹ Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: monografinė studija. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, P. 50-51.

atliktos bažnytinės apeigos.⁴³ Šių nuostatų 23 str. buvo išvardintos esminės kliūtis, naikinančios sudarytą santuoką. Viena iš tų kliūčių – buvimas nepanaikintoje santuokoje, kitaip sakant, monogamijos principo pažeidimas. Vėlesniuose teisės aktuose, kaip pavyzdžiui Lietuvos TSR Konstitucijoje taip pat buvo įvardintas monogamijos principas, kaip būtina santuokos sudarymo sąlyga. Minėtos Konstitucijos 51 str. skelbė, kad santuoka grindžiama savanorišku vieno vyro ir vienos moters sutikimu; sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai. Lietuvos TSR SŠK taipogi numatė, kad asmuo negali būti vienu metu keliose santuokose. Šiame kodekse monogamijos principas buvo suformuluotas ir įtvirtintas 17 straipsnyje, tačiau įvardintas jis buvo ne kaip principas, o kaip „kliūtis, neleidžianti sudaryti naujos santuokos“. Čia buvo nurodyta, kad *neleidžiama sudaryti santuokos tarp asmenų, iš kurių bent vienas jau yra kitoje santuokoje*. Autorius Umbrasas S. analizuodamas minėtą kodeksą, apibendrina, nurodydamas, kada monogamijos principas nebūtų laikomas pažeistu. Asmeniui, jau buvusiam registruotoje santuokoje, leidžiamas sudaryti naują santuoką, jeigu jo ankstesnioji santuoka yra pasibaigusi dėl: 1) sutuoktinio mirties; 2) paskelbus sutuoktinį mirusius; 3) santuoką pripažinus negaliojančia; 4) ištuokos. Ankstesnės santuokos nutraukimas patvirtinamas pateikus mirties arba ištuokos liudijimą arba įsigaliojusį teismo sprendimą pripažinti santuoką negaliojančia.⁴⁴

Taigi išanalizavus teisės aktus, reglamentavusius šeimos teisinius santykius ir galiojusius įvairiais laikotarpiais Lietuvoje, darytina išvada, kad monogamijos principas, kuris yra numatytas ir naujajame mūsų Civiliniame Kodekse, nėra naujovė. Tad šio principo mūsų valstybėje buvo laikomasi nuosekliai.

Žvelgiant į kitų šalių kodeksus kaip, pavyzdžiui, Baltarusijos, Rusijos, minėta monogamijos principo įtvirtinimo forma (aut. pastaba *kaip santuokos sudarymo sąlyga*) liko iki šiol. Pavyzdžiui, Lenkijos Šeimos ir globos (rūpybos) kodeksas šį principą įtvirtina kaip kliūtį sudaryti kitą santuoką nepanaikinus pirmosios. Šio kodekso 13 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad *negali sudaryti santuokos tas, kuris jau yra kitoje santuokoje*. Arba Rusijos Federacijos Šeimos kodekso 14 straipsnis nurodo, kad: „*Santuoka tarp asmenų, iš kurių bent vienas yra susituokęs, negali būti teisiškai įforminta.*“

Aptarus pagrindinius monogamijos principo raidos ir įtvirtinimo mūsų ir kitų valstybių įstatymuose bruožus reikėtų pereiti prie šio principo turinio detalesnės analizės.

Monogamijos principo esmė yra ta, kad vyras ir moteris turi teisę tuo pačiu metu būti sudarę tik vieną santuoką. Taigi, sudaryti santuoką gali tik asmuo, kuris yra nevedęs, išsituokęs arba

⁴³ Vancevičius S. Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje // Teisė, (46). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2003. P. 178-179.

⁴⁴ Umbrasas S. Santuokos registravimas // Socialistinė teisė. Mokslo darbai. - Nr.1, 1988. P.13.

našlys. Jeigu asmuo anksčiau buvo sudaręs santuoką, tai sudaryti naują santuoką jis gali tik tuo atveju, jeigu iki to laiko ankstesnė santuoka pasibaigė dėl sutuoktinio mirties arba jei teismas jį pripažino mirusiu, arba jei ji buvo nutraukta ar pripažinta negaliojančia.

Kalbant apie tinkamą monogamijos principo laikymosi užtikrinimą paminėtinos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. bei LR CK 3.299 str. 2 dalies nuostatos. Remiantis Lietuvos Respublikos konstitucijos 38 straipsniu „valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį“. Būtent santuokos registravimo pagrindu valstybė užtikrina monogamijos principo įgyvendinimą.⁴⁵ Įstatymų leidėjas norėdamas išvengti daugpatystės atvejų taip pat numato, kad kiekvienas iš norinčių sudaryti santuoką asmenų, paduodančių civilinės metrikacijos įstaigai prašymą įregistruoti santuoką, privalo, remiantis LR CK 3.299 str. 2 dalimi, nurodyti, kelintą kartą kiekvienas iš jų tuokiasi ir kiek turi vaikų.

Tačiau įstatymų leidėjas nenustato atsakomybės už monogamijos pažeidimą, nors tokia atsakomybė minima Civilinės metrikacijos taisyklėse. Atsakomybės už monogamijos pažeidimą nekonkretizavimas jokioje teisės normoje vertintinas tik kaip monogamijos užtikrinimo deklaracija. Todėl I. Kudinavičiūtė-Michailovienė siūlo šią teisės spragą užpildyti, nustatant administracinę nuobaudą asmenims, nuslėpusiems kliūtis santuokai sudaryti. Reikėtų taip pat pritarti autorės nuomonei, kad apibendrinus LR CK normas, nustatančias monogamiją, galime priėti prie išvados, kad įstatymų leidėjas nepakankamai tiksliai interpretuoja monogamiją kaip santuokos sudarymo besąlyginį draudimą ją pažeisti, įvesdamas jai sąlygas: neleidžia perduoti teisės pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia paveldėjimo ar kitokiu būdu (3.44 str. 1 d.), atima teisę prokurorui pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, kai miršta vienas sutuoktinis (3.44 str. 2d.), neleidžia pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia sutuoktiniui, sužinojusiam apie tokią kliūtį santuokai sudaryti (3.38 str.), leidžia teismui netenkinti reikalavimo pripažinti santuoką negaliojančia (3.41 str. 1d.).⁴⁶

Profesorius Mikelėnas V. atskleidždamas monogamijos principo turinį įvardina jį kaip viešosios tvarkos principą (LR CK 1.11 str. 1 d.), t.y. juo remiantis galima atsisakyti taikyti užsienio teisę, jeigu jos taikymas šį principą pažeistų.⁴⁷ Pavyzdžiui, Lietuvoje negalėtų būti registruojama užsienio piliečių poligaminė santuoka, nors pagal jų valstybės teisę tokia santuoka ir būtų leidžiama. Tačiau šis principas nėra kliūtis pripažinti užsieniečių legaliai užsienyje sudarytas poligamines santuokas.

Kitas svarbus aspektas, reikalaujantis atskiro aptarimo, yra santuokos sudarymas bažnyčios nustatyta tvarka. Vadovaujantis LR CK 3.24 straipsnio 2 dalimi, *santuokos sudarymas bažnyčios(konfesiju) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teisinės pasekmes kaip ir santuokos*

⁴⁵ Germanavičienė, I. Šeimos teisės socialinis veiksmingumas : magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2005. P.18.

⁴⁶ Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės.// Jurisprudencija. 2005, Nr. 71(63). P. 20.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga.Šeimos teisė.- Justitia: Vilnius, 2002. P. 29.

sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje, jeigu yra įvykdomos trys sąlygos: pirma, nebuvo pažeistos LR CK 3.12- 3.17 straipsniuose nustatytos santuokos sudarymo sąlygos (santuokos savanoriškumo, santuokinio amžiaus reikalavimai, draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims, draudimas pažeisti monogamijos principą ir kt.); antra, santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą; trečia, santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje LR CK nustatyta tvarka. Visos nurodytos sąlygos yra vienodai būtinos ir svarbios mūsų aptariamam principui užtikrinti. Bažnytinės santuokos privalomas įtraukimas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje bei vieno pavyzdžio santuokos liudijimo išdavimas, kaip ir civilinės santuokos registracijos atveju, nėra bandymas dubliuoti šias santuokas ar bereikalingas biurokratizmas. Tai ne tik padeda visos valstybės mastu vesti vienodą santuokų apskaitą, t.y. patenkinti valstybės interesus statistikos srityje, bet ir užkerta kelią galimiems santuokos sudarymo sąlygų, tarp jų ir monogamijos principo, pažeidimams.⁴⁸

Tačiau galime kelti tokį klausimą, kaip būtų tokioje situacijoje, kai bažnytinė santuoka buvo sudaryta, tačiau LR CK nustatyta tvarka neįregistruota civilinės metrikacijos įstaigoje, o asmuo nori dabar sudaryti naują civilinę santuoką su kita moterimi? Ar tokia susiklosčiusi padėtis nesuponuoja monogamijos principo pažeidimo? Nes vadovaujantis teisingumo ministro patvirtintomis prašymų civilinės metrikacijos įstaigoms formomis, norint įregistruoti santuoką, reikia pateikti prašymą, kuriame būna numatytas toks klausimas: „Ar esate įregistravę bažnytinę santuoką su kitu asmeniu?“⁴⁹. Vis dėlto vieningo atsakymo į šį klausimą šiuo metu nėra. Nes neturime vienareikšmiškos LR Konstitucijos 38 str. nuostatos („valstybė pripažįsta bažnytinės santuokos registraciją“) interpretacijos. Bet jeigu remsimės civilinės metrikacijos įstaigų praktika, tai tokios „antrosios“ santuokos yra registruojamos ir tai nelaikoma monogamijos, kaip santuokos sudarymo sąlygos bei principo, pažeidimas.

Monogamijos principo pažeidimų ir Lietuvos teismuose išnagrinėtų bylų šiuo klausimu autorei surasti nepavyko. Tai rodo, kad monogamijos principas nėra tas šeimos santykių teisinio reglamentavimo principas, kuris yra dažnai pažeidžiamas. Priešingai, tai pažymi, kad jis apskritai nebuvo pažeistas, o gal buvo, bet oficialiai nepasiekė teisėsaugos institucijų.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad monogamija yra vienas iš civilizuotos visuomenės reikalavimų, būtina sąlyga, siekiant sukurti šeimą, atitinkančią visuomenės pripažįstamas moralines vertybes, kurios būtinos jos pažangai. Monogamijos principo pažeidimas veda prie santuokos pripažinimo negaliojančia. Todėl daugelyje išsivysčiusių ir civilizuotų valstybių savo

⁴⁸ Meilius K., Sagatys G. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą// Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20). P. 130.

⁴⁹ LR teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-68 „Dėl prašymų civilinės metrikacijos įstaigoms formų patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2005-03-05, Nr. 31.

nacionaliniuose įstatymuose yra numatę reikalavimą laikytis jo, o poligamija, savo ruožtu b, yra uždrausta. Išimtis yra šalys, kur didelį poveikį visuomenės gyvenimui turi islamo religija, papročiai ir tradicijos, leidžiančios daugpatystę. Bet islamo šalyse stengiamasi laikytis Korano, leidžiančio turėti keturias žmonas su sąlyga, kad su visomis bus elgiamasi vienodai. Daugpatystė leidžiama ir kai kuriuose Afrikos rajonuose piečiau Sacharos, kur laikomasi senų genties papročių. Tačiau ir čia ji praktikuojama vis rečiau, o pažangesnėse islamo šalyse daugpatystė įgauna akivaizdžiai blogą reputaciją.⁵⁰

2.2. Santuokos savanoriškumas

Santuokos savanoriškumo principas suprantamas, kad santuoka, t.y. laisvas, savanoriškas vyro ir moters susitarimas (LR CK 3.13 str.). Tai Konstitucinio principo, įtvirtinto LR Konstitucijos 38 str. 3 dalyje, išraiška šeimos teisėje. Santuokos savanoriškumas yra ne tik vienas iš pagrindinių šeimos teisės principų, bet ir būtina sąlyga santuokai įregistruoti.⁵¹ Reikalavimas, kad santuoka būtų sudaryta laisva vyro ir moters valia, grindžiamas LR Konstitucijoje įtvirtintu asmens laisvės principu. Žmogus laisva valia sprendžia, su kuo ir kokius susitarimus jam daryti. LR Konstitucijos 20 str. nurodo, kad žmogaus laisvė yra neliečiama ir niekam ji neturi būti atimta kitaip, kaip pagal atitinkamas procedūras ir tokiais pagrindais, kurie yra įtvirtinti įstatyme. Tuo tarpu LR Konstitucijos 38 str. konkretina pirmąjį įtvirtinant, kad šis laisvės principas galioja taip pat ir santuokos sudarymo atveju, nes santuoka gali būti sudaroma tik laisvu vyro ir moters susitarimu.

Taigi asmens laisvės principas turi būti ne tik formaliai Konstitucijoje deklaruojama teisė, bet ir pagrindinis principas, realiai taikomas ir užtikrinamas kiekvienoje valstybėje bei visose teisės šakose.⁵²

Santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas ne tik Lietuvos valstybės pagrindiniame įstatyme, bet ir kitų šalių Konstitucijose. Kaip pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos Konstitucijos 8 paragrafe numatyta, kad „*Santuoka sudaroma tik esant laisvam ir visiškam tiek jaunikio, tiek jaunosios sutikimui*“.⁵³

Būsimų sutuoktinių laisvas apsisprendimas sudaryti santuoką ir sukurti šeimą yra įtvirtintas ir saugomas taip pat ir tarptautiniu lygmeniu. 1948m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje 16str. 2 dalyje skelbiama, jog „*Santuoka gali būti sudaryta tik tada, kai susituokiantieji duoda laisvą ir visišką sutikimą*.“ Reiškias savanoriškas sutikimas sudaryti santuoką turi būti pilnas, be jokių išlygų ir sąlygų. Taip pat šis principas numatytas ir abiejuose Tarptautiniuose Paktuose: Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas tai reglamentuoja 23 str. 3 dalyje („*Nė viena*

⁵⁰ Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos.// Justitia. 1999, Nr.5-6. P. 42.

⁵¹ Adomavičius V. Vedybų sutartis. Vilnius: Mūsų saulūžė, 2002. P. 9.

⁵² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 49.

⁵³ Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys / [rinkinio sudarytojai Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis]. Vilnius, 2004. P.108.

santuoka negali būti sudaryta be laisvo ir visiško būsimųjų sutuoktinių sutikimo.“), o Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas - 10 str. 1 dalyje („*Santuoka turi būti sudaroma laisvu būsimųjų sutuoktinių sutikimu.*“).

Apžvelgiant Lietuvos istorinę praeitį, asmens valios laisvės užtikrinimo problema jau buvo iškelta Lietuvos Statutų galiojimo laikais. Taigi jau tuo metu vyrai, psichiškai sveiki ir sulaukę santuokinio amžiaus, laisva valia galėjo sudaryti santuoką, taip pat kaip ir moterys.⁵⁴ Pirmasis Lietuvos Statutas suteikė bajoriui teisę ištekėti savo valia, jame buvo netgi nuostatos, draudžiančios ištekinti bajorės per prievartą, be jų sutikimo, tačiau buvo prierašas, įpareigojantis jas „pasitarti su savo bičiuliais“. Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Statutuose šių bajorių garantiją sustiprino valdovo pažadas saugoti moterų, „kaip laisvų žmonių“ laisves.⁵⁵ Taigi moters valia įgaudavo vis didesnę reikšmę ir jau XVI a. buvo viena iš būtinų sąlygų santuokai sudaryti, nors dar buvo stipriai apribota galimų artimųjų ekonominių sankcijų, jeigu tai neatitiko jų interesų. XIX a. pradžioje, Lietuvos Užnemunėje galiojant 1836 m. Santuokos nuostatomis, taip pat buvo numatytas abiejų besituokiančiųjų sutikimas. Sudarančiųjų santuoką sutikimas, gautas prievarta arba klaidingai, buvo laikomas netikru. Prievarta buvo suprantama kaip grasinimas. Klaida buvo laikoma, kai santuoka sudaryta ne su tuo asmeniu, kuriam duotas sutikimas. Pagrobtos žmonos sutikimas negaliojo, kol ji buvo pagrobėjo valdžioje.⁵⁶ Rusijos Imperijos civilinių įstatymų galiojimo Lietuvoje laikais besituokiančiųjų sutikimas buvo būtinas santuokos pagrindas. Jeigu tokio sutikimo nebuvo, santuoka negalėjo būti sudaryta teisėtai. Įstatymai draudė tėvams versti savo vaikus, ir globėjams – globotinius tuoktis prieš jų norą.⁵⁷ Ši santuokos sudarymo sąlyga Lietuvai esant TSR sudėtyje buvo įtvirtinta ir Lietuvos TSR SŠK 15 straipsnyje, kur buvo nurodyta, kad „*santuokai sudaryti būtina, kad su tuo sutiktų abu susituokiantieji asmenys*“. Susituokiančiųjų sutikimas tuoktis yra laikomas kaip jų laisvos valios išreiškimas sukurti šeimą. Tai rodo, kad toks sutikimas atitinka vidinį sutuoktinių norą, kuris susiformavo ne prievartos, grasinimo, apgaulės, suklydimo būdu arba dėl kokių nors kitų priežasčių, o dėl savitarpio meilės, pagarbos, bendrų pažiūrų ir interesų.⁵⁸

Taigi santuokos savanoriškumas, kaip viena iš santuokos sudarymo sąlygų, nėra naujovė 2001 m. liepos 1 dieną įsigaliojusiame LR CK. Jo ištakos siekia Lietuvos Statutus, o detaliau išnagrinėjus galėtume jų rasti ir senesniais laikais.

Santuokos savanoriškumas, kaip šeimos santykių teisinio reglamentavimo principas yra įtvirtintas LR CK 3.3 straipsnyje. Jo turinys yra detalizuojamas LR CK 3.13 bei 3.40 straipsniuose.

⁵⁴ Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: monografinė studija. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 41.

⁵⁵ Birmontienė T. Moterų teisių raida Lietuvoje: Konstitucinis pripažinimas ir politinio lygiateisiškumo siekis.// Jurisprudencija. 2006, Nr. 12(90). P. 35.

⁵⁶ Vancevičius S. Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje // Teisė, 2003 (46). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2003. P. 178.

⁵⁷ Vansevičius S. Šeimos santykių teisinis reguliavimas pagal Lietuvoje galiojusius Rusijos imperijos įstatymus.// Teisė (34). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2000. P. 47.

⁵⁸ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1985. P. 25.

Pirmoje 3.3 straipsnio dalyje yra nurodyta, kad „*santuoka sudaroma laisva vyro ir moters valia*“. Tik pats asmuo turi teisę spręsti, su kuo ir kada sudaryti santuoką. Galiojantys įstatymai nenumato jokių sutikimų ar leidimų (pvz., tėvų sutikimo) sudaryti santuoką, nebent kai santuoką nori sudaryti nepilnametis. Pagal LR CK 3.40 str. 1-2 dalis, bet kokia prievarta, fizinis ar psichinis smurtas, grasinimai, privertę asmenį sudaryti santuoką, arba kitokie valios trūkumai, pvz. senatvė ar pan., dėl kurių santuokos sudarymas nebuvo adekvati tikrųjų asmens ketinimų išraiška, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia.⁵⁹

Santuokos savanoriškumo principas glaudžiai sąveikauja ir su šeimos teisės institutu – sužadėtuovėmis ir jos pasekmėmis. Pagal LR CK 3.8 str. jeigu asmuo duoda pažadą sudaryti santuoką ir vėliau pakeičia savo nuomonę, tai prievarta jį versti sudaryti santuokos negalima. Tačiau jei toks elgesys yra be jokios rimtos priežasties, tai nukentėjusiosios šalies patirtą žalą, dėl susitarimo tuoktis nevykdymo, kaltoji pusė privalo atlyginti (LR CK 3.9-3.11 str.).

Siekiant išvengti santuokos savanoriškumo principo pažeidimo atvejų įstatymų leidėjas LR CK numato keturis saugiklius:

Pirma, tiesioginis valios išreiškimas paduodant prašymą registruoti santuoką (LR CK 3.299 str. 1 d.);

Antra, prašymo įregistruoti santuoką viešas paskelbimas(LR CK 3.302 str.);

Trečia, betarpiškas dalyvavimas registruojant santuoką civilinės metrikacijos įstaigoje (LR CK 3.303 str. 1 d.)

Ketvirta, pareiga civilinės metrikacijos įstaigos pareigūnui įsitikinti, ar yra įvykdytos visos santuokos sudarymo sąlygos, tarp kurių yra ir santuokos savanoriškumo principo užtikrinimas (LR CK 3.303 str. 2 d.).

LR CK 3.13 str. 2 dalyje pateikiami santuokos savanoriškumo principo galimi pažeidimo atvejai, kuriuos V. Mikelėnas skirsto į dvi rūšis:

Pirma, santuokos savanoriškumas gali būti pažeidžiamas dėl objektyvių išorinių priežasčių, t.y. kai asmuo visiškai suvokiantis tikrąją savo veiksmų prasmę, yra priverčiamas sudaryti santuoką dėl išorinių jėgų poveikio, tokių kaip grasinimas panaudoti fizinį smurtą prieš asmenį ar jo artimuosius giminaičius, faktinė prievarta, apgaulė, kai nuo kitos šalies yra nuslepiamos aplinkybės, kurias ji žinodama nesudarytų santuokos.

Antra, santuokos savanoriškumo principas gali būti pažeidžiamas dėl santuoką sudariusio asmens subjektyvaus gebėjimo suvokti tikrąją savo veiksmų prasmę ar dėl jo suklydimo. Tokie atvejai yra galimi, kai asmuo sudarė santuoką, pavyzdžiui, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, sergant liga, dėl kurios nesugeba suvokti savo veiksmų prasmės ar jų valdyti, paūmėjus

⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 49-50.

psichikos ligai. Esant suklydimui teisinę reikšmę turi tik esminė klaida, t.y. kai buvo suklysta dėl tokių aplinkybių, kurios labai reikšmingos šeimai.⁶⁰

I. Kudinavičiūtė-Michailovienė savo disertacijoje apibrėžia pagrindines sąvokas, vartojamas konstatuojant santuokos savanoriškumo principo pažeidimus. *Grasinimas* yra žodžiu, raštu ar kitu būdu pareikštas ketinimas padaryti tam tikrą žalą asmeniui ar jo artimiesiems. Tuo paprastai siekiama psichiškai paveikti žmogų, kad jis atliktų tam tikrus veiksmus arba susilaikytų nuo jų atlikimo grasintojo interesais. *Prievarta* yra smurto grasinimu paremtas reikalavimas. *Apgaulė* yra veiksmai, elgesys ar žodžiai, kuriais sąmoningai norima apgauti, suklaidinti. Apgaulę reikia skirti nuo suklydimo, kadangi apgaulės atveju apgautosios šalies valią paveikia kitos šalies nesąžiningi veiksmai.⁶¹

Santuokos savanoriškumo principas yra įtvirtintas ir kitų valstybių įstatymuose. Rusijos Federacijos Šeimos kodekso⁶² 12 straipsnyje yra numatyta, kad *norint sudaryti santuoką yra būtinas abipusis savanoriškas vyro ir moters sutikimas*. Tuo tarpu Lenkijoje ši santuokos sudarymo sąlyga yra įtvirtinta kitokiu būdu. Lenkijos Šeimos ir globos (rūpybos) kodekso⁶³ 15 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad *santuoka gali būti pripažinta negaliojančia, jei asmuo sudarė santuoką būdamas būsenoje, kurioje negalėjo sąmoningai išreikšti savo valios, suklydo dėl kito sutuoktinio asmenybės arba jam buvo grasinta*. Taigi Lenkijoje šis principas yra įtvirtintas per neigiamas pasekmes, kurios atsiranda, kai santuoka yra sudaryta nesilaikant savanoriškumo principo.

Lyginant Lenkijos, Rusijos ir Lietuvos įstatymuose įtvirtintą sutuoktinių savanoriškumo principą, galime pastebėti, kad jų turinys iš esmės nesiskiria. Tačiau skirtumas slypi šio principo įtvirtinimo formoje. LR CK sutuoktinių savanoriškumas yra suformuluotas ir kaip šeimos teisės principas (LR CK 3.3 str.), ir kaip būtina santuokos sudarymo sąlyga (LR CK 3.13 str.), kur pastarojo straipsnio antroje dalyje yra pateikiamas pavyzdinis atvejų sąrašas, kada šis principas yra pažeidžiamas, ko, sakykim, nerasime Rusijos Federacijos Šeimos kodekse, kadangi čia tik lakoniškai nurodoma, kad santuokai sudaryti toks laisvas sutikimas yra būtinas ir nėra numatytas nei pavyzdinis, nei konkretus sąrašas atvejų, kada šis principas būtų pažeistas. Tuo tarpu Lenkijos Šeimos ir globos (rūpybos) kodeksas šią santuokos sudarymo sąlygą įtvirtina tik per konkrečius atvejus, kurie suteikia galimybę pripažinti santuoką negaliojančia.

⁶⁰ Ten pat. P. 49-50.

⁶¹ Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilnius, 2006. P.71-77.

⁶² Rusijos Federacijos Šeimos kodeksas / <http://semeinyi-kodeks.info/razdel-i-/glava-1-/> Prisijungimo laikas:2007-10-23.

⁶³ Lenkijos Šeimos ir globos (rūpybos) kodeksas / http://www.idn.org.pl/sonnszz/kod_rodz.htm Prisijungimo laikas:2007-10-23.

Norint atsakyti į klausimą, ar skirtinguose šalyse šio principo turinys yra vienodas, reikia detaliau išnagrinėti jo esmę remiantis ne tik atskirų valstybių kodeksais, bet ir šių valstybių šeimos teisės teorija.

S.A. Muratova santuokos savanoriškumą apibrėžia kaip moters ir vyro laisvą valią, kuri išreiškiama du kartus – paduodant pareiškimą civilinės metrikacijos įstaigai ir santuokos registravimo metu. Tam, kad būtų patikrintas valios tikrumas, santuokos registravimas vyksta dalyvaujant abiem asmenims, siekiantiems sudaryti santuoką (RF ŠK 11 str. 1 p). Santuokos registravimas nesant vienam iš šių asmenų negalimas. Valios išreiškimo laisvės pažeidimo pasekmė – santuokos pripažinimas negaliojančia.⁶⁴

Taigi matome, kad santuokos savanoriškumas yra apibrėžiamas per laisvą asmens valią. Todėl iškyla klausimas, kokią valią laikysime laisva. J.A. Karaliov nurodo, kad valia turi būti laisva nuo bet kokios prievartos – tiek psichinės, tiek fizinės, taip pat negali būti paveikta apgaulė. Nėra svarbu, kas naudoja minėtą prievartą ar apgaulę – kitas asmuo, norintis sudaryti santuoką, draugai, giminės, pašaliniai asmenys.⁶⁵

Galiojusiame SŠK minėti savanoriškumo principo pažeidimo atvejai (apgaulė, prievarta, smurtas ir kt.) nebuvo įtvirtinti. Tačiau tai nereiškia, kad tokie atvejai nebuvo laikomi šio principo pažeidimu. Tai patvirtina ir SŠK komentaras, kuris aiškindamas santuokos savanoriškumo esmę mini būdus, kada šis principas gali būti pažeistas.⁶⁶ Šie būdai iš esmės nesiskiria nuo dabartinių, įtvirtintų LR CK.

Kaip minėjome aukščiau, ir dabar galiojančiame RF Šeimos kodekse tokių konkrečių ar pavyzdinių atvejų nėra išvardinta. Tačiau tai nelaikoma dideliu trūkumu, nes realiai šie visi atvejai taip pat ir Rusijos Federacijoje yra pripažįstami šio principo pažeidimu. Šį teiginį patvirtina ir rusų mokslininkė L.M. Pčelinceva, kuri šios santuokos sudarymo sąlygos turinį atskleidžia Rusijos Federacijos Šeimos kodekso komentare. Ji nurodo, kad sudarantis santuoką asmuo turi suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Laisvas santuokos sudarymas byloja ne tik apie asmenų abipusį ir suvokiamą pasiruošimą sukurti šeimą, bet ir apie tai, kad asmenys sudaro santuoką be jokios prievartos, kuri galėtų pasireikšti dviem formomis: kaip fizinė ar psichinė. Šią prievartą gali panaudoti ne tik besiruošiantis sudaryti santuoką žmogus, bet ir kiti asmenys. Tačiau reikėtų skirti aukščiau minėtus dalykus nuo tėvų patarimų, kurie yra tik savo nuomonės išreiškimas, o jokių būdu ne šio principo pažeidimas.⁶⁷

Santuokos savanoriškumo principas neatsiejamas ir nuo santuokos ištuokos laisvės – asmuo turi teisę ne tik laisvai sudaryti santuoką, būti joje, bet ir įstatymo nustatyta tvarka ją nutraukti. Jei

⁶⁴ Муратова С. А. Семейное право. Учебник для юридических вузов. Москва: Эксмо, 2004. P.15

⁶⁵ Королев Ю.А. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации. Москва: НОРМА, 2004. P. 44.

⁶⁶ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1985. P. 24-27.

⁶⁷ Пчелинцева Л.М. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации. Москва: Норма, 2003. P. 68.

ištuokos laisvės nebūtų, vargu ar galima būtų iš viso kalbėti apie santuokos laisvę.⁶⁸ Lietuvos Respublikoje bei kitose valstybėse, tarp jų ir Rusijos Federacijoje, santuoka gali būti nutraukta tiek abipusiu sutuoktinių sutarimu, tiek nesant vieno sutuoktinio sutikimo, t.y. nepriklausomai nuo to, ar abu sutuoktiniai sutinka, tačiau tik esant įstatymo numatytiems pagrindams.

Kalbant apie santuokos savanoriškumo principą, reikėtų aptarti ir susieti jį su CK 3.57 straipsnio 3 dalimi, kurioje įtvirtinta, kad „*Teismas, atsižvelgdamas į vieno sutuoktinio amžių, santuokos trukmę, sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus, gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ar neturtinės žalos vienam sutuoktiniui ar jų nepilnamečiams vaikams.*“ Ši norma, kuri suteikia teismui diskrecijos teisę spręsti atsisakymą nutraukti santuoką, prieštarauja santuokos savanoriškumo principui, kuris apima ir sutuoktinių ištuokos laisvę. Be to, teigtina, kad tokia nuostata taip pat prieštarauja ir LR Konstitucijos 38 straipsnio 3 daliai, nes pažeidžia sutuoktinių teisę laisvu sutarimu būti santuokoje. Taip pat ši norma neatitinka ir Europos šeimos teisės komisijos suformuluotų principų dėl ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo, kuriuose įtvirtinta tokia nuostata, jog „įstatymas turi leisti ištuoką ir neturi būti reikalavimo dėl santuokos nutraukimo“.⁶⁹ Teisminės praktikos dėl analizuojamos teisės normos nėra, o užsienio valstybėse tokio pobūdžio teisės normos neįtvirtintos arba jų jau atsisakyta. Todėl sutiktume su I. Kudinavičiūtės-Michailovienės siūlymu atsisakyti tokios nuostatos, leidžiančios teismo diskrecijai nenutraukti santuokos, nes priešingu atveju galimas sutuoktinio, norinčio įgyvendinti savo teisę į ištuoką, teisių pažeidimas.⁷⁰

Tačiau teismui yra suteikta galimybė santuokos nutraukimo laisvę suspenduoti, t.y. paskirti terminą sutuoktiniams susitaikyti, jeigu yra galimybė išsaugoti šeimą. Įstatymų leidėjas LR CK 3.54 str. 2 dalyje nurodo, kad teismas gali nustatyti ne ilgesnį kaip šešių mėnesių terminą sutuoktiniams susitaikyti. Iš vienos pusės šis terminas suteikia progą dar kartą sutuoktiniams pabandyti išsaugoti šeimos santykius, kurie ypač svarbus vaikų tinkamam vystymuisi bei vaikų auklėjimo šeimoje principo užtikrinimui, kuris bus aptartas kitoje darbo dalyje. Iš kitos pusės jis būtinas, siekiant užtikrinti sutuoktinio, norinčio kuo greičiau nutraukti santuoką, teises.

Rusijos Federacijoje santuokos savanoriškumo principas buvo sustiprintas, sumažinus maksimalų sutaikymo terminą nuo šešių iki trijų mėnesių.⁷¹

Pažymėtina, kad teismo teisė skirti terminą sutuoktiniams susitaikyti nėra absoliuti. LR CK 3.54 straipsnio 4 dalyje nurodytos aplinkybės, kurioms esant terminas susitaikyti negali būti skiriamas. Todėl teismai, atsižvelgdami į santuokos savanoriškumo principo esmę, terminą

⁶⁸ Муратова С. А. Семейное право. Учебник для юридических вузов. Москва: ЭКсмо, 2004. P.18.

⁶⁹ Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/>. Prisijungimo laikas: 2007-02-23.

⁷⁰ Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai. // Jurisprudencija. 2007, Nr. 3(93). P. 32.

⁷¹ Муратова С. А. Семейное право. Учебник для юридических вузов. Москва: ЭКсмо, 2004. P.18.

susitaikyti skiria ypač retai. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2007 atsakovas kasacinio skundo prašymą grindė Konstitucijos 38 straipsniu, kur įtvirtintas šeimos dominavimo principas kaip visuomenės ir valstybės pagrindas bei nustatyta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą. Todėl atsakovas nurodė, kad CPK įtvirtintas aktyvus teismo vaidmuo, nagrinėjant šeimos bylas, reiškia teismo pareigą taikyti procesines priemones sutuoktiniams susitaikyti, kad būtų išsaugota šeima (CK 3.3 straipsnis), tad teismas privalėjo laikytis šių teisės normų ir išnaudoti bent menkiausią galimybę šeimai išsaugoti. Tačiau kasacinis teismas pripažino teisiškai nepagrįstu šiuos kasacinio skundo argumentus bei nurodė, kad pagal CK 3.54 straipsnio 4 dalį terminas susitaikyti nėra nustatomas, jeigu sutuoktiniai kartu nebegyvena daugiau kaip vienerius metus. Sutuoktinių gyvenimas atskirai ilgiau kaip vienerius metus, bendrų šeimos interesų, skatinančių juos išlaikyti santuoką neturėjimas, nulemia šeimos faktinį iširimą, dėl to nenustatomas terminas susitaikyti.⁷² Taigi matome, kad teismai teikia prioritetą santuokos savanoriškumo principui, kuris apima taip pat ir santuokos nutraukimo laisvę, kuri yra konstitucinės teisės į laisvę dalis.

Sutaikymo termino paskyrimas turi neigiamas pasekmes siekiančiam kuo greičiau išsiskirti sutuoktiniui. Paskyrus terminą sutuoktiniams susitaikyti, bylos dėl santuokos nutraukimo nagrinėjimas sustabdomas. Sustabdžius bylos nagrinėjimą jokie procesiniai veiksmai joje neatliekami, išskyrus laikinųjų apsaugos priemonių taikymą. Specialios laikinosios apsaugos priemonės, kurios gali būti taikomos santuokos nutraukimo byloje, yra išvardytos LR CK 3.65 str. 2 dalyje. Tokiu atveju teismas gali laikinai nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui iki byloje bus priimtas teismo sprendimas. Teismui paskyrus terminą sutuoktiniams susitaikyti ir dėl to sustabdžius bylos nagrinėjimą dėl santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės arba dėl abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, sutuoktinių bendro turto padalijimo klausimas yra nesprenžiamas.⁷³ Taigi, neatidalinus turto sutuoktiniai neturi galimybės disponuoti juo savo nuožiūra.

Vadovaudamiesi teismų praktika bei įvairių mokslininkų požiūriais santuokos savanoriškumo principo atžvilgiu, galime teigti, kad nors įstatymų leidėjas numato tam tikras šio principo apribojimo galimybes, tačiau praktikoje jie faktiškai netaikomi sprendžiant santuokos nutraukimo bylas, o daugiau teikiamas prioritetas laivai asmenų valiai apsispręsti, su kuo kurti šeimos santykius ir kada juos nutraukti.

Taigi šis principas užtikrina asmeniui galimybę laisvai ir nepriklausomai išreikšti savo valią sudaryti santuoką su savo paties pasirinktu kitos lyties atstovu, užkirsti kelią asmens valios laisvės suvaržymams, bei galimybę nevaržomai šią santuoką nutraukti.

⁷² LAT 2007 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2007. *Č. M. v. J. R. M.* kat.75.4.3 (S).

⁷³ LAT 2004 m. balandžio 1 d. konsultacija „Dėl kai kurių Darbo kodekso, Civilinio proceso kodekso, Įmonių bankroto įstatymo normų taikymo“, Nr. A3-102.

2.3. Situoktinių lygiateisiškumo principas

Situoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro asmenų lygybės principo, įtvirtinto LR Konstitucijos 29 straipsnyje bei LR CK 1.2 straipsnyje, išraiška šeimos teisėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje yra nurodyta, kad *įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu*. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis asmenų lygybės prieš įstatymą principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais. Vienodai turi būti taikomos ir materialiosios, ir proceso teisės normos.⁷⁴

Siekiant atskleisti lygiateisiškumo principo esmę būtina, visų pirma, atsakyti į klausimą, ką turėtume laikyti lygybe arba lygiateisiškumu. Vidrinskaitė S. nurodo, kad lygybė – tai lygus asmenų traktavimas, kultūrų ir visuomenių lygybė, skirtingų religijų atstovų, rasės atstovų lygybė, vienodas užmokestis už vienodą darbą, lygios galimybės darbe, situoktinių lygybė, moterų ir vyrų lygybė, mokslo galimybių lygybė, lygybė pagal įstatymą, vienodos galimybės naudotis viešąja nuosavybe ir žmonijos kultūriniu paveldu, tautų lygybė, valstybių lygybė tarptautiniuose santykiuose, lygios galimybės vystytis, ne santuokoje gimusių vaikų lygus traktavimas. Taigi teisinis reguliavimas negali suteikti nei vienam asmeniui pranašumo. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad lygiateisiškumas reiškia ne tai, kad visi asmenys vienodi, o tai, kad įstatymas neatsižvelgia į jų skirtingumą.⁷⁵

Lygiateisiškumo užtikrinimas visose srityse yra viena pagrindinių kiekvienos valstybės užduočių. Visų asmenų lygiateisiškumas yra įtvirtintas tarptautiniuose teisės aktuose, kurių dalyvė yra ir Lietuva. Paminėtina 1948 metų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurios principų įsipareigojo laikytis LR Aukščiausioji Taryba 1991 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. I-1136. Šios deklaracijos 2 straipsnis numato, kad *kiekvienas žmogus gali naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis, paskelbtomis šioje Deklaracijoje, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ir kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė, turtinė, jo gimimo ar kita nors kitokia padėtis*. Vyro ir moters lygiateisiškumas yra įtvirtintas taip pat 1966 metų

⁷⁴ Žiobienė E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos // Jurisprudencija. 2006, Nr. 12(90). P.75-76.

⁷⁵ Vidrinskaitė S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. // Jurisprudencija. 2004, Nr.56(48). P. 106-107.

Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte (3 str.) bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (3 str.), prie kurių nuo 1991 metų yra prisijungusi ir Lietuva.

Svarbu paminėti nagrinėjant lygiateisiškumo klausimus ir 1950 metų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kurios 14 straipsnis numato bendrą diskriminacijos draudimo principą. Tuo tarpu šios konvencijos 1984 metų Septintojo protokolo 5 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinta sutuoktinių lygybė: *„Sutuoktiniai turi lygias civilinės teisės pobūdžio teises ir atsakomybę tarpusavio santykiuose bei savo vaikų atžvilgiu tiek santuoką sudarius ir jai tęsiantis, tiek ją nutraukus. Šis straipsnis netrukdo valstybėms imtis tokių priemonių, kokios yra būtinos vaikų interesams ginti“*.

Dar vienas svarbus tarptautinės teisės dokumentas šiuo klausimu yra 1979m. Jungtinių Tautų Konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo moterims“, prie kurios Lietuva prisijungė 1995m. Mums aktualus šios Konvencijos 16 straipsnis, kuriame skelbiama, jog: *panaikinama moterų diskriminacija visuose santuokos ir šeimos santykiuose ir pripažįstama vyrų bei moterų lygybė tokiose srityse, kaip: teisė tuoktis; teisė vienodai pasirinkti sutuoktinį, tuoktis tik laisvai ir visiškai sutikus; vienodos teisės ir pareigos santuokos metu ir ją nutraukiant, taip pat sprendžiant visus šeimos gyvenimo klausimus, auklėjant vaikus; pasirenkant pavardę, profesiją, užsiėmimą ir t.t.*

Nacionaliniu aukščiausiu lygmeniu sutuoktinių lygiateisiškumas yra įtvirtintas LR Konstitucijoje 38 str. 5 dalyje. Joje skelbiama: *„Sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios“*. Ši nuostata reiškia, kad sudarius santuoką sutuoktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę tarpusavio santykiuose bei vaikų atžvilgiu, santuokos sudarymo, jos trukmės ir nutraukimo klausimais.⁷⁶

Asmenų lygybė, lyčių lygybė bei sutuoktinių lygiateisiškumas yra įtvirtinti ne tik Lietuvos Konstitucijoje, bet ir kitų valstybių pagrindiniuose įstatymuose. Kaip pavyzdžiui, Rusijos Federacijos Konstitucijoje 19 straipsnyje apskritai kalbama apie asmenų lygiateisiškumą, vyro ir moters lygias teises. O tuo tarpu sutuoktinių lygiateisiškumas yra įtvirtintas tik vienu aspektu, nurodant, kad *tėvai turi lygias teises ir vienodas pareigas auklėdami ir rūpindamiesi savo vaikais*. Žvelgiant į Lenkijos Respublikos Konstituciją, surasime taip pat ne tik bendrą lygybės principą, įtvirtintą 32 straipsnyje, bet ir jos 33 straipsnyje yra nurodyta, kad *Lenkijos Respublikoje moteris ir vyras turi lygias teises šeimoje, politiniame, socialiniame ir ekonominiame gyvenime*.⁷⁷ Tai yra ne kas kita kaip tik sutuoktinių lygiateisiškumo principo įtvirtinimas konstituciniu lygmeniu Lenkijos Respublikoje. Taip pat sutuoktinių lygiateisiškumas įtvirtintas ir Estijos Respublikos Konstitucijoje, jos 27 str. yra skelbiama, jog *„Sutuoktinių teisės yra lygios“*. Apibendrinant galima pasakyti, kad

⁷⁶ Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras / [atsakingas redaktorius K. Jovaišas]. Vilnius, 2000-2002. 2 d. P.317.

⁷⁷ Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys / [rinkinio sudarytojai E. Jarašiūnas, G. Mesonis]. Vilnius, 2004.P.217.

sutuoktinių lygiateisiškumo principas LR Konstitucijoje, kaip ir Lenkijos, Estijos Konstitucijose formuluojamas gan plačiai, nedetalizuojant konkrečių sričių, kur ta lygybė tarp sutuoktinių turi pasireikšti. Tuo tarpu Rusijos Federacijos pagrindiniame šalies įstatyme jau pabrėžtas ir nurodytas konkretus sutuoktinių lygiateisiškumo aspektas - būtent vaikų auklėjime.

Taigi, sutuoktinių lygiateisiškumo principas remiasi konstituciniu vyrų ir moterų teisių ir laisvių lygybės principu, taip pat lygių jų galimybių realizavimo principu. Ypatinga jo svarba atsiskleidžia šeimos santykių srityje, kadangi lygiateisiškumas šeimoje yra jos patvarumo garantas.⁷⁸

Istoriniu požiūriu nagrinėdami asmenų, lyčių bei sutuoktinių lygiateisiškumo klausimus, galime pastebėti, kad dar Lietuvos Statutų galiojimo laikais vyrų ir moterų padėtis šeimoje nebuvo vienoda. Akivaizdus pavyzdys yra skirtingo santuokinio amžiaus numatymas. Trečiajame Lietuvos Statute moters santuokinis amžius buvo trylika metų, tuo tarpu vyrui buvo leidžiama tuoktis sulaukus pilnametystės, t.y. aštuoniolikos metų. Vyrams nereikėjo artimųjų pritarimo santuokai sudaryti, tuo tarpu moteriai artimieji, nepritardami santuokai galėjo taikyti ekonomines sankcijas. Kaip teigia Andriulis V., ano meto visuomenėje moteris nebuvo lygiateisė su vyru. Jos vaidmuo dažniausiai buvo apribotas siaura ūkine veikla ir giminės pratesimu gimdant vaikus.⁷⁹ Padėtis nelabai keitėsi ir XIX amžiaus viduryje, Lietuvos Užnemunėje galiojant Santuokos nuostatams. Vyro santuokinis amžius liko toks pat – 18 metų, moters šiek tiek padidintas iki 16 metų. Tačiau ir tada moters padėtis šeimoje nebuvo lygi su vyru, ypač tai atsispindėjo turtiniuose santykiuose. Pavyzdžiui, žmona negalėjo be vyro sutikimo teisės dovanoti turto ar priimti dovanos. Ji negalėjo be vyro sutikimo kreiptis į teismą, nors pati verstųsi prekyba ir ginčo objektas būtų jai priklausantis turtas nuosavybės teise.⁸⁰ Lietuvoje galiojant Rusijos imperijos civiliniams įstatymams, galime sakyti, irgi nebuvo sutuoktinių lygiateisiškumo šeimoje. Nes praktiškai dominavo vyro valdžia žmonos atžvilgiu ir tėvo valdžia vaikų atžvilgiu. Žmona turėjo klausyti vyro, jį mylėti, gerbti, būti neribotai paklusni, stengtis visaip jam įtikti ir būti gera namų šeimininkė. Kai tėvai nesutardavo dėl vaikų auklėjimo, sprendžiamąjį balsą turėjo tėvas.⁸¹ Tuo tarpu jau XX a., Lietuvoje galiojant TSR Konstitucijai ir Santuokos ir šeimos kodeksui, padėtis dėl sutuoktinių lygiateisiškumo pasikeičia - čia jau aiškiai yra reglamentuojamos sutuoktinių lygios teisės. Įstatymai tiek vyrams, tiek moterims nustatė vienodą 18 metų santuokinį amžių. Lietuvos TSR Konstitucijos 51 str. skelbė, kad „*Santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu; sutuoktiniai šeimos santykiai yra visiškai lygiateisiai*“. Lietuvos Santuokos ir šeimos kodekse 3 straipsnyje įtvirtintas moters ir vyro

⁷⁸ Королев Ю.А. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации. Москва: НОРМА, 2004. P. 9.

⁷⁹ Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: monografinė studija. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 41-59.

⁸⁰ Vancevičius S. Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje // Teisė, 2003 (46). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2003. P. 181.

⁸¹⁴⁶ Vanevičius S. Šeimos santykių teisinis reguliavimas pagal Lietuvoje galiojusius Rusijos imperijos įstatymus.// Teisė, 2000 (34). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2000. P. 51.

lygiateisiškumas šeimos santykiuose, kuriame nurodoma *šeimos santykiuose vyras ir moteris turi lygias asmenines ir turtines teises*. To paties Kodekso 19 straipsnyje jau konkretizuota, jog sutuoktiniai turi lygias teises. O antroje devyniolikto straipsnio dalyje pabrėžtas sutuoktinių lygiateisiškumas vaikų atžvilgiu: „*Vaikų auklėjimo ir kitus šeimos gyvenimo klausimus sutuoktiniai sprendžia kartu*“.

Taigi XXI amžiuje lyčių lygybė yra fundamentali teisė ir bendroji Europos Sąjungos vertybė, be kurios neįsivaizduojama demokratinės visuomenės raida. Ji yra būtina spartesnės plėtros bei sanglaudos, konkurencingesnės visuomenės sąlyga. Europoje, kuri susiduria su dideliais globalizacijos iššūkiais, lyčių lygybės klausimas tampa esminiu, sprendžiant tiek demografines, tiek socialines ar ekonomines problemas.⁸²

Sutuoktinių lygiateisiškumas kaip vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų yra įtvirtintas ir mūsų LR CK Trečiojoje knygoje 3.3 str. Kaip jau buvo minėta, pagal šį principą sutuoktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises, juos draudžiama diskriminuoti dėl lyties. Todėl vienas sutuoktinis neturi turėti daugiau teisių ar pareigų negu kitas sutuoktinis. Vienas sutuoktinis negali turėti daugiau teisių už kitą į vaikus, į bendrą turtą, negali būti nustatytos skirtingos žmonai ir vyrui santuokos nutraukimo sąlygos, bet koks skirtingas įstatymuose nustatytas sutuoktinių statuso dėl jo lyties reglamentavimas. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad šeimos gyvenimo klausimai būtų sprendžiami ne vienašališkai, o abipusiu sutuoktinių sutarimu.⁸³ Tad šis principas yra detalizuojamas daugelyje kitų CK straipsnių ir savyje talpina keletą lygiateisiškumo aspektų šeimoje⁸⁴:

Vienodas vyrų ir moterų santuokinis amžius (CK 3.14 str.);

Lygios teisės ir vienoda civilinė atsakomybė sutuoktinių atžvilgiu ir vaikų atžvilgiu visais šeimos gyvenimo klausimais (CK 3.26 str.);

Lygios teisės pasirinkti pavardę (3.31 str.);

Lygios teisės ir pareigos remti vienas kitą moraliai, materialiai, prisidėti prie bendrų šeimos poreikių tenkinimo (CK 3.27 str.);

Preziumuojama, kad bendro sutuoktinių turto dalys yra lygios (CK 3.117 str. 1d.);

Tėvas ir motina turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas 9 CK 3.156 str.) ir kt.

Sutuoktinių lygiateisiškumo principas taip pat pabrėžiamas ir Aukščiausiojo Teismo praktikoje, nagrinėjant šeimos bylas. Vienoje iš jų teismas nurodė, kad įstatyme įtvirtintas sutuoktinių lygiateisiškumas reiškia ne tik vienodas teises, bet ir vienodas pareigas bei atsakomybę už visą šeimą. Viena iš tokių pareigų – lojalumo pareiga, kuri reiškia, kad sutuoktinis visada, tiek

⁸² Sud. Mackevičiūtė I. Diskriminuoti draudžiama, integruoti. Vilnius: LOGOTIPAS, 2007. P. 11.

⁸³ Germanavičienė I. Šeimos teisės socialinis veiksmingumas : magistro baigiamasis darbas / MRU.- V., 2005. P.19.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 30.

šeimoje, tiek už jos ribų turi veikti kito sutuoktinio, visos šeimos interesais, negali priešinti savo asmeninių interesų kito sutuoktinio ar šeimos interesams. Abipusės pagarbos pareiga reiškia, kad sutuoktiniai privalo paisyti vienas kito nuomonės, būti vienas kitam ištikimi, visus šeimos gyvenimo klausimus spręsti abipusiu susitarimu. Lojalumas kartu reiškia protingą toleranciją ir pakantumą, be kurių neįmanomas šeimos gyvenimas. Sutuoktinis turi toleruoti kito sutuoktinio pasirinktą profesiją, užsiėmimą, pomėgius, kiek tai nepažeidžia kito sutuoktinio ir visos šeimos teisių ir interesų.⁸⁵

Kalbant apie sutuoktinių lygiateisiškumą reikėtų išskirti pagrindinius šio principo, apimančio jau minėtas vienodas sutuoktinių teises, pareigas bei atsakomybę, aspektus vaikų auklėjimo srityje, šeimą įtakojančių sprendimų priėmimo procese bei turtinėje srityje.

Visų pirma, pabrėžtinas sutuoktinių lygiateisiškumas auklėjant vaikus. Sutuoktiniai privalo išlaikyti ir auklėti savo nepilnamečius vaikus, rūpintis jų švietimu, sveikata, užtikrinti vaiko teises bei interesus.⁸⁶ Šiuo sutuoktinių lygiateisiškumo principo aspektu remiasi taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodydamas, kad abiejų tėvų teisės ir pareigos auklėti vaikus yra lygios.⁸⁷ Šios tėvų lygios teisės ir lygios pareigos savo vaikams egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar tėvų santuoka yra nutraukta, ar pripažinta negaliojančia ar tėvai gyvena skyrium.⁸⁸ Tačiau yra ir tam tikrų išimčių numatytų pačiame LR Civiliniame kodekse, konkrečiai 3.190 str. 1 dalyje. Šiame straipsnyje kalbama apie uzufrukto teisę tvarkyti vaiko turtą ne abiem tėvam, o tik vienam iš jų. Pirmas atvejis, kai vienas iš tėvų neturi uzufrukto teisės dėl to, kad jis yra atskirtas nuo vaiko arba kurio tėvų valdžia apribota įstatymų nustatyta tvarka. Tai uzufrukto teise nepilnamečių vaikų turtą tvarko tas iš tėvų, kuris nėra atskirtas nuo vaikų ar kurio tėvų valdžia nėra apribota. Ir kitas atvejis, kai santuoka yra nutraukta ar yra patvirtintas tėvų gyvenimas skyrium, tai tas iš tėvų, kuris negyvena su vaiku, tas ir netenka uzufrukto teisės., o šią teisę įgyvendina tas iš tėvų, kas lieka gyventi su nepilnamečiu vaiku nutraukus santuoką ar patvirtinus separaciją.⁸⁹

Tačiau rūpinimasis buitimi ir vaiko priežiūra Lietuvoje tradiciškai priskiriama moterims. Todėl joms tenka ir apie 75 procentai buities darbų, už kuriuos finansinis atlygis nemokamas. Lietuvoje netolygiai dalijamasi ir vaiko priežiūros našta. Dėl įstatymų neefektyvumo mažiau nei 2 procentai vyrų pasinaudoja vaiko priežiūros atostogomis. Tai lemia, kad ir paaugus vaikui slaugos ir globos aspektai nėra siejami su vyro pareigomis. Palyginimui Danijoje vaiko priežiūros atostogomis pasinaudoja 10 procentų, Švedijoje - 34 procentai, o Islandijoje net 95 procentai vyrų.⁹⁰

⁸⁵ LAT 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-580/2004. *G.Liutkevičienė v. A.Liutkevičius*. kat. 20.7.; 69.3.; 94.2.

⁸⁶ Čivilytė-Gylienė, V. Trumpas šeimos teisės vadovas. Vilnius, 2006. P.19.

⁸⁷ LAT 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004. *V. Gineitas v. I. Gineitienė*. kat. 71.4; 72.2

⁸⁸ LAT 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1027/2002. *A. Asipauskas v. R. Asipauskienė*. kat. 71.4.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 369.

⁹⁰ Sud. Mackevičiūtė I. Diskriminuoti draudžiama, integruoti. Vilnius: LOGOTIPAS, 2007. P. 16.

Antra, lygiateisiškumas šeimą įtakojančių sprendimų priėmimo procese bei tarpusavio santykiuose reiškia vienodas teises ir pareigas tvarkant namų ūkį, priimant sprendimus. Vyras ir žmona turi palaikyti vienas kitą ir kartu saugoti šeimos interesus. Sutuoktiniai turi vienodą balsą sprendžiant gyvenamosios vietos pasirinkimo, vaikų auginimo ir bendros nuosavybės tvarkymo klausimus, kartu nustato šeimos moralinę bei materialinę kryptį. Sutuoktiniai yra saistomi tarpusavio pagarbos, ištikimybės, pagalbos, bendradarbiavimo bei sugyvenimo.⁹¹

Daugelyje Europos valstybių kaip ir Lietuvoje sutuoktiniai patys gali pasirinkti savo profesiją, veiklą, užsiėmimą ir kartu tvarko šeimos gyvenimą. Santuoka suvokiama kaip bendras gyvenimas, kuriame partneriai nustato savo vaidmenis konsultuodamiesi ir atsižvelgdami į kiekvieno interesus. Sutuoktiniai yra abu įpareigoti išlaikyti šeimą adekvačiai savo pajamomis iš darbo ir nuosavybės. Jeigu namų ruoša bei kiti šeimos ūkio darbai yra patikėti tik vienam iš sutuoktinių, šis sutuoktinis tinkamai įgyvendina savo pareigą prisidėti prie šeimos išlaikymo savo darbais šeimos ūkyje. Taigi, teisėje nebeliko numanomų stereotipų dėl vaidmenų šeimoje priklausomai nuo asmens lyties ir žengiama į priekį link naujojo modelio, kuriame nėra jokio iš anksto nustatyto vaidmenų paskirstymo.⁹² Tačiau faktinė situacija yra kol kas kitokia ir turės praeiti dar laiko kol visuomenėje abiejų sutuoktinių teisės ir pareigos bus suvokiamos identiškai.

Trečias ir svarbus sutuoktinių lygių teisių aspektas - tai turtinis sutuoktinių lygiateisiškumas, reiškiantis visiškai ką kita negu lygiateisiškumas darbo santykiuose. Kur, pavyzdžiui, vienodas funkcijas atliekantiems asmenims yra mokamas vienodas darbo užmokestis, tuo tarpu skirtingas pareigas turintys asmenys negali remtis lygiateisiškumo principu ir reikalauti vienodo darbo užmokesčio. Šeimos teisėje yra visiškai kitaip. Visų pirma, šeimos turto, kaip šeimos teisės instituto tikslas – apsaugoti nepilnamečių vaikų ir socialiai bei ekonomiškai labiausiai pažeidžiamo sutuoktinio teises ir teisėtus interesus, kad nutraukus santuoką jie neliktų be būtiniausių žmogaus gyvenimui dalykų.⁹³ LR CK 3.117 straipsnio 1 dalyje nurodyt prezumpcija, kad *sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios*. Sutuoktiniams bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančios turto dalys yra lygios, nesvarbu, kokio dydžio jų pajamos ar koks veiklos pobūdis.⁹⁴ Taigi, net ir tuo atveju, kai tik vienas iš sutuoktinių dirba ir kuria materialų šeimos turta, galios aukščiau minėta prezumpcija. Ši norma yra visiškai teisinga ir pagrįsta, nes kiekvienoje šeimoje sutuoktiniai tam tikru būdu pasiskirsto pareigomis. Vienas iš jų rūpinasi namų ruoša bei vaikais, kitas turi darbą ir aprūpina šeimą materialiai. Todėl nedirbančio, bet besirūpinančio šeima ir buitimi, sutuoktinio atžvilgiu būtų nesąžininga traktuoti kitaip sutuoktinių lygiateisiškumą negu aukščiau aptartu būdu.

⁹¹ Family law and Family Values, edited by Mavis Maclean, Oxford and Portland, Oregon, 2000. Family law and Family Value in Portugal by Maria Joao Romao Carreiro Vaz Tome. P. 314.

⁹² *ibid.* P. 314.

⁹³ Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras / [atsakingas redaktorius K. Jovaišas]. Vilnius, 2000-2002. 2 d. P.318.

⁹⁴ LAT 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435/2004. R. *Knašienė v. A. Knašius*. kat. 69.7, 69.3.

Nukrypimo nuo turto lygių dalių principo, kaip sutuoktinių lygiateisiškumo principo ribojimo, klausimas buvo nagrinėjamas keliose kasacine tvarka išnagrinėtose bylose, kur teismas nurodė, kad pagal CK 3.117 straipsnio 1 dalį preziumuojama, jog sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios. Pagal šią nuostatą abi šalys galėtų lygiomis dalimis pretenduoti į joms bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančio nekilnojamojo ir kilnojamojo turto padalijimą. Tačiau CK 3.117 straipsnio 2 dalyje leidžiama esant atitinkamoms kodekse nustatytoms sąlygoms nukrypti nuo lygių dalių principo. Tokia galimybė ir sąlygos, pagrindžiančios nukrypimą nuo lygių dalių principo, yra nustatytos CK 3.123 straipsnyje). Viena iš tokių sąlygų - teisėtas nepilnamečių vaikų interesas, ir ši sąlyga yra aktuali nagrinėjamoje byloje. Bylos proceso pirmosios instancijos teisme metu, teismui dalijant sutuoktinių nuosavybę buvo būtina atsižvelgti (ir teismas pagrįstai atsižvelgė) į dviejų nepilnamečių vaikų, liekančių gyventi su ieškove, interesus.⁹⁵ CK 3.123 straipsnyje pateikiamų aplinkybių, sudarančių pagrindą nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, sąrašas nėra baigtinis ir teismas, įvertinęs konkrečios bylos aplinkybes, gali pripažinti svarbiomis bet kurias kitas aplinkybes.

Dalijant turtą, reikšmingas ne tik turto dalies nustatymas, bet ir turto padalijimo konkretaus būdo parinkimas. Parenkant turto padalijimo būdą ir padalinant turtą natūra, turi būti atsižvelgiama į tokias pačias svarbias aplinkybes, kokios numatytos CK 3.123 straipsnio 1 dalyje (CK 3.127 straipsnio 3 dalis). Sutuoktinių bendras turtas dalijamas natūra, jeigu taip padalyti galima, arba natūra priteisiamas vienam sutuoktiniui, kartu jį įpareigojant kompensuoti antram sutuoktiniui jo dalį pinigais (CK 3.127 straipsnio 3 dalis. Vienas iš turto dalybos pavyzdžių yra Kretingos rajono apylinkės teismo nagrinėta santuokos nutraukimo byla, kurioje sprendė ir santuokoje įgyto turto padalinimo klausimą. Ieškovė šioje byloje prašo teismo atsižvelgti į nepilnametės dukters interesus, į tai, kad nepilnametės dukters gyvenamoji vieta nustatyta su ja, bei į tai, kad tarp ieškovės su atsakovu susiklostė konfliktiniai santykiai ir turto padalijimas natūra nėra galimas, be to, kad atsakovas neketina gyventi Lietuvoje, ir dėl to prašo priteisti didesnę negu ½ dalį nekilnojamojo turto jai ir visą nekilnojamą turtą prašo padalinti taip: ieškovei priteisti: visą turtą natūra, t.y. 0,1208 ha žemės sklypą, 145000 Lt vertės; gyvenamąjį namą, 466 000 Lt vertės. Atsakovui palikti 211000 Lt pinigine kompensaciją už dalį nekilnojamojo turto - gyvenamojo namo ir žemės sklypo, esančių Kalotės kaime, Klaipėdos rajone. Ir Kretingos rajono apylinkės teismas išnagrinėjęs visas aplinkybes konstatavo, kad nepilnamečio vaiko interesų apsaugai pakanka lygių dalių atitinkamo turto padalijimo būdo, todėl nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, konkrečiu atveju yra netikslinga. Todėl buvo nutarta, kad santuokoje įgytas turtas 0,1208 ha žemės sklypas, esantis Kalotės kaime, Klaipėdos rajone, ir gyvenamas namas, esantis Kalotės kaime,

⁹⁵ LAT nutartis 2006 m. sausio 11 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2006. *A. V. v. D. V.* kat. 75.8.

Klaipėdos rajone turi būti padalintas lygiomis dalimis po ½ ieškovui ir atsakovui.⁹⁶ Taigi, turtas buvo padalintas natūra, ir kompensacija nebuvo skirta nei vienai iš šalių.

Reikia pabrėžti, kad teismas, dalydamas santuokinių turta, turi nustatyti reikšmingas aplinkybes vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, gali nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo, kartu parinkti tinkamesnį turto padalijimo būdą ir turto paskirstyme tarp sutuoktinių būdą.⁹⁷

Tačiau šis principas nėra absoliutus. LR CK numato atvejus, kai jis gali būti ribojamas. Įstatymo leidėjo numatyta galimybė esant tam tikroms aplinkybėms nukrypti nuo lygiateisiškumo principo nėra savitiksliis dalykas, nes kartais tik taip galima apginti visos šeimos, vaikų ar vieno sutuoktinio teises ar teisėtus interesus.

Pavyzdžiui, sutuoktinio, neprotingais veiksmais keliančio grėsmę šeimos interesams, teises kito sutuoktinio prašymu teismas gali apriboti ir uždrausti jam be kito sutuoktinio sutikimo disponuoti bendru sutuoktinių turtu (LR CK 3.34 str.); pripažinus santuoką negaliojančia, nesąžiningas sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą ir kitų teisių, kuriuos pripažįstamos sąžiningam sutuoktiniui (LR CK 3.45-3.47); esant pakankamam pagrindui galima nukrypti nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo (LR CK 3.123 str.) ir t.t.⁹⁸

Taigi, sutuoktinių lygiateisiškumo principas reikalauja vienodų abiejų sutuoktinių teisių, pareigų bei atsakomybės visuose šeimos santykius liečiančiuose srityse. Šis principas įtvirtina sutuoktinių kaip dviejų lygiaverčių partnerių modelį, kuriuo pagrindu yra tarpusavio pagarba, lojalumas bei meilė ir tik neišvengiamais atvejais numato teismui galimybę nukrypti nuo šio principo siekiant apsaugoti visos šeimos bei vaikų interesus.

2.4. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas

Vaikai yra kiekvienos tautos, valstybės ir visos visuomenės pagrindas bei labiausiai pažeidžiama jos dalis. Todėl Lietuvoje nuo nepriklausomybės pradžios orientuotasi į gerovės valstybių modelį, kuriame vaiko gerovės politika yra socialinės ir apsaugos politikos dalis, kurią sudaro: piniginė socialinė parama vaikams, socialinės paslaugos, vaikų teisių apsaugos sistema ir globos sistema.⁹⁹ Nuolat yra tobulinama teisinė bazė, kurioje numatytos pagrindinės vaiko teisės, jų apsauga, įgyvendinimas bei įtvirtintas prioritetinės vaikų teisių ir interesų gynimo principas.

⁹⁶ Kretingos rajono apylinkės teismo nutartis 2006 m. birželio 27 d. Civilinėje byloje Nr. 2-10-666/2006. *Eglės Almas v. Sammy Almas*.

⁹⁷ LAT nutartis 2005 m. lapkričio 16 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-529/2005. *A. Praškevičius v. D. Praškevičienė*. kat. 75.6.2.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 30-31.

⁹⁹ Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 2006. Nr. 5(1). P. 82.

Norint atskleisti šio principo esmę reikėtų, visų pirma, apibrėžti „vaiko“ kaip pagrindinio apsaugos subjekto sąvoką. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas¹⁰⁰ sąvoką *vaikas* apibrėžiama keleriopai: 1. sūnus ar duktė savo tėvams; 2. berniukas ar mergaitė. LR įstatymuose vartojamą sąvokų žodynas¹⁰¹ „*vaiko*“ sąvoka įvardina taip: „Vaikas - jaunas asmuo iki 16 metų, kuris privalo lankyti mokyklą“.

Teisės požiūriu tikslesnį apibrėžimą surasime 1989 metų Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje (Lietuva ratifikavo šią Konvenciją 1995m.) bei LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje, kuriose nurodyta, jog *vaiku laikomas kiekvienas žmogus neturintis 18 metų*, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. Aukštesnė amžiaus riba, iki kada žmogus laikomas vaiku, yra gana tiksliai nustatyta kiekvienos valstybės teisės aktuose ir paprastai tai siejama su asmens veiksnio atsiradimu. Teoretikai diskutuoja dėl žemutinės amžiaus ribos, t.y. koks momentas laikomas gyvybės pradžia. Šiuo atveju reikėtų pritarti G. Sagačiui¹⁰², kuris siūlo nustatant šį momentą remtis objektyviuoju kriterijumi, t.y. LR CK 2.3 straipsnio 1 dalimi, kurioje yra nurodyta, kad *fizinio asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas*.

Vaikų teisių ir interesų gynybai yra taikomi ne tik bendrieji visų kitų žmonių teisės bei interesus ginantys teisės aktai, bet ir specialūs, teikiantys jiems išskirtinę apsaugą, kadangi vaiko padėtis visuomenėje yra ypatinga, specifinė, ir tai lemia būtinybę aiškiai nustatyti jo teisinį statusą (vaiko teisių turinį, jų įgyvendinimą, apsaugą).

Ypatingą vaikų teisinę apsaugą patvirtina ir jau minėta Vaiko teisių konvencija, kurios 3 straipsnyje nurodyta, kad, *imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidybos organai, svarbiausia – vaikų interesai*. Europos Taryba 1996 metų sausio 25 dieną pasirašė Europos konvenciją dėl vaikų teisių įgyvendinimo, kurios tikslas yra *remti vaikų teises, nustatyti jų procesines teises ir palengvinti naudojimąsi šiomis teisėmis, užtikrinant, kad vaikai asmeniškai arba per kitus asmenis ar institucijas būtų informuojami ir vaikams būtų leidžiama dalyvauti teismo procesuose, susijusiose su jų interesais*.

Nacionaliniu lygmeniu vaikų teisių bei interesų apsaugos srityje paminėtinas LR Konstitucijos 39 straipsnis, kuris numato, kad *nepilnamečius vaikus gina įstatymas*. Taip pat 1996 metų LR Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kuris yra pagrindinis vaiko teisių apsaugos sistemos teisės aktas Lietuvoje, jo normos suformuluotos remiantis tarptautinės teisės

¹⁰⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (vyr.red. S.Keinys) - Ketvirtasis leidimas - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000. P. 903.

¹⁰¹ LR įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas (sudarytojas R.Mockevičius) – Antras papildytas leidimas – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P.593

¹⁰² Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilnius, 2004. P.19.

normomis bei principais, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje bei visuomenėje ir nacionalinės teisės tradicijas. Šio įstatymo pagrindinė paskirtis – gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, detaliai išvardina vaiko teises ir laisves bei pareigas, šių teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo svarbiausias garantijas. Ne mažiau svarbus yra LR CK, kurio 3.3 straipsnyje yra įtvirtintas prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, kuris yra detalizuojamas kituose LR CK normose.

Taigi aukščiau paminėtais teisės aktais Lietuvos teisės sistemoje yra įtvirtintas prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, reiškiantis, kad, tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti.

Nustatant vaiko interesų turinį, reikia atsižvelgti į objektyvius kriterijus, nes net tėvai vaiko interesus supranta skirtingai, priklausomai nuo jų pačių požiūrių, išsilavinimo, moralinių ar kitų savybių. Todėl teismas *ex officio* (savo iniciatyva) kiekvienoje byloje turi nustatyti konkretaus vaiko interesus. Teismas turi vadovautis objektyviais kriterijais, nulemiančiais vaiko, kaip išsilavinusios, sveikos, aukštų moralinių savybių, tvirtos asmenybės, vystymąsi. Vaiko interesų apsauga įtvirtinta teisės aktuose, todėl nustatydamas jų turinį teismas turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaikų teises. Teismas negali remtis vienu iš vaiko interesų turinio elementų, o turi įvertinti jų visumą, tai pažymėdamas sprendime.¹⁰³

Taigi prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas yra pamatinė norma, per kurios prizmę sprendžiami visi su vaiku susiję klausimai. Jis yra detalizuojamas konkrečiose LR CK normose (pvz. CK numatytais atvejais galima atsisakyti pripažinti santuoką negaliojančia, jeigu pripažinimas pažeistų sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.41 str. 2,3,5 d.); vaiko tėvų santuokos pripažinimas negaliojančia neturi įtakos jo teisiniam statusui (CK 3.45 str. 1 d.); teismas, sprenddamas šeimos ginčus, privalo imtis adekvačių vaikų apsaugos priemonių (CK 3.65, 3.76 str.); vedybų sutarties sąlygos, pažeidžiančios sutuoktinių vaikų interesus, negalioja (CK 3.105 str.); nekilnojamasis daiktas, esantis šeimos turtu, gali būti perleistas ar suvaržytas tik teismo leidimu, jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų (CK 3.85 str. 2 d.); teismas gali nukrypti nuo sutuoktinių lygių dalių principo atsižvelgdamas į jų nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.123 str. 1 d.) ir kt.¹⁰⁴) bei taikomas visose šeimos bylose, kuriuose paliečiami vaiko interesai. Tai patvirtina ir LAT praktika.

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004 kasacinis teismas nurodė, kad kilęs tarp šalių ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo sprendžiamas vadovaujantis vaiko interesais ir atsižvelgiant į jo norą. Į vaiko norą gali būti neatsižvelgiama tik tuo atveju, kai vaiko noras prieštarauja jo

¹⁰³ LAT nutartis 2003 m. vasario 12 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2003. *J.A. Varapnickaitė- Mažylienė v. F. A. Stanyš*. Kat. 71.4.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 31-32.

interesams (CK 3.174 straipsnio 2 dalis). Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 straipsnio 4 dalis taip pat numato, kad, sprendžiant ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos tėvams gyvenant skyrium, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko, galinčio pareikšti savo nuomonę, interesus bei pageidavimus, su kuriuo iš tėvų jis norėtų kartu gyventi. Taigi vaiko norai ir pažiūros turi būti išsiaiškinti nepriklausomai nuo jo amžiaus, svarbiausia, jei jis sugebėtų juos suformuluoti ir išreikšti. Priimant sprendimą, vaiko norams turi būti skiriamas didelis dėmesys. Tačiau vertinant vaiko norus ir skiriant tam dėmesį, vis dėlto turi būti atsižvelgta ir į vaiko brandumą. Taip pat vaiko norų vertinimas priklauso ir nuo jų motyvacijos, kuria pateikia vaikas. Be to, vaiko norus būtina vertinti atsižvelgiant į kitas bylos aplinkybes, ypač į tai, ar vaiko norai atitinka jo interesus. Vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, teisme turi būti išklašytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą (CK 3.164 straipsnis). Nepilnametis vaikas turi teisę dalyvauti sprendžiant bet kokią su juo susijusį klausimą. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinta vaiko teisė reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais ir būti išklašytam bet kokio jį liečiančio teisinio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą instituciją nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka. Jungtinių Tautų Vaikų teisių komitetas 1997 metų Instrukcijoje dėl ataskaitų apie žmogaus teises pažymėjo, kad Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje nustatyta vaiko teisė būti išklašytam gali būti įgyvendinama įvairiais būdais tiesiogiai, per atstovus ar kitus tam tinkamus asmenis bei nurodė, kad visi šie būdai yra galimos alternatyvos, kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai. Šios nuostatos taip pat įtvirtintos ir nacionalinėje teisėje - teismas, nagrinėdamas ginčus dėl vaikų, privalo išklašyti vaiką, sugebantį išreikšti savo pažiūras, ir išsiaiškinti vaiko norus (CK 3.177 straipsnis). Visais atvejais teismas, aiškindamasis vaiko pažiūras ir norus, turi išsiaiškinti, ar vaikas pakankamai brandus, kad juos suformuluotų ir išreikštų, ir tik teismui suabejojus vaiko gebėjimu suformuluoti ir išreikšti savo norus ir pažiūras, jis gali į teismo posėdį pakviesti ekspertą psichologą ar skirti psichologinę ekspertizę.¹⁰⁵

Kalbant apie vaiko gyvenamosios vietos nustatymą, šiuo klausimu yra priimtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“. Šio nutarimo 4 punkte išaiškinta, kad teismas, sprenddamas ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi atsižvelgti į šiuos teisiškai reikšmingus faktus: 1) kiekvieno iš tėvų galimybes ir pastangas užtikrinti teisės normose įtvirtintų pagrindinių vaiko teisių ir pareigų, panaudojant ir valstybės teikiamą paramą, įgyvendinimą; 2) kiekvieno iš tėvų šeimos aplinkos sąlygas, t. y. tas sąlygas, kuriomis vaikui teks gyventi, nustačius jo gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; 3) vaiko norus ir pažiūras. Aiškindamasis šeimos aplinkos sąlygas, teismas turi nustatyti vaiko prisirišimo laipsnį prie

¹⁰⁵ LAT nutartis 2004 m. gruodžio 1 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004. *Vilmantas Gineitis v. Ilona Gineitienė*. Kat. 71.4; 72.2.

kiekvieno iš tėvų, brolių, seserų (ir kitų giminaičių), kiekvieno tėvo dorovinius ir kitokius asmenybės bruožus, tėvų požiūrį į vaiko auklėjimą, vystymąsi, tėvų dalyvavimą vaiką auklėjant, išlaikant ir prižiūrint iki ginčo atsiradimo, santykius tarp vaiko ir kiekvieno iš tėvų, kiekvieno iš tėvų galimybes sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo, auklėjimo ir vystymosi sąlygas (įvertinant tėvų darbo pobūdį, darbo režimą, materialinę tėvų padėtį, kitas aplinkybes), tėvo (motinos) sugyventinio ar sutuoktinio požiūrį į vaiką ir kt. Jeigu yra duomenų apie tėvo (motinos) teistumą ar administracinę baustumą, tai teismas turi išsiaiškinti, kokius nusikaltimus ir pažeidimus yra padarę tėvai, priimdamas sprendimą – atsižvelgti į jų pobūdį (Senato nutarimo 8 punktas).¹⁰⁶ Įvertindamas byloje surinktus įrodymus dėl tėvo (motinos) galimybės auklėti vaiką, teismas negali remtis vienu faktu, atmesdamas kitus, o turi įvertinti jų visumą vaiko interesų požiūriu ir padaryti išvadą, su kuriuo iš tėvų, nustačius vaiko gyvenamąją vietą, tai labiau atitiks jo interesus.¹⁰⁷

Be bendrų vaiko interesų (turėti tinkamas sąlygas vystymuisi, mokymuisi, bendrauti su savo artimais giminaičiais ir kt.) yra ir individualūs konkretaus vaiko interesai, kurie priklauso nuo kiekvieno vaiko charakterio savybių, pomėgių, talentų ir kitų individualių savybių. Todėl teismas turi ir į tai atsižvelgti, priimdamas sprendimą, išsiaiškinti individualius vaiko interesus.

Teismai, spręsdami ginčą tarp skyrium gyvenančių tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turi būtinai nustatyti vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš jų, kadangi viena iš vaiko teisių yra turėti nuolatinę gyvenamąją vietą. Nenustačius gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų vaiko interesai gali būti pažeisti, kadangi nesant tarp tėvų susitarimo galimi tolimesni ginčai, kurių metu vaiką gali supti traumuojanti, psichologiškai neigiamai veikianti aplinka.¹⁰⁸

Vadovaujantis prioritetingos vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu turi būti aiškinamos ir CK 3.180 straipsnyje 1 dalyje nustatytos *tėvų valdžios apribojimo sąlygos, numatančios, kad tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota šiais pagrindais: 1) kai tėvai (tėvas ar motina) vengia atlikti savo pareigas auklėti vaikus; 2) piktnaudžiauja tėvų valdžia; 3) žiauriai elgiasi su vaikais; 4) daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu; 5) nesirūpina vaikais*. Nustačius bent vieną iš šių tėvų valdžios apribojimo pagrindų turi būti taikytinas laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, kad tėvai (tėvas ar motina) daro ypatingą žalą vaiko vystymuisi ar visiškai juo nesirūpina, ir nėra duomenų, kad padėtis gali pasikeisti (CK 3.180 str. 2 d.), kitais atvejais taikomas laikinas tėvų valdžios apribojimas. Taigi, esminis dalykas ribojant tėvų valdžią yra nustatyti tėvų veiksmus, kuriais dėl jų kaltės neįgyvendinama arba įgyvendinama

¹⁰⁶ 2002 m. birželio 21 d Lietuvos aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

¹⁰⁷ LAT nutartis 2004 m. sausio 7 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-6/2004. B. *Krugliakovas v. R. Krugliakova*. kat.71.4.

¹⁰⁸ LAT nutartis 2003 m. gruodžio 3 d. Civilinėje byloje. Nr. 3K-3-1136/2003. D. *Čeikauskas v. R.Čeikauskienė*. kat. 71.4., 90.

priešingai vaiko interesams tėvų valdžia, ir įvertinti jų pobūdį. Atsižvelgiant į šiuos kriterijus ir į faktines bylos aplinkybes, teismas sprendžia, kokią taikyti vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo priemonę: laikiną ar neterminuotą tėvų valdžios apribojimą, taikant laikiną tėvų valdžios apribojimą – kokį terminą nustatyti. Šių klausimų išsprendimas priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių, pažeidžiamų konkrečių vaiko teisių ir interesų bei pažeidimų pobūdžio, o taip pat galimybės panaikinti vaiko teisių ir interesų pažeidimus, sudarant sąlygas jų apsaugai. Vienoje iš bylų LAT sprendė klausimą dėl tėvų valdžios apribojimo dviejų nepilnamečių vaikų motinai. Ir pateikė tėvų valdžios apribojimo išaiškinimą. Teismas nurodė, jog tėvų valdžiai apriboti pakanka vien to fakto, kad tėvai nevykdo savo prigimtinės pareigos rūpintis vaikais. Visais išvardytais atvejais ribojant tėvų valdžią turi būti nustatyta tėvų kaltė. Tėvų valdžios esmė įtvirtinta Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nurodant, kad tėvų teisė ir pareiga yra auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir juos išlaikyti. Jeigu tėvai nesirūpina savo vaikų sveikata, jų tinkamu auklėjimu, priežiūra, ugdymu, tinkamų buitinių sąlygų sudarymu ir kita, tai reiškia, jog jie nevykdo savo konstitucinės pareigos, ir tai yra pakankamas pagrindas taikyti tokiems tėvams tėvų valdžios ribojimą. CK 3.155 straipsnyje nurodyta, kad tėvų valdžios turinį sudaro tai, kad vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi, bei tai, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Ir šioje byloje, remiantis jos duomenimis, teismas nustatė, kad atsakovė šių įstatyme įtvirtintų pareigų nevykdo, nesirūpina vaikų priežiūra, sveikata, auklėjimu, tinkamų sąlygų jų vystymuisi sudarymu. Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad vaikai neprižiūrėti, netvarkingi, drabužiai purvini, nemalonaus kvapo, namų aplinka nesutvarkyta, apleista (komisijos 2003 m. kovo 12 d. ir 2003 m. kovo 26 d. aktai dėl gyvenimo sąlygų ir kt.), motina nesirūpina vaikų priežiūra ir sveikata: sūnus Marius 2003 m. vasario 15 d. rastas sušalęs darželio teritorijoje, nustatytas pirmo laipsnio pėdų ir plaštakų nušalimas, duktė Ema turi kirmėlių ir tinkamai negydoma. Vaiko teisių apsaugos tarnybos 2003 m. rugpjūčio 27 d. priežiūros protokolu atsakovė įspėta dėl tėvų valdžios apribojimo už nesirūpinimą vaikais, 2003 m. gegužės 8 d., 2004 m. sausio 22 d., 2004 m. vasario 17 d. ir 2004 m. balandžio 1 d. teismo nubausta administracine tvarka už vaikų nepriežiūrą. Kauno m. socialinių paslaugų centre atsakovė buvo mokoma tvarkytis šeimoje ir auklėti bei rūpintis vaikais, šio centro rašte prokurorui 2004 m. balandžio 8 d. nurodoma, kad socialinių darbuotojų mokymas teigiamų rezultatų nedavė (T. 1, b. l. 95), atsakovė neįsileisdavo socialinių darbuotojų į namus, ignoruodavo jai skirtas pastabas, nesidomi vaikų priežiūra, buitinėmis sąlygomis. Vaiko teisių apsaugos tarnybos 2004 m. rugsėjo 10 d. išvados duomenimis, atsakovė daug metų nesirūpina vaikais, taip daro žalingą įtaką jų vystymuisi, atsisako socialinių darbuotojų paslaugų ir nėra duomenų, kad padėtis galėtų pasikeisti, dėl to siūlyta apriboti motinos

valdžią vaikams neterminuotai. Remdamasi aptartais ir kitais byloje surinktais ir išanalizuotais duomenimis, teismas padarė pagrįstą išvadą, kad atsakovė nesirūpina savo vaikais, tai sudaro įstatyme (CK 3.180 straipsnyje) numatytą pagrindą apriboti motinos valdžią. Pažymėtina, kad tėvų pareigų nevykdymas dėl aplaidumo ar abejingumo savo tėviškoms pareigoms, laikytina jų kaltais veiksmais. Todėl sprendimas buvo toks - motinos valdžia teismo apribota laikinai – vienerių metų laikotarpiui, atsižvelgiant į tai, kad prokurorui kreipusis į teismą dėl motinos valdžios apribojimo, ši susirūpino vaikų auklėjimu ir priežiūra.¹⁰⁹

Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principas (CK 3.3 str.) reikalauja, kad teismas ir kitos valstybės institucijos taikytų įstatyme nustatytas vaiko teisių ir interesų apsaugos priemonės ne tik tada, kai vaikas mušamas ir žalojamas, bet ir tada, kai tėvai nevykdo savo prigimtinių pareigų. Daug svarbiau yra užkirsti kelią vaiko teisės ir interesus pažeidžiantiems veiksams, nei kovoti su tokių veiksmų padariniais. Todėl laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą. Taigi laikinasis tėvų valdžios apribojimas yra būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ta žala jam bus padaryta.¹¹⁰

Kita svarbi vaiko teisė įtvirtinta LR Vaiko teisių apsaugos įstatymo 13 straipsnyje yra vaiko teisės į gyvenamąjį būstą apsauga, kuri apriboja tėvų bei kitų teisėtų vaiko atstovų veiksmus įkeičiant, parduodant arba dovanojant būstą, kuriame gyvena vaikas. Valstybės įgaliota institucija - vaiko teisių apsaugos tarnyba - prieš sudarant įstatymo išvardytus sandorius, privalo įsitikinti, kad šie sandoriai neprieštaraus vaiko interesams, jų pasekoje vaikas neliks be gyvenamojo būsto, keičiantis būsto savininkui, vaiko teisės gyventi bute bus užtikrintos, garantuojant jam buto nuomininko ar naudotojo teises. Būtent nuo 1996 metų šeimos teisės normose buvo įtvirtintos nuostatos, numatančios, kaip apsaugoti vaiko teises, kai jo teisėti atstovai netinkamai vykdo savo pareigas arba elgiasi neapdairiai ar aplaidžiai vaiko teisių ir interesų atžvilgiu. Siekiant užkirsti kelią galimiems vaiko teisių pažeidimams, šeimos teisės normose buvo įtvirtintas valstybės kontrolės mechanizmas, pavedant vaiko teisių apsaugos institucijoms patikrinti, ar teisėtų atstovų siekiai sudaryti atitinkamus sandorius nepažeis vaiko teisių, pagerins ar bent nepablogins turimos vaiko padėties, nesusiaurins turimų ar būsimų vaiko turtinių teisių.¹¹¹

Nagrinėjant vaiko teisės į gyvenamąjį būstą klausimus paminėtina civilinė byla Nr. 3K-3-879/2002, kurioje Anykščių rajono savivaldybė, gindama nepilnametės V. Mateikytės, gimusios 1987 m. kovo 11 d., interesus, 2001 m. sausio 12 d. kreipėsi su ieškiniu į Anykščių rajono apylinkės

¹⁰⁹ LAT nutartis 2005 m. spalio 19 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-492/2005. *Kauno miesto apylinkės vyriausiojo prokuroras v. G. Namavičiūtė*. Kat. 74.2.5; 77.6

¹¹⁰ LAT nutartis 2002 m. spalio 23 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-1225/2002. *R. Čeplinskienė v. S. Kavaliauskas*. Kat. 71.5.

¹¹¹ LAT nutartis 2002 m. birželio 19 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002. *J. Barinova v. I. Bobrovskaja*. Kat. 27.5; 72.1; 15.2; 1.2

teismą ir ieškinio pareiškime nurodė, kad atsakovai G. Mateikis ir V. Mateikienė santuokos metu įsigijo žemės sklypą Anykščiuose, Pušyno g. 52, bei pasistatė jame gyvenamąjį namą. 1997 m. rugsėjo 29 d. pirkimo-pardavimo sutartimi minėtus žemės sklypą bei namą atsakovas G. Mateikis, turėdamas 1997 m. rugsėjo 24 d. notariškai patvirtintą žmonos V. Mateikienės sutikimą, pardavė savo tėvui P. Mateikiui. 1998 m. rugsėjo 3 d. teismo sprendimu G. ir V. Mateikių santuoka buvo nutraukta. Ieškovo teigimu, atsakovai, parduodami vienintelį turimą gyvenamąjį būstą, pažeidė savo nepilnametės dukters V. Mateikytės interesus (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 str. 6 p., SŠK 64 str.). Be to, šalių sudarytas sandoris yra tariamas, juo neketinta sukurti teisinių pasekmių, pardavėjas ir toliau liko gyventi parduotame name, o pirkėjas jame neapsigyveno (CK 51 str.). Ieškovas, remdamasis CK 47 straipsniu, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 6 punktu, prašė teismą pripažinti negaliojančiais 1997 m. rugsėjo 24 d. notariškai patvirtintą V. Mateikienės sutikimą parduoti žemės sklypą bei namą Anykščiuose, Pušyno g. 52, ir 1997 m. rugsėjo 29 d. žemės sklypo bei gyvenamojo namo Anykščiuose, Pušyno g. 52, pirkimo-pardavimo sutartį. Šioje byloje teismas pripažino, kad viena pagrindinių vaiko turtinių teisių yra teisė į tinkamą būstą. Tik užtikrinus šią vaiko teisę yra įmanomas normalus vaiko dvasinis ugdymas, tinkamų jo mokymosi ir auklėjimo sąlygų sudarymas. Pažymėtina, kad 1995m. LR ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Šios Konvencijos 3 straipsnis įpareigoja visas institucijas, taip pat ir teismus, veikti išimtinai vaiko interesais. Tai atitinka Lietuvos Konstitucijos 38 ir 39 straipsnių nuostatas dėl vaikų teisių ir interesų prioritetinio gynimo. Taigi, bylą nagrinėję teismai konstatavo, jog ginčijamu sandoriu vaiko teisė į gyvenamąjį būstą buvo pažeista. Kasacinis teismas su tokia bylą nagrinėjusių teismų išvada sutiko.¹¹²

Reikėtų pažymėti, kad vaikai gimę santuokoje ir vaikai gimę tėvams esant nesusituokus, turėtų būti traktuojami vienodai savo teisių atžvilgiu. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, konstitucinis asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis) pagrindžia būtinybę vienodai ginti tiek susituokusių, tiek nesusituokusių tėvų vaikų teises. Tai tiesiogiai įtvirtinta ir CK 3.161 straipsnio 5 dalyje, nustatančioje, kad vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams, ir vaikų, gimusių susituokusiems tėvams, teisės yra lygios. Tai pabrėžė ir LAT vienoje kasacine tvarka nagrinėtoje byloje, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl vaiko, kuris yra gimęs nesusituokusiems tėvams ir ginčo sprendimo metu gyvenantiems skyrium, teisės į aprūpinimą būstu. Teismas išaiškino, jog turi būt pripažinta identiška teisių apsauga vaikams, gimusiems santuokoje ir ne santuokoje, atsižvelgiant į tai, nesantuokiniai vaikai neturėtų būti traktuojami skirtingai, o jų teisės siaurinamos. Todėl šioje byloje atsižvelgiant į tai, kad nėra teisės normos, tiesiogiai įtvirtinančios nesusituokusių ir neįregistravusių partnerystės tėvų vaikų teisių

¹¹² LAT nutartis 2002 m. birželio 19 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-879/2002. *Anykščių rajono savivaldybė v. G.Mateikis, V.Mateikienė, P.Mateikis*. Kat. 15.2.1.1.; 71.2

garantijas teisės naudotis gyvenamąja patalpa išlikimo aspektu, vadovaujantis CK 1.8 straipsnio 1 dalimi pagal analogiją taikytinas galiojantis CK 3.71 straipsnis, kuris įtvirtina šias vaikų teisių apsaugos garantijas, kai vaiko tėvai yra sutuoktiniai. CK 3.71 straipsnyje nustatytos sutuoktinių nepilnamečių vaikų ir vieno sutuoktinio teisių į gyvenamąją patalpą garantijos nutraukus santuoką. Įstatymu teismui suteikiama teisė nustatyti uzufруктą į gyvenamąją patalpą nepilnamečiams vaikams ir sutuoktiniui, su kuriuo lieka gyventi nepilnamečiai vaikai, nors gyvenamoji patalpa nuosavybės teise priklauso kitam sutuoktiniui. Uzufрукто terminas nustatomas iki vaiko pilnametystės. Vaikui sulaukus pilnametystės uzufруктас baigiasi. Tokiu atveju baigiasi ir kito sutuoktinio uzufрукто teisė. Bylos sprendimas buvo toks: nepilnamečiui vaikui, gimusiam ne santuokoje ir ginčo metu tėvams gyvenant skyriui buvo nustatyta uzufрукто teisė į gyvenamąją patalpą kartu su motina, su kuria lieka gyventi nepilnametis vaikas, nors ta gyvenamoji patalpa nuosavybės teise priklauso tėvui. Uzufрукто terminas nustatomas iki vaiko pilnametystės.¹¹³

Į vaiko interesus atsižvelgiama taip pat sprendžiant klausimus dėl abiejų tėvų bendravimo su vaiku nustatymo. LR CK 3.175 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas maksimalaus dalyvavimo auklėjant vaiką principas reiškiantis, kad tėvui (motinai) negyvenančiam kartu su vaiku neturi būti daromi apribojimai bendrauti su vaiku (vietos, būdo, sąlygų ir pan. atžvilgiu), jeigu jie nereikalingi vaiko interesams apsaugoti. Teismas nustato skyrium gyvenančio tėvo ar motinos bendravimo su vaiku tvarką, atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui ar motinai maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką. Minimalus bendravimas gali būti nustatomas tik tuomet, jei nuolatinis maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams, jeigu dažni susitikimai ir bendravimas su antruoju iš tėvų traumuoja vaiką psichologiškai, kai antrojo tėvo bendravimas ir auklėjimas visiškai neatitinka paties vaiko individualių interesų, norų ir pažiūrų, kai vaiko brandai ir pasaulėžiūrai yra daroma žalinga įtaka.¹¹⁴

Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principas turi didelę reikšmę nustatant ir vaiko išlaikymo dydį. CK 3.192 straipsnyje nustatyta, kad *tėvai privalo materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus. Išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir turi užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas* (CK 3.192 straipsnio 2 dalis). Daugelyje savo bylų LAT pateikė šios normos išaiškinimą. Vienoje nurodė, jog įstatyme įtvirtintas proporcingumo tarp vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties principas reiškia, kad vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo jo tėvų turtinės padėties. Kartu, nustatant nepilnamečio vaiko išlaikymo dydį, turi būti laikomasi prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo (CK 3.3 straipsnio 1 dalis), kurio esmė yra ta, kad, priimdamas sprendimą dėl išlaikymo dydžio, teismas privalo pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus. Dėl to, jeigu tėvų turtinė padėtis objektyviai

¹¹³ LAT nutartis 2002 m. balandžio 26 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2006. *I. J. v. V. U.*, Kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1 (S)

¹¹⁴ LAT nutartis 2003 m. gruodžio 10 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-1176/2003. *A. Ulickas v. G. Ulickienė*. kat. 71.4.

leidžia priteisti būtinų vaikui vystytis sąlygų sudarymą atitinkantį išlaikymą, toks pakankamas vaikų išlaikymas ir turi būti priteisiamas.¹¹⁵ Kitoje byloje teigė, kad teismas, priimdamas sprendimą byloje, kurioje sprendžiami vaikų išlaikymui reikalingos sumos dydžio, išlaikymo formos klausimai, visų pirma turi vertinti byloje nustatytas aplinkybes vaikų teisių ir interesų aspektu, t.y. prioritetiškai į juos atsižvelgti, užtikrinti jų apsaugą.¹¹⁶ Šis principas laikytinas ne tik „jungiamąja grandimi“ nustatant vaiko poreikių ir tėvų turtingos padėties balansą ar orientaciniu kriterijumi vertinant kitas vaiko išlaikymo dydžio nustatymui reikšmingas aplinkybes. Jis turi įtakos ir tėvų ginčo dėl vaiko išlaikymo nagrinėjimo procesiniams ypatumams, kurie savo ruožtu turi tiesioginės įtakos sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio klausimą. Ši įtaka pasireiškia dvejopai: numatant teismo aktyvumą bylose dėl vaiko išlaikymo ir paskirstant tarp šalių įrodinėjimo pareigą.¹¹⁷

Kalbant apie prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos bei gynimo principą, reikėtų paminėti dar vieną labai svarbią ir naują LAT bylą, priimtą 2007 metais. Šioje byloje pateikiama nauja tendencija ir požiūris į šį principą, nagrinėjant tėvystės nuginkijimo klausimą, socialinio tėvo vaidmenį, ir į visą tai žiūrint pro vaiko interesų bei jo gerovės prizmę. Bylos trumpos faktinės aplinkybės: vaikas, dėl kurio tėvystės nuginkijimo, yra nagrinėjama byla, yra gimęs ieškovo ir atsakovės santuokoje, ieškovas yra įrašytas vaiko tėvu vaiko gimimo įrašė. Ieškovas dėl tėvystės nuginkijimo į teismą kreipėsi po vaiko gimimo praėjus daugiau nei dvylikai metų. Pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai, spręsdami dėl tėvystės nuginkijimo, pažymėję, kad tarp tėvo ir vaiko yra susiklostę tėviški santykiai, bei tai, kad ieškovas yra praleidęs CK 3.152 straipsnio 1 dalyje nustatytą sutrumpintą vienerių metų ieškinio senaties terminą kreiptis į teismą dėl tėvystės nuginkijimo, jo ieškinio netenkino. Kasacinės instancijos teismas sutiko su žemesniųjų instancijų teismų išvadomis ir sprendimą paliko nepakeistą. Kartu jis pateikė tokį bylos išaiškinimą: *Bylose dėl tėvystės nuginkijimo būtina vadovautis tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje įtvirtintu prioritetinės vaiko teisių apsaugos ir gynimo principu, pagal kurį imantis bet kokių veiksmų, susijusių su vaiku, jo teisėmis ir interesais, svarbiausia yra tai, kad kiekvienas atliekamas veiksmas ar priimamas sprendimas atitiktų vaiko interesus (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis, CK 3.3 straipsnis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 1 punktas). Taigi kaip ir kiekvienas klausimas, susijęs su vaiko teisėmis ir interesais, senaties termino kreiptis į teismą dėl tėvystės nuginkijimo klausimas turi būti sprendžiamas prioritetiškai atsižvelgiant į vaiko interesus - būtina įvertinti, ar galimas tėvystės nuginkijimas konkrečiu atveju nepažeis vaiko interesų. Tėvystės nuginkijimo instituto paskirtis nėra tik biologinės tiesos konstatavimas, todėl, sprendžiant dėl tėvystės nuginkijimo, taip pat turi būti siekiama užtikrinti, kad vaikas neliktų be tėvo. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant dėl tėvystės nuginkijimo turi*

¹¹⁵ LAT nutartis 2005 m. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2005. *A.Šantarienė v L. Šantaras*. Kat75.4.3; 77.4.2.

¹¹⁶ LAT nutartis 2004 m. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2004. *L. Bradšaujienė v. R. Vaitkevičius*. Kat. 70.4; 72.2.

¹¹⁷ Sagatys g. Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai. // Jurisprudencija. 2005,Nr. 71(63). P.29-31.

būti randama teisinga pusiausvyra tarp asmens, siekiančio nuginkčyti tėvystę, šeimos bei visuomenės interesų, tačiau visada būtina vadovautis vaiko interesais. Todėl nagrinėjamos bylos atveju, įvertinus per dvyliką metų susiformavusius vaiko ir tėvo santykius, vaiko amžių, ieškovo elgesį, konstatuotina, kad tėvystės nuginkčijimas neatitiktų vaiko interesų. Be to, jei būtų sprendžiama dėl tėvystės nuginkčijimo, vaikui kiltų grėsmė likti be tėvo ir netekti iš ieškovo gaunamo išlaikymo, nes biologinio tėvo nustatymas yra visai neaiškus. Tad teisėjų kolegija pažymi, jog šioje byloje esminis ir svarbiausias vaiko interesas yra išsaugoti ilgametį ryšį su tėvu, savo šeimos santykių stabilumą ir tęstinumą, vaiko teisinio statuso aiškumą.¹¹⁸

Pažymėtina, kad prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos principas taip pat detalizuojamas ir kitose LR CK normose. Pavyzdžiui, CK numatytais atvejais galima atsisakyti pripažinti santuoką negaliojančia, jeigu pripažinimas pažeistų sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.41 str. 2,3,5 d.); vaiko tėvų santuokos pripažinimas negaliojančia neturi įtakos jo teisiniui statusui (CK 3.45 str. 1 d.); teismas, sprenddamas šeimos ginčus, privalo imtis adekvačių vaikų apsaugos priemonių (CK 3.65, 3.76 str.); vedybų sutarties sąlygos, pažeidžiančios sutuoktinių vaikų interesus, negalioja (CK 3.105 str.); nekilnojamasis daiktas, esantis šeimos turto, gali būti perleistas ar suvaržytas tik teismo leidimu, jeigu sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų (CK 3.85 str. 2 d.); teismas gali nukrypti nuo sutuoktinių lygių dalių principo atsižvelgdamas į jų nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.123 str. 1 d.) ir t.t.¹¹⁹

Vaiko teisių ir jo interesų apsauga bei gynimas yra aktualus principas ir užsienio valstybėse. Australijos prof. P.Parkinson¹²⁰ straipsnyje „Vaiko apsauga, pastovus organizavimas ir vaiko teisės šeimos gyvenime“ analizuoja ir gvildena, kaip šiuolaikinė teisė įtvirtina vaiko teisių apsaugą. Jis teigė, kad egzistuoja du priešingi, tarpusavyje konkuruojantys požiūriai į vaiko ir jo interesų apsaugą. Vienas iš jų akcentuoja vaiko biologinių tėvų svarbą vaiko teisių apsaugai. Kitas kalba, kad būtina parengti ir turėti visada šalia alternatyvią vaiko ir jo teisių apsaugą, kuomet patys vaiko biologiniai tėvai nepakankamai tai užtikrina. Šis antrasis požiūris konkrečiai kalba apie įvaikinimą ir tokiu būdu apie vaiko teisių ir jo interesų gynimą. Profesorius straipsnyje išsamiai išnagrinėja šiuos du skirtingus požiūrius, aišku labiau pasiremdamas Australijos teisine sistema (aut. pastaba) ir pagrįstai daro išvadą, kad pats vaikas ir jo teisės visada privalo būti ginamos ir saugomos remiantis bet koku vienu iš aukščiau minėtų požiūrių.

Vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą bei gynimą taip pat analizavo bei tyrė Jungtinių

¹¹⁸ LAT nutartis 2007 m. sausio 31 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-9/2007. J.R. v. R. R. Kat. 76.5.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 31-32.

¹²⁰ Parkinson P. Child protection, permanency planning and children's right to family life // International Journal of Law, Policy and the Family. 2003 (17). Oxford University Press. 2003. P. 147-172 // <http://lawfam.oxfordjournals.org/cgi/reprint/17/2/147?maxtoshow=&HITS=80&hits=80&RESULTFORMAT=1&andor exacttitle=and&andorexacttitleabs=and&fulltext=marriage+principles+freedom+child+&andorexactfulltext=or&searchid=1&FIRSTINDEX=0&sortspec=relevance&fdate=1/1/1996&resourcetype=HWCIT> Prisijungimo laikas 2006-11-22.

Amerikos Valstijų mokslininkė K. H. Federle.¹²¹ Autorė atkreipia dėmesį, kad šalyje susiklosčius prastai ir neprižiūretai socialinei sistemai atsiranda pagrindas, prielaida vaiko teisių pažeidimams. Pasak mokslininkės, vaikas privalo būti apsaugotas ir apgintais visais atvejais. Straipsnyje nesigilinama į konkrečios valstybės šeimos teisinį reglamentavimą, tačiau gan plačiai apžvelgiamos ir apibūdinamos apskritai. Autorė nurodo ir analizuoja tokias vaiko turimas teises: tai vaiko teisė į priežiūrą, į normalų ir visavertį auklėjimą mylinčioje šeimoje, į svarbiausius kiekvieno žmogaus poreikius: maistą, būstą, meilę ir kita.

Taigi, vaiko teisių apsauga – tai kompleksinis uždavinys, kurio sėkmingas sprendimas priklauso ne tik nuo teisinės apsaugos sistemos, bet ir nuo valstybės finansinių išteklių, ekonominės būklės, daugelio valstybės ir savivaldybių institucijų koordinuoto darbo bei nuo vaiko tėvų.¹²² Tačiau E. Gibavičiūtės ir G. Navaičio tyrimo rezultatai parodė, kad dalis tėvų nesuvokia savo pareigos ginti vaiko teises ir užtikrinti teisėtus vaiko interesus vadovaujantis svarbiausių vaiko interesų principu.¹²³ Todėl daugiau dėmesio turėtų būti skiriama vaiko teisių pažeidimų prevencijai: turi būti didinamas vaiko teisių apsaugos tarnybų, socialinių darbuotojų seniūnijose, ypač kaimo vietovėse, skaičius, laiku išaiškinamos socialinės rizikos šeimos ir apsaugos reikalingi vaikai. Savo ruožtu labiau turėtų bendradarbiauti teismai ir vaiko teisių apsaugos tarnybos, kurios atsakingos už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo organizavimą, kontrolę ir priežiūrą.¹²⁴ Taip pat tokiais atvejais, kai tėvai vaikų ir tėvų savitarpio teisėms ir pareigoms įgyvendinti pasirenka netinkamus būdus, kurių pasėkoje gali būti pažeistos vaiko teisės, minėtos institucijos turi imtis atitinkamų priemonių dėl vaiko teisių apsaugos.¹²⁵

2.5. Vaikų auklėjimo šeimoje principas

Kalbant apie vaikų auklėjimo šeimoje principą reikėtų atsakyti į klausimą, ką laikytume šeima. Tradiciškai šeima – tai sutuoktiniai ir jų vaikai. Šeima tai pirminė visuomenės ląstelė ir atlieka labai svarbias žmonių giminės praradimo, jaunosios kartos auklėjimo ir šeimos narių

¹²¹ Katherine Hunt Federle. Children's rights and the need for protection : New Perspectives on Child protection // Family Law Quarterly Fall, 2000 // http://international.westlaw.com/search/default.wl?spa=intbaltic-1000&rs=WLIN6.09&fn=_top&sv=Split&sn=E66BBAF6FA034AD08F0770CED4DBA902&db=NBI-DEFL%2cFL-TP%2cJLFS%2cFAMLQ%2cNBI-FAM%2cFAM-LR&vr=2.0&rp=%2fsearch%2fdefault.wl&mt=WestlawInternational. Prisijungimo laikas 2006-11-22.

¹²² Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje.// Justitia. 2006, Nr. 1(59). P. 12.

¹²³ Gibavičiūtė E., Navaitis G. Vaiko teisių šeimoje pažeidimai: situacijos analizė. //Mokslo darbai: Socialinis darbas. 2003, Nr.1(3). P. 50-55.

¹²⁴ Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje.// Justitia. 2006, Nr. 1(59). P. 12.

¹²⁵ LAT nutartis 2002 m. sausio 14 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-58/2002. *A. Mažeika v. R. Mažeikienė*. Kat. 71.4.

materialinės bei moralinės savitarpio paramos funkcijas.¹²⁶ Šeimos svarbą turbūt suvokia kiekvienas, nes ji yra tai, kur vaikai gauna meilę, rūpestį, kur jie yra saugomi ir globojami. Čia jie išmoka mylėti, gerbti, dalintis bei perimti tėvų šeimoje įskiepytas vertybes, kurios taikomos kuriant savo ateitį bei savo šeimą.

Šeimos svarba kiekvieno vaiko gyvenime pripažįstama ir tarptautiniu lygiu. Vaiko teisių konvencijos preambulėje pažymima, kad *šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali visų jos narių, ypač vaikų augimo ir gerovės aplinka, kuriai turi būti suteikiama reikiama apsauga ir pagalba, kad ji galėtų prisiimti visas pareigas visuomenei. Vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą.*

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvieno vaiko interesus atitinka jo augimas bei auklėjimas normalioje šeimoje, vaikų auklėjimo šeimoje principas yra reglamentuotas tiek tarptautiniuose teisės aktuose, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 8-10, 19 straipsniuose, tiek Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose. Šis principas yra įtvirtintas LR CK 3.3 straipsnyje, taip pat LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme III skyriuje „Vaikas ir šeima“ šis principas yra detalizuojamas.

Auklėjimas suprantamas kaip tikslingas nuolatinis vaiko psichikos veikimas, siekiant įteigti jam tam tikras teigiamas savybes bei įpročius ir apsaugoti nuo įvairių žalingų įtakų bei pasekmių. Teisė į vaikų auklėjimą yra asmeninė subjektyvinė absoliuti teisė. Šios teisės tėvai negali perduoti kitiems asmenims arba atsisakyti nuo jos. Jie nustatyta tvarka gali netekti teisės auklėti vaikus (įvaikinimo, tėvystės teisių atėmimo atvejais). Perdavus vaikus vaikų auklėjimo įstaigai, kitiems asmenims, tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus išlieka tokia pati. Tėvų teisės auklėti vaikus turinį sudaro tėvų teisė bendrauti su vaikais, jų teisė nuspręsti vaikų gyvenamąją vietą, jų mokymą, užsiėmimą ir kt. Tėvai privalo auklėti savo vaikus iki jiems sueis 18 metų. Pilnamečių vaikų santykius su tėvais auklėjimo klausimais reguliuoja jau ne teisės, o moralės normos.¹²⁷

Taigi, vaikų auklėjimo šeimoje principas reiškia, kad vaiko interesus atitinka jo augimas ir gyvenimas kartu su abiem tėvais, t.y. normalioje šeimoje¹²⁸, o jeigu šeima yra iširusi, turi būti užtikrinta galimybė abiem tėvams dalyvauti vaiko auklėjime. Šią poziciją patvirtina taip pat LAT savo nutartyse.

Civilinėje byloje Nr.3K-3-650/2002 buvo sprendžiamas tėvų ginčas. Ieškovas R.Lenkauskas kreipėsi į teismą ir nurodė, kad Plungės rajono apylinkės teismo 1998 m. spalio 15 d. sprendimu buvo nutraukta santuoka tarp jo ir atsakovės V.Lenkauskienės. Santuokoje gimęs jų sūnus Giedrius Raimundas Lenkauskas liko gyventi su motina. Ieškovas sūnų labai myli, nori bendrauti su juo, dalyvauti auklėjime, tačiau atsakovė neleidžia susitikinėti su sūnumi bei parsivežti į tėvų namus

¹²⁶ Dičius, P. Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1974, P.3.

¹²⁷ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1985. P. 82-83.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 32-33.

Telšių mieste. Jam bendraujant su vaiku atsakovės tėvų namuose, atsakovės motina nuolat kišasi į jų bendravimą, jam su sūnumi neleidžiama bendrauti telefonu. Ieškovas prašė teismą įpareigoti atsakovę nekliudyti jam bendrauti su vaiku bei leisti susitikinėti su, leidžiant jam pasiimti sūnų iš atsakovės tėvų namų ir bendrauti su sūnumi savo nuožiūra pasirinktoje vietoje, pranešant apie pasirinktą vietą sūnaus motinai arba sūnaus motinos tėvams. Ieškovas įsipareigojo jo bendravimo su sūnumi metu pristatyti sūnų į gydymo įstaigas jam iš anksto nurodytu laiku. Atsakovė pareiškė priešiškinį ir nurodė, kad su ieškiniu sutinka iš dalies. Sūnus yra silpnos sveikatos, turi psichologinių, kalbėjimo raidos sutrikimų, jo intelektas žemesnis nei bendraamžių, jam reikalinga nuolatinė priežiūra, užsiėmimai pagal patvirtintas rekomendacijas, jis sunkiai adaptuojasi svetimoje aplinkoje. Be to, ieškovas linkęs taikyti griežtus auklėjimo metodus, todėl, leidus jam ilgą laiką bendrauti vienam su vaiku, būtų sutrikdytas atsakovės darbas pagal psichologų rekomendacijas. Tuo tarpu vaiko gyvenamojoje vietoje sudarytos visos sąlygos ieškovui bendrauti su sūnumi. Atsakovė neginčija ieškovo teisės dalyvauti sūnaus auklėjime ir nekliudo bendrauti savo namuose. Kasacinis teismas nurodė, *kad tėvų, negyvenančių kartu su vaiku, teisė bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant, yra asmeninio pobūdžio tėvų teisė, kurią įgyvendinti galima, kai kitas iš tėvų nekliudo šiam bendravimui, o pats bendravimas yra tiesioginis ir pastovus. Šios teisės įgyvendinimas reiškia ir įstatymu nustatytos tėvų pareigos bendrauti su vaiku bei dalyvauti jį auklėjant, įvykdymą. Ši tėvų asmeninė teisė ir pareiga turi būti vykdoma tik vaiko interesais. Tėvų dalyvavimas vaiko auklėjime yra būtinas, kad vaikas pilnaverčiai vystytųsi.* Nepilnoje šeimoje nėra adekvataus vyriško ar moteriško elgesio modelio, todėl, atsižvelgiant į konkrečias šios bylos aplinkybes, reikšmingą faktą, kad ginčo tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nėra, teismai teisingai nustatė tėvui bendravimo su sūnumi tvarką. Suteikti tėvui galimybę bendrauti su sūnumi yra motinos, pas kurią gyvena sūnus, pareiga. Ji neturi teisės kliudyti tėvui bendrauti su sūnumi (CK 3.170 str. 3 d.). Bendravimo tikslas - dalyvauti sūnaus auklėjime, o ne tik su juo pasimatyti. Toks bendravimo netinkamas supratimas kenkia vaiko interesams. Vaikas, kurio tėvai gyvena skyrium, turi teisę nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur tėvai gyvena (CK 3.170 str. 2 d.). Bendravimo tvarkos nustatymas yra valstybės numatyta priemonė, kai vienas iš tėvų trukdo kitam bendrauti su vaiku. Ši priemonė būtina įgyvendinti vaiko teisę bendrauti su abiem tėvais. Įstatymo nuostatos apie bendravimo pobūdį, kaip nuolatinį ir tiesioginį procesą, sąlygoja, kad tokio bendravimo ribojimas ar bendravimas vieno iš tėvų su vaiku, dalyvaujant suinteresuotiems asmenims, prižiūrint institucijai, negalimas. Jeigu nustatomi faktai, kad vienas iš tėvų netinkamai atlieka savo pareigas, piktnaudžiauja tėvų valdžia ar daro žalą vaikams ir pan., tai tėvams taikomos priemonės, numatytos CK 3.180 straipsnyje, bet ir tokiu atveju išlieka teisė matytis su vaiku. Teisė matytis su vaiku skiriasi nuo teisės bendrauti su skyriumi nuo tėvo ar motinos gyvenančiu vaiku. Bendravimo su vaiku teisė yra būdas dalyvauti vaiko auklėjime, kai vaiko gyvenamoji vieta yra pas kitą (tėvą ar

motiną), o teisė matytis su vaiku įstatymu garantuojama tikslu, kad vaikas neprarastų ryšių su tėvu (motina), kai apribojus tėvų valdžią, sustabdomos asmeninės ir turtinės tėvų teisės. Vaiko sveikatos būklė, atitinkami vystymosi sutrikimai nesudaro pagrindo riboti tėvo teisę bendrauti su vaiku ir atlikti įstatyminę bei prigimtinę pareigą dalyvauti jo auklėjime. Nustatytos vaiko sveikatos problemos turi būti sprendžiamos abiejų tėvų, o kuriam nors iš tėvų tokios pareigos nevykdant, jeigu tai daro žalą vaikui, turi būti taikomos poveikio priemonės. Taigi šioje byloje teismas nusprendė ieškovo ieškinį patenkinti, o atsakovės priešieškinį atmesti¹²⁹.

Kalbant apie vaikų auklėjimo šeimoje principą reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad net ir tuo atveju, kai vaikas neturi galimybės augti normalioje šeimoje ir kiekvieną dieną būti kartu su abiem tėvais, jam išlieka teisė į šeimos ryšius, kurią, G. Sagačio nuomone, reikia suvokti plačiai, kaip apimančią vaiko ryšius ne tik su tėvais, bet ir kitais asmenimis, patenkančiais į vaiko šeimos narių kategoriją - globėjais, broliais, seserimis, seneliais, dėdėmis, tetomis, pusbroliais, pusseserėmis ir t.t.¹³⁰

Pažymėtina, kad vaikų auklėjimo šeimoje principas turi būti suvokiamas per vaiko interesų užtikrinimo prizmę. Todėl jeigu vaiko tėvai netinkamai atlieka savo pareigas ir tokiu būdu padaro žalą vaikui, teismas, siekdamas sudaryti normalias auklėjimo ir gyvenimo sąlygas bei perspėti motiną (tėvą) dėl netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo, gali pasinaudoti tėvų valdžios apribojimo institutu, kuris atlieka ne tik nubaudo, bet ir auklėjamąją, prevencinę funkciją, todėl laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą, taip pat kaip būdas apsaugoti vaiką nuo būsimos žalos, nelaukiant, kol ši jam bus padaryta.¹³¹

Į vaikų auklėjimo šeimoje principą būtina atsižvelgti sprendžiant dėl vaikų tėvų santuokos pripažinimo negaliojančia, santuokos nutraukimo ar separacijos, taip pat tėvystės pripažinimo, nuginkijimo ar nustatymo klausimus.

Jeigu vaikas neturi tėvų, pirmenybė turi būti teikiama toms jo globos(rūpybos) formoms, kurios geriausiai užtikrina šeimos aplinkos sukūrimą, pavyzdžiui vaiko globą šeimoje, šeimynoje bei atitinka jo norus ir interesus. Visais atvejais būtina siekti, kad nenutrūktų vaiko santykiai su kitais artimaisiais giminaičiais, t.y. jis nebūtų išskirtas su broliais ar seserimis, jam būtų užtikrinta teisė bendrauti su artimais giminaičiais, jeigu toks bendravimas neprieštarauja vaiko interesams¹³². Tačiau brolių (seserų) neišskyrimo principas nėra absoliutus ir esant tam tikroms faktinėms aplinkybėms teismai gali nuo jo nukrypti.

¹²⁹ LAT nutartis 2002 m. balandžio 24 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-650/2002. R. *Lenkauskas v. V. Lenkauskienė*. Kat. 71.4

¹³⁰ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilnius, 2004. P.25.

¹³¹ LAT nutartis 2005 m. spalio 19 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-492/2005. Kauno miesto apylinkės v. prokuroras v. G. Namavičiūtė. Kat. 74.2.5; 77.6.

¹³² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 32-33

Vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, o sprendžiant klausimą dėl globėjo paskyrimo, į vaiko norus turi būti ypač atsižvelgiama, t. y. teismui skiriant vaiko globą yra svarbi vaiko nuomonė (CK 3.249 str. 2 d.). Geriausiai savo ir būsimo globėjo psichologinį tarpusavio atitikimą gali įvertinti tik pats vaikas, ir todėl, skiriant globėją vaikui, kuris sugeba suformuluoti savo norus ir pažiūras, būtina į juos atsižvelgti. Vaikui turi būti užtikrinama tokia auklėjimo ir priežiūros aplinka, kurioje jis galėtų saugiai ir tinkamai augti, vystytis ir tobulėti (CK 3.248 str.). Vaiko interesų pirmumas yra pagrindinis ir svarbiausias globos nustatymo principas (CK 3.249 str. 1 d.). Teismas, nustatydamas globą vaikui ir parinkdamas globėją, turi vadovautis išimtinai vaiko interesais. Įvertinęs byloje surinktus įrodymus, teismas pirmiausia turi nuspręsti, kokia aplinka priimtinesnė pačiam vaikui. Vienoje byloje teismai vadovavosi būtent šiuo principu ir, įvertinę byloje surinktus įrodymus, padarė pagrįstą ir teisėtą išvadą, kad R.Šarapajevaitės pasirinkimas gyventi jos mirusios motinos brolio M.Juciaus šeimoje sutampa su jos interesais, juolab toks ir yra nepilnametės R.Šarapajevaitės noras. Negali būti suabsoliutinamos įstatymo nuostatos dėl pirmumo tapti globėjais artimiems giminaičiams ir dėl seserų neiškirimo (CK 3.249 str. 1 d. 2 ir 4 p.). Pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus (CK 3.249 str. 1 d. 1 p.), o šioje byloje vaiko (R.Šarapajevaitės) noras ir leidžia nukrypti nuo seserų neiškirimo principo.¹³³

Dar tarybinėje Lietuvos visuomenėje buvo akcentuojama viena iš svarbiausių tėvų pareigų – tinkamai auklėti vaikus, juos paruošti visuomenei naudingam darbui, atstovauti vaikų interesams ir ginti juos. Tėvai turi auklėti vaikus moralinio kodekso dvasia, rūpintis jų sveikata, skiepyti jiems iš mažens darbinus įgūdžius, leisti juos į mokyklą, sekti jų pažangumą, rūpintis, kad vaikai baigtų privalomą mokslą, sudaryti jiems sąlygas įsigyti profesiją, prižiūrėti jų elgesį ir visapusiškai paruošti juos visuomenei naudingai veiklai.¹³⁴ Todėl vaikų auklėjimo šeimoje principas buvo įtvirtintas ir tuomet galiojusiam SŠK: *Tėvai privalo auklėti savo vaikus, rūpintis jų fiziniu vystymusi ir mokymu, ruošti visuomenei naudingam darbui, auginti garbingais socialistinės visuomenės nariais.* (65 str.)

Taigi šeimos teisinius santykius reglamentuojančios normos įtvirtina visą nepilnamečio vaiko teisių kompleksą, o taip pat ir tėvų pareigas auklėti, rūpintis ir išlaikyti vaikus. Ypatingą reikšmę turi nepilnamečio vaiko teisė augti ir būti auklėjamam pilnoje šeimoje, kiek tai yra įmanoma. Vaikų auklėjimas – net tik tėvų teisė, bet ir pareiga. Būtent auklėjimas šeimoje suteikia galimybę įgyvendinti individualų požiūrį į vaiką atsižvelgiant į jo asmenines, psichines ir fizines, nacionalines ir kitokias ypatybes. Todėl teisės aktai, numatydami vaikų, likusių be tėvų globos, auklėjimo klausimus, pirmenybę teikia auklėjimui šeimoje.¹³⁵

¹³³ LAT nutartis 2005 m. birželio 6 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-198/2005. *Mažeikių rajono savivaldybės Vaikų teisių apsaugos skyrius v. S. Šarapajeva ir V. Šarapajevai*. Kat.82.1; 82.2.2

¹³⁴ Dičius, P. Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1974, P.106-109.

¹³⁵ Пчелинцева Л.М. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации. Москва: Норма, 2004. P. 7.

2.6. Motinystės visokeriopos apsaugos principas

Motinystė – tai moters gebėjimas atlikti išskirtinę biologinę ir socialinę funkciją – gimdyti vaikus, pratęsti žmonijos egzistenciją. Motinystės apsauga ir globa – vienas prioritetinių valstybės uždavinių, ypač reikšmingų esant sunkiai socialinei ir ekonominei valstybės būklei.¹³⁶

Suvokdami šeimos svarbą, jos ypatingą vietą visuomenėje dauguma valstybių suteikia apsaugą jai savo konstitucijose. LR Konstitucijos 38 straipsnyje nurodyta, kad *šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.* LR Konstitucijos 39 straipsnyje motinystės visokeriopos apsaugos principas yra detalizuojamas nurodant: *Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.*

Kitų valstybių pagrindiniuose įstatymuose reglamentavimas šio principo panašus. Lenkijos Konstitucijos 18 straipsnyje skelbiama, kad *Lenkijos Respublika saugo ir globoja santuoką, kaip moters ir vyro sąjungą, šeimą, motinystę ir tėvystę.*¹³⁷ Rusijos Federacijos Konstitucijoje taip pat yra numatyta, kad *valstybė gina motinystę, vaikystę ir šeimą (38 str.).*¹³⁸

Motinystė buvo saugoma bei ginama valstybės ir SŠK. Jo 5 straipsnyje gan detalai buvo reglamentuota jos apsauga: *„Motinystė Lietuvos Respublikoje yra visos liaudies gerbiama, valstybės saugoma ir skatinama. Motinos ir vaiko interesų apsaugą užtikrina specialios moterų darbo ir sveikatos apsaugos priemonės, sudarytos moterims sąlygos derinti darbą su motinyste; motinystės ir vaikų teisinis gynimas, materialinis ir moralinis rėmimas, įskaitant nėštumo ir gimdymo atostogų teikimą moterims, paliekant darbo užmokestį, ir kitų lengvatų teikimas nėščioms moterims ir motinoms“.*

Motinystė yra saugoma bei globojama taip pat ir tarptautiniu lygmeniu. Vienas iš tarptautinius teisės aktų yra 1952 m. Motinystės apsaugos konvencija. Šia konvencija siekiama užtikrinti, kad *nėščios arba krūtimi maitinančios moterys nebūtų verčiamos dirbti darbų, kuriuos kompetentingos institucijos pripažino kenkiančiais motinos ar vaiko sveikatai arba įvertinus buvo nustatyta nemaža rizika motinos ar jos vaiko sveikatai.*(3 str.) *Nacionalinės teisės ir praktikos nustatyta tvarka pateikusi medicinos pažymą arba kitą atitinkamą dokumentą, kuriame būtų*

¹³⁶ Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras / [atsakingas redaktorius K. Jovaišas]. Vilnius, 2000-2002. 2 d. P.311.

¹³⁷ Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys / [rinkinio sudarytojai E. Jarašiūnas, G. Mesonis]. Vilnius, 2004. P. 215.

¹³⁸ Ten pat. P. 296.

nurodyta numanoma vaiko gimimo diena, moteris, kuriai taikoma ši Konvencija, turi teisę į ne trumpesnes kaip 14 savaičių motinystės atostogas.(4 str.) Moterims, kurios nedirba dėl motinystės atostogų, piniginės išmokos skiriamos pagal nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus arba kitu nacionalinę praktiką atitinkančiu būdu. Piniginės išmokos turi būti tokio dydžio, kad užtikrintų reikiamą moters bei jos vaiko sveikatos būklę ir tinkamą gyvenimo lygį.(6 str.) Darbdavys neturi teisės atleisti moterį iš darbo jos nėštumo arba motinystės atostogų metu arba laikotarpiu po jos grįžimo į darbą, kurį nustato nacionaliniai įstatymai ir kiti teisės aktai, išskyrus tuos atvejus, kai atleidimo priežastys nėra susijusios su nėštumu ar gimdymu, jo pasekmėmis ar kūdikio maitinimu krūtimi. Įrodinėjimo našta, kad moters atleidimo iš darbo pagrindas nesusijęs su jos nėštumu ar gimdymu, jo pasekmėmis ar kūdikio maitinimu krūtimi, tenka darbdaviui. Po motinystės atostogų moteriai garantuojama teisė grįžti į tas pačias arba lygiavertes pareigas, kurios apmokamos tuo pačiu tarifu.(8 str.) Kad galėtų krūtimi pamaitinti savo vaiką, moteriai suteikiama teisė į vieną arba daugiau pertraukų per dieną arba teisė į trumpesnę darbo dieną.(9 str.)

Dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą taip pat yra įtvirtinta Europos socialinės chartijos 8 straipsnyje, kuriame yra nurodyta, kad *siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą, šio chartijos Šalys įsipareigoja:*

1. Suteikti moterims prieš gimdymą ir po jo mokamas, ne trumpesnes kaip 14 savaičių bendros trukmės atostogas, arba pakankamas socialinio draudimo išmokas arba išmokas iš valstybės fondų tokioms atostogoms.

2. Laikyti neteisėtu dalyku tai, kad darbdavys iš anksto įspėja moterį dėl atleidimo laikotarpiu nuo tada, kai ji savo darbdaviui praneša, jog yra nėščia, iki motinystės atostogų pabaigos, arba įspėja ją apie atleidimą tokiu metu, kai to įspėjimo laikas baigiasi tokių atostogų metu.

3. Užtikrinti, kad savo kūdikius žindančioms motinoms darbo metu būtų suteikiamos tam reikalingos pertraukos.

4. Reglamentuoti nėščių, neseniai gimdžiusių ir žindančių moterų skyrimą naktiniam darbui.

5. Uždrausti skirti nėščias, neseniai gimdžiusias ir žindančias moteris dirbti požeminius kasybos darbus ir, jei reikia, visus kitus darbus, kurie netinkami joms dėl to, kad yra pavojingi, kenksmingi sveikatai arba sunkūs, ir imtis reikiamų priemonių apsaugoti tokių moterų teisę į darbą.

Vadovaujantis tarptautiniais aktais kaip ir kitose valstybėse, taip ir Lietuvoje, siekiant įgyvendinti LR CK 3.3 straipsnyje įtvirtintą motinystės visokeriopos apsaugos principą, yra priimta nemažai teisės aktų (tokių kaip LR Darbo kodeksas, Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas, Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas, Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, Išmokų vaikams įstatymas ir t.t.), skirtų šio principo faktiniam užtikrinimui.

Lietuvos teisės aktai, kaip ir tarptautiniai teisės aktai garantuoja moterims, tarp jų nėščioms bei auginančioms vaikus, darbo lengvatas. Nėščioms moterims, pateikusioms medicinos išvadą,

privalo būti sumažintos darbo normos arba jos perkeliamos į kitą sveikatai nekenksmingą darbą, už kurį mokamas ne mažesnis kaip anksčiau gautas vidutinis darbo užmokestis. Nesant galimybės nėščią moterį perkelti į jos sveikatai nekenksmingą darbą arba kol sprendžiamas klausimas dėl nėščios moters perkėlimo į lengvesnį ar nekenksmingą jos sveikatai darbą, ji turi būti atleista nuo darbo, paliekant už visas atleistas nuo darbo dienas vidutinį darbo užmokestį. Taip pat nėščias moteris ir moteris, turinčias vaikų iki trejų metų, draudžiama skirti dirbti viršvalandinius darbus ir darbus naktį, o dirbti poilsio ir švenčių dienomis, siūsti į komandiruotes leidžiama tik jei jos pačios sutinka. Moterys, turinčios vaikų iki pusantrų metų ir dėl to negalinčios dirbti, jų pačių prašymu perkeliamos į kitą darbą, paliekant vidutinį ankstesnio darbo užmokestį, iki vaikai sueis pusantrų metų. Taip pat, be bendros pertraukos pailsėti ir pavalgyti, joms ne rečiau kaip kas trys valandos duodamos ne trumpesnės kaip pusės valandos pertraukos kūdikiui maitinti. Motinos pageidavimu pertraukas kūdikiui maitinti galima sujungti, pridėti prie pertraukos pailsėti ir pavalgyti arba perkelti į darbo dienos (pamainos) pabaigą, atitinkamai sutrumpinant darbo dieną (pamainą). Šios pertraukos apmokamos pagal vidutinį darbo užmokestį. Moterys, turinčios vaikų nuo trejų iki 14 metų, vaikų invalidų iki 16 metų, negali būti skiriamos dirbti viršvalandinius darbus arba būti siunčiamos į komandiruotes, jeigu pačios nesutinka. Moterys, auginančios vaikus iki 14 metų, jeigu yra galimybė, turi pirmumo teisę pasirinkti darbo pamainą.

Moterims iki 40 metų draudžiama skirti darbus, galinčius pakenkti motinystės funkcijoms. Moterų, taip pat moterų iki 40 metų, nėščių moterų sveikatai draudžiamus darbus, kenksmingus ir pavojingus darbo aplinkos veiksnius nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų 1998 m. sausio 13 d. įsakymu Nr.18/12, vykdam Vyroausybės 1997 m. lapkričio 11 d. nutarimą Nr. 1234, patvirtintas Darbų, draudžiamų dirbti nėščioms, pagimdžiusioms ir krūtimi maitinančioms moterims, ir nerekomenduotinų darbų moterims, norinčioms išsaugoti motinystės funkciją, taip pat joms kenksmingų ir pavojingų darbo aplinkos veiksnių sąrašai ir jų taikymo tvarka. Įsakymas įsigaliojo 1998 m. vasario 14 dieną.

Įstatymais reglamentuojamos taip pat ne viso darbo laiko sąlygos. Darbdavys privalo nustatyti ne visos darbo dienos arba ne visos darbo savaitės darbo grafiką, jeigu to prašo nėščia moteris, moteris, turinti vaiką iki 14 metų arba vaiką invalidą iki 16 metų; tėvas, vienas auginantis vaiką iki 14 metų, taip pat globėjas, auginantis tokio pat amžiaus vaiką; invalidas, taip pat asmuo, slaugantis sergantį šeimos narį ir pristatęs medicinos išvadą. Darbas ne viso darbo laiko sąlygomis neapriboja darbuotojo darbo teisių.¹³⁹

¹³⁹ Vidrinskaitė S. Ar teisė turi pripažinti lyčių skirtumus?// http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=502
prisijungimo laikas: 2007-07-23.

Motinytės visokeriopos apsaugos principas taip pat reiškia, kad sprendžiant šeimos ginčus, pirmenybė yra teikiama vaiko biologinių (kraujo) tėvų teisėms, jeigu tai nepažeidžia vaiko interesų ir teisių.¹⁴⁰

Kaip jau minėta aukščiau, mūsų valstybės pagrindinio įstatymo 39 str. įtvirtinta, jog valstybė rūpinasi šeimomis, auginančiomis ir auklėjančiomis vaikus namuose, užtikrina paramos joms teikimą įstatymo nustatyta tvarka. Vaikų auginimas ir auklėjimas susijęs su nemažomis papildomomis šeimos išlaidomis. Todėl siekiant sukurti tam tikrą pusiausvyrą tarp bevaikių ir auginančiu vaikus šeimų, būtina kompensuoti dalį šių išlaidų tėvams. Pagal 2004 m. LR Išmokų vaikams įstatymo 3 straipsnį numatyta kokios išmokos yra Lietuvoje mokamos. *Tai išmokos šeimose auginamiems vaikams: 1) vienkartinė išmoka gimus vaiku (šiuo metu - 1000lt); 2) išmoka vaikui; 3) išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui. Taip pat skiriama 2 MGL dydžio vienkartinė išmoka nėščiai moteriai, kuri pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos, likus 70 kalendorinių dienų iki gimdymo (suėjus 28 nėštumo savaitėms).* Remiantis Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymu, tai jo 18 str. numatyta, jog: *Motinystės pašalpa nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio.* Nuo 2007 m. liepos 1 d motinystės (tėvystės) pašalpa vaiko priežiūros atostogų laikotarpiu mokama 100 procentų kol vaikui sueis 6 mėnesiai, o likusį laiką, kol vaikui sueis vieneri metai – 85 procentai pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Šiuo metu LR Seime svarstomas šio įstatymo atskirų straipsnių pakeitimo projektas, numatysiantis dar geresnes sąlygas motinai arba tėvui auginantiems vaikus namuose. Projekto 21 str. numatyta: *Motinystės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki vaikui 1 metai yra 100 procentų, o iki vaikui sueis 2 metai – 85 procentai pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio.*¹⁴¹

Vaikų auklėjimo šeimoje principu taip pat vadovaujasi ir teismai sprenddami šeimos bylas. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-105/2001 buvo nagrinėjamas ginčas dėl vaiko tarp vaiko tėvo ir vaiko motinos brolio (dėdės) - kas turi vaiką auklėti, juo rūpintis, jį išlaikyti, pas ką vaikas turi gyventi. Kasacinis teismas nurodė, kad vaikų ir tėvų teisės yra prigimtinės teisės, todėl šių teisių apsaugai yra skirtos specialios teisės normos. Tėvų teisė rūpintis ir auklėti savo vaikus yra išimtinė. Tai reiškia, kad vaikas privalo ir turi teisę augti savo šeimoje ir negali būti atskirtas nuo tėvų, jei tik nėra aplinkybių, dėl kurių pagal įstatymą reikia atskirti vaiką nuo tėvų. Atskirti vaiką nuo tėvų galima tik įstatymo numatytais atvejais : tėvams gyvenant atskirai, jiems skiriantis; kai apribotos tėvams tėvystės teisės; vaiką paimant globai; kai tėvams atimama laisvė (areštas, sulaikymas, suėmimas, įkalinimas); kai tėvams taikomos medicininio pobūdžio priemonės kaip psichiniams

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002. P. 33.

¹⁴¹ Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18(1), 18(3), 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. Nr. XP-2486(3), 2007-10-25.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=307245&p_query=&p_tr2= prisijungimo laikas: 2007-10-26.

ligoniams; kai tėvai vaiku negali rūpintis dėl ligos; kai tėvai nežinomi; kai žinomi, bet ieškomi ir kitais atvejais. Šiems vaiko atskyrimo nuo kiekvieno iš tėvų atvejams įstatymuose yra nustatyta tvarka ir sąlygos. Ginčai dėl vaiko yra galimi tik tarp tėvų ir kitų teisėtų vaiko atstovų. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 3 straipsnis nustato, kad teisėti vaiko atstovai yra tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, jam atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus¹⁴²

Atlikdami savo pareigas – auklėti vaikus, tėvai turi pirmumo teisę, palyginti su kitais asmenimis. Tai reiškia, kad tėvams suteikta pirmumo teisė auklėti vaikus, rūpintis jų sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu, taip pat spręsti kitus su juo susijusius klausimus. Tik kai nė vienas iš tėvų negali pasirūpinti vaikais, ši pareiga gali būti perduota kitiems asmenims. Todėl, sprendžiant visus ginčus dėl vaikų, būtina laikytis nuostatos, kad vaikui geriausia yra augti savo šeimoje ir būti auklėjamam savo tėvų (CK 3.165 str. 1 d.).¹⁴³

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad motinystės visokeriopos apsaugos principo reikšmė yra neginčijama. Jo pagrindu yra apsaugomos nėščios moters bei tėvų auginančių vaikus bei pačių vaikų teisės bei interesai. Šis principas užtikrina galimybę išsaugoti moterų sveikatą, kuri yra būtina siekiant pagimdyti sveikus palikuonis bei apsaugoti dar nesugebančių savimi pasirūpinti vaikų interesus.

¹⁴² LAT nutartis 2001m. sausio 29 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-105/2001. *V. Šeško v. Z. Lengvelienė, J. Lengvelis*. Kat. 71.3, 71.4

¹⁴³ LAT nutartis 2003 m. vasario 5 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2003. *L. Maksvytis v. I. Maksvytienė*. Kat. 71.4., 94.3.

IŠVADOS

1. Šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai yra pamatinės normos per kurių prizmę yra sprendžiami visi šeimos teisinius santykius liečiantys klausimai. Tai atrama – kuriant ir priimant naujus teisės aktus, aiškinant ir taikant teisės normas.
2. LR CK 3.3 straipsnyje šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai yra įtvirtinti sekančia tvarka: monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principai. Tarp šių principų jokios hierarchijos nėra. Jie visi egzistuoja lygiagrečiai ir yra taikomi visi ar keli iš jų kartu sprendžiant klausimus, iškilusius šeimos teisinių santykių srityje. Tačiau remiantis teismų praktika, tam tikrais atvejais teismui tenka spręsti, kuris principas esant konkrečioms bylos faktinėms aplinkybėms yra svarbesnis, kuris principas turi prioritetą prieš kitus. Taigi galime pastebėti, jog egzistuoja tam tikra šių principų tarpusavio konkurencija, atsižvelgus į atitinkamas konkrečius ginčo faktines aplinkybes.
3. Monogamija – tai vieno vyro ir vienos moters santuoka. Vienpatystė - tai yra aukščiausia santuokos forma, vyraujanti visame civilizuoame pasaulyje. Monogamija – ne tik vienas iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, bet taip pat ir viena iš būtinų sąlygų sudaryti santuoką, kurią pažeidus - santuoka pripažįstama negaliojančia.
4. LR Konstitucijos 38 str. nurodo, kad valstybė pripažįsta bažnytinės santuokos registraciją. Tačiau remiantis LR CK 3.24 str., 3.304 str., bei Civilinės metrikacijos taisyklėmis būtina bažnytine tvarka sudarytą santuoką įtraukti į oficialią apskaitą. Tokia apskaita reikalinga tiek valstybės interesais (statistikos duomenų rinkimas, poligaminių santuokų prevencija ir pan.), tiek pačių sutuoktinių interesais. Tačiau susiklosčius tokiai situacijai, kaip noras sudaryti naują civilinę santuoką, o prieš tai buvus bažnytinėje santuokoje ir jos neįtraukus įstatymų nustatyta tvarka į oficialią apskaitą, tai nereikštų monogamijos, kaip santuokos sudarymo sąlygos ir šeimos teisės principo, pažeidimo, remiantis civilinės metrikacijos įstaigų praktika. Tokia susiklosčiusi faktinė padėtis, anot civilinės metrikacijos įstaigų, nesuponuoja monogamijos principo pažeidimo, ir tokios „antrosios“ santuokos yra pilnai registruojamos.
5. Santuokos savanoriškumas – taip pat svarbus šeimos santykių teisinio reglamentavimo principas, ir taip pat viena iš materialių santuokos sudarymo sąlygų. Santuokos

savanoriškumas reiškia ne tik laisvą vyro ir moters tarpusavio susitarimą būti santuokoje, bet taip pat suponuoja ir ištuokos laisvę.

6. Vertinant CK 3.57 str. 3 dalį, nustatančią teismui diskrecijos teisę atsisakyti nutraukti santuoką, teigtina, kad ji prieštarauja LR Konstitucijos 38 str. 3 daliai, taip pat neatitinka Europos šeimos teisės komisijos parengtų Principų dėl ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo, kuriuose nustatyta, kad įstatymas turi leisti ištuoką ir neturi būti reikalavimo dėl santuokos trukmės. Todėl vertėtų 3.57 straipsnio 3 dalies atsisakyti, nes priešingu atveju galimas sutuoktinio, norinčio įgyvendinti savo teisę į ištuoką, teisių pažeidimas. Tokia teismo diskrecijos teisė atsisakyti nutraukti santuoką suponuoja santuokos savanoriškumo principo pažeidimą.
7. Sutuoktinių lygiateisiškumas yra bendrojo civilinės teisės principo, įtvirtinto CK 1.2 straipsnyje, išraiška šeimos teisėje. Galima sakyti, tai kompleksinis šeimos teisės principas talpinantis savyje daug lygiateisiškumo tarp sutuoktinių atvejų, kaip pvz., sutuoktiniai turi lygias teises ir pareigas tarpusavyje, vaikų atžvilgiu, reikalaujama vienoda sutuoktinių atsakomybė visose šeimos santykius liečiančiose srityse, taip pat numatyta prezumpcija, jog sutuoktinių turto dalys yra lygios ir kt. Taigi šis principas įtvirtina sutuoktinių kaip dviejų lygiaverčių partnerių modelį, ir tik neišvengiamais atvejais teismai nukrypsta nuo šio principo, norėdami apsaugoti visos šeimos bei vaikų interesus.
8. Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas yra pamatinė norma, per kurios prizmę sprendžiami visi su vaiku susiję klausimai. Tai vienas iš dažniausių šeimos teisės principų cituojamų teisimų, kurie juo visada vadovaujasi, sprendamas skyrybų, ar kitas su šeimos teisės klausimais susijusias bylas, kai paliečiami vaiko interesai bei jo gerovė.
9. Sprendžiant klausimus, susijusius su vaikais visais atvejais yra atsižvelgiama į vaikų interesus ir jų pageidavimus, ir tai patvirtina teismų praktika. Tačiau teismų praktikos analizė, leidžia teigti, kad net jeigu vaikų interesus labiausiai atitinka jų augimas ir buvimas kartu su abiem tėvais, teismai sprenddami santuokos nutraukimo bylas terminą sutuoktiniams sutaikyti skiria ypač retai ir santuokos savanoriškumo principas nusveria, kad santuoka nutraukiama, o vaikas lieka gyventi su vienu iš tėvų.
10. Vaikų auklėjimo šeimoje principas yra labai svarbus kiekvieno vaiko vystymuisi, jo augimui, brandai. Kiekvienas vaikas turi teisę būti auginamas, auklėjamas, mokomas darnioje šeimoje. Ir tik susiklosčius tam tikroms gyvenimo aplinkybės ir nebesant galimybių būti auginam šeimoje, valstybė, ir jos valią įgyvendinančios institucijos turi stengtis sudaryti sąlygas, aplinką kiek įmanoma artimesnę į šeimą, kad būtų užtikrintas pilnavertis vaiko vystymasis. Tad vaikų auklėjimas yra net tik tėvų teisė, bet ir pareiga.

11. Tiek LR Konstitucija, tiek LR CK, įtvirtina motinystės apsaugą. Nėščioms moterims, žindančioms motinoms, taip pat tėvams auginantiems vaikus LR įstatyminė bazė suteikia tam tikras lengvatas, sudaro palankias sąlygas auginti ir auklėti vaikus šeimoje. Valstybė teikia finansinę paramą šeimoms, auginančioms vaikus namuose, dirbančioms motinoms suteikiamos atostogos iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos darbe ir kitos lengvatos. Tai svarbus ir reikšmingas principas ne tik atskiro individo atžvilgiu, bet ir visos visuomenės ar net valstybės mastu. Tik užtikrinus šio principo visapusišką įgyvendinimą, galima kalbėti apie valstybės demografinės padėties augimą.
12. Šeimos teisėje taip pat taikomi ir kiti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai, kaip pvz. teisingumo, sąžiningumo, protingumo, nuosavybės neliečiamumo, nesikišimo į privačius santykius, proporcingumo ir kt. Ir kai kurių iš šių principų taikymas šeimos teisėje pasižymi tam tikra specifika, nes ir patys šeimos teisiniai santykiai turi nemažai ypatumų.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios, 1969-07-30, Nr. 21-186.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios, 2002-06-26, Nr. 64-2569.
5. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996-04-12, Nr. 33-807.
6. LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000.12.29, Nr.: 111.
7. LR Žmonių saugos darbe įstatymas // Valstybės žinios, 1993.10.22, Nr.: 55.
8. LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 1991-06-20, Nr. 17-447.
9. LR Išmokų vaikams įstatymas // Valstybės žinios, 2004 Nr. 88-3208.
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-160 „Dėl civilinės metrikacijos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2006 -06 -10, Nr. 65.
11. LR teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-68 „Dėl prašymų civilinės metrikacijos įstaigoms formų patvirtinimo“ // Valstybės Žinios, 2005-03-05, Nr. 31.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 340 „Dėl nėščioms, neseniai pagimdžiusioms ar krūtimi maitinančioms moterims kenksmingų darbo sąlygų ir pavojingų veiksmų sąrašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003-03-26, Nr. 29-1184.
13. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18(1), 18(3), 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. Nr. XP-2486(3), 2007-10-25 / http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=307245&p_query=&p_tr2=

Tarptautiniai teisės aktai

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos septintasis Protokolas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
5. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
6. Sutartis dėl Konstitucijos Europai // <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:LT:HTML>
7. 1989 m. JT Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995-07-21, Nr. 60-1501.
8. 1996 m. Europos konvencija dėl vaikų teisių įgyvendinimo // <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/160.htm>
9. 1952 m. Motinystės apsaugos konvencija // Valstybės Žinios, 2003.05.21, Nr.: 49.

10. Europos socialinė chartija (pataisyta) // Valstybės žinios, 2001-06-08, Nr. 49-1704.
11. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Valstybės žinios. 1997, Nr.60.

Užsienio valstybių teisės aktai

1. Rusijos Federacijos Šeimos kodeksas /<http://semeinyi-kodeks.info/razdel-i-/glava-1-/>
2. Lenkijos Šeimos ir globos (rūpybos) kodeksas /http://www.idn.org.pl/sonnszz/kod_rodz.htm

Specialioji literatūra

Vadovėliai, monografijos, disertacijos

1. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
2. Lietuvos konstitucinė teisė : [vadovėlis] / T.Birmontienė ...[et al.]. 2-asis leid. Vilnius, 2002.
3. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Mintis, 1989.
4. Pakalniškis V., Vitkevičius P., Kiršienė J., Ruškytė R. Civilinė teisė. Bendroji dalis. T. 1. Vilnius, 2006.
5. Dičius, P. Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje. Vilnius, 1974.
6. Adomavičius V. Vedybų sutartis. Vilnius: Mūsų saulūžė, 2002.
7. Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys / [rinkinio sudarytojai E. Jarašiūnas, G. Mesonis]. Vilnius, 2004.
8. Čivilytė-Gylienė, V. Trumpas šeimos teisės vadovas. Vilnius, 2006.
9. Germanavičienė I. Šeimos teisės socialinis veiksmingumas : magistro baigiamasis darbas / MRU.- V., 2005.
10. Šapokaitė, I. Šeimos teisės reguliavimo dalyko problema : magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2003.
11. Andriulis V. Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė: monografinė studija. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
12. Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilnius, 2006.
13. Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S) / MRU. - Vilnius, 2005.
14. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilnius, 2004.
15. Муратова, С. А. Семейное право : учебник. Москва, 2004.
16. Пчелинцева, Л. М. Семейное право России : учебник для вузов. Пчелинцева. Москва, 2000.
17. Нечаева А. М. Семейное право. Курс лекций. М., 1998.
18. Хадерка И. Вступление в брак. Москва: Юридическая литература, 1980.
19. Антокольская М.В. Семейное право. Москва 2000.
20. Королев Ю.А. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации. Москва: НОРМА, 2004.

Moksliniai straipsniai ir publikacijos

1. Kūris E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15).
2. Mikelėnas V. Trečioji civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“ // Teisės problemos. 1998, Nr.2.
3. Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje.// Justitia. 2006, Nr. 1(59).
4. Gibavičiūtė E., Navaitis G. Vaiko teisių šeimoje pažeidimai: situacijos analizė. //Mokslo darbai: Socialinis darbas. 2003, Nr.1(3).
5. Birmontienė T. Moterų teisių raida Lietuvoje: Konstitucinis pripažinimas ir politinio lygiateisiškumo siekis.// Jurisprudencija. 2006, Nr. 12(90).

6. Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės.// Jurisprudencija. 2005, Nr. 71(63).
7. Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai. // Jurisprudencija. 2007, Nr. 3(93).
8. Sagatys G. Aktualūs vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimai.// Jurisprudencija. 2005,Nr. 71(63).
9. Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos.// Justitia, 1999, Nr.5-6.
10. Vancevičius S. Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje // Teisė (46). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
11. Vansevičius S. Šeimos santykių teisinis reguliavimas pagal Lietuvoje galiojusius Rusijos imperijos įstatymus.// Teisė (34). Mokslo darbai. Vilniaus universiteto leidykla, 2000.
12. Umbrasas S. Santuokos registravimas // Socialistinė teisė. Mokslo darbai. - Nr.1, 1988.
13. Vanagienė G. Sutuoiktinių ir sugyventinių (partnerių) teisinės padėties Lietuvoje lyginamoji analizė. – Šeimos politikos ir teisės iššūkiai Europoje. Vilnius, 2004.
14. Meilius K., Sagatys G. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą.// Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20).
15. Žiobienė E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos // Jurisprudencija. 2006, Nr. 12(90).
16. Vidrinskaitė S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. // Jurisprudencija. 2004, Nr.56(48).
17. Sud. Mackevičiūtė I. Diskriminuoti draudžiama, integruoti. Vilnius: LOGOTIPAS, 2007.
18. Dromantienė L., Šalaševičiūtė R. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. Mokslo darbai: Socialinis darbas, 2006. Nr. 5(1).
19. Vidrinskaitė S. Ar teisė turi pripažinti lyčių skirtumus?// http://www.moterys.lt/index.php?show_content_id=502
20. Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects // <http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000012/article.pdf>.
21. Family law and Family Values, edited by Mavis Maclean, Oxford and Portland, Oregon, 2000. Family law and Family Value in Portugal by Maria Joao Romao Carreiro Vaz Tome.
22. Parkinson P. Child protection, permanency planning and children's right to family life // International Journal of Law, Policy and the Family. 2003 (17). Oxford University Press. 2003. P. 147-172 // <http://lawfam.oxfordjournals.org/cgi/reprint/17/2/147?maxtoshow=&HITS=80&hits=80&RESULTFORMAT=1&andorexacttitle=and&andorexacttitleabs=and&fulltext=marriage+principles+freedom+child+&andorexactfulltext=or&searchid=1&FIRSTINDEX=0&sortspec=relevance&fdate=1/1/1996&resourcetype=HWCIT>.
23. Katherine Hunt Federle. Children's rights and the need for protection : New Perspectives on Child protection // Family Law Quarterly Fall, 2000 // http://international.westlaw.com/search/default.wl?spa=intbaltic-1000&rs=WLIN6.09&fn=_top&sv=Split&sn=E66BBAF6FA034AD08F0770CED4DBA902&db=NBI-DEFL%2cFL-TP%2cJLFS%2cFAMLO%2cNBI-FAM%2cFAM-LR&vr=2.0&rp=%2fsearch%2fdefault.wl&mt=WestlawInternational.

Lietuvos teismų praktika

1. LAT nutartis 2005 m. vasario 28 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2005. *A. Slaboševičius v R. Jarutytė*. kat. 75.2.
2. LAT nutartis 2007 m. vasario 27 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-76/2007. *Č. M. v J. R. M.* kat.75.4.3 (S).
3. LAT 2004 m. balandžio 1 d. konsultacija „Dėl kai kurių Darbo kodekso, Civilinio proceso kodekso, Įmonių bankroto įstatymo normų taikymo“, Nr. A3-102.
4. LAT nutartis 2004 m. spalio 27 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-580/2004. *G. Liutkevičienė v. A. Liutkevičius*. kat. 20.7.; 69.3.; 94.2.

5. LAT nutartis 2004 m. gruodžio 1 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004. *V. Gineitas v. I. Gineitienė*. kat. 71.4; 72.2
6. LAT nutartis 2002 m. rugsėjo 23 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-1027/2002. *A. Asipauskas v. R. Asipauskienė*. kat. 71.4.
7. LAT 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-435/2004. *R. Knašienė v. A. Knašius*. kat. 69.7, 69.3.
8. LAT nutartis 2006 m. sausio 11 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2006. *A. V. v. D. V.* kat. 75.8.
9. LAT nutartis 2005 m. lapkričio 16 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-529/2005. *A. Praškevičius v. D. Praškevičienė*. kat. 75.6.2.
10. LAT nutartis 2003 m. vasario 12 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2003. *J.A. Varapnickaitė-Mažyliienė v. F. A. Stanys*. Kat. 71.4.
11. LAT nutartis 2004 m. gruodžio 1 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-659/2004. *Vilmantas Gineitis v. Ilona Gineitienė*. Kat. 71.4; 72.2.
12. LAT nutartis 2002 m. balandžio 26 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2006. *I. J. v. V. U.,.* Kat. 30.10; 32.2; 77.3; 77.4.2; 78.2.1
13. LAT nutartis 2007 m. sausio 31 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-9/2007. *J.R. v. R. R.* Kat. 76.5.
14. 2002 m. birželio 21 d Lietuvos aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.
15. LAT nutartis 2004 m. sausio 7 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-6/2004. *B. Krugliakovas v. R. Krugliakova*. kat.71.4.
16. LAT nutartis 2003 m. gruodžio 3 d. civilinėje byloje. Nr. 3K-3-1136/2003. *D. Čeikauskas v. R.Čeikauskienė*. kat. 71.4., 90.
17. LAT nutartis 2005 m. spalio 19 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-492/2005. *Kauno miesto apylinkės vyriausiojo prokuroras v G. Namavičiūtė*. Kat. 74.2.5; 77.6
18. LAT nutartis 2002 m. spalio 23 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-1225/2002. *R. Čeplinskienė v. S. Kavaliauskas*. Kat. 71.5.
19. LAT nutartis 2002 m. birželio 19 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-883/2002. *J.Barinova v. I. Bobrovskaja*. Kat. 27.5; 72.1; 15.2; 1.2.
20. LAT nutartis 2002 m. birželio 19 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-879/2002. *Anykščių rajono savivaldybė v. G.Mateikis, V.Mateikienė, P.Mateikis*. Kat. 15.2.1.1.; 71.2.
21. LAT nutartis 2003 m. gruodžio 10 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-1176/2003. *A. Ulickas v. G. Ulickienė*. kat. 71.4.
22. LAT nutartis 2005 civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2005. *A.Šantarienė v L. Šantaras* . Kat75.4.3; 77.4.2.
23. LAT nutartis 2004 civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2004. *L. Bradšaujienė v. R. Vaitkevičius*. Kat. 70.4; 72.2.
24. LAT nutartis 2002 m. sausio 14 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-58/2002. *A. Mažeika v. R. Mažeikienė*. Kat. 71.4
25. LAT nutartis 2002 m. balandžio 24 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-650/2002. *R. Lenkauskas v. V. Lenkauskienė*. Kat. 71.4
26. LAT nutartis 2005 m. birželio 6 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-198/2005. *Mažeikių rajono savivaldybės Vaikų teisių apsaugos skyrius v. S. Šarapajeva ir V. Šarapajevs*. Kat.82.1; 82.2.2
27. LAT nutartis 2001m. sausio 29 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-105/2001. *V. Šeško v. Z. Lengvelienė, J. Lengvelis*. Kat. 71.3, 71.4
28. LAT nutartis 2003 m. vasario 5 d. Civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2003. *L. Maksvytis v. I. Maksvytienė*. Kat. 71.4., 94.3.
29. Kretingos rajono apylinkės teismo nutartis 2006 m. birželio 27 d. civilinėje byloje Nr. 2-10-666/2006. *Eglės Almas v Sammy Almas*.

Kiti šaltiniai

1. Tarptautinių žodžių žodynas. Trečiasis pataisytas leidimas. - Atsakomasis redaktorius A.Kinderis.-Vilnius: Alma littera, 2004.
2. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (vyr.red. S.Keinys)- Ketvirtasis leidimas - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000.
3. LR įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas (sudarytojas R.Mockevičius) – Antras papildytas leidimas – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
4. Abramavičius A., Andriuškevičius A., Bakševičienė R. ir kt. Namų advokatas / Sudarytojas J. Prapiestis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
5. LR CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia. 2001.
6. LR CK komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. - Vilnius: Justitia. 2002.
7. Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1985.
8. Lietuvos Respublikos konstitucijos komentaras / [atsakingas redaktorius K. Jovaišas]. Vilnius, 2000-2002. 2 d.
9. LR KT 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.
10. Commission of European Family Law <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>
11. Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl/>
12. Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities // <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>

ŠEIMOS SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO PRINCIPAI IR JŲ TAIKYMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

SANTRAUKA

Šeimos teisės esmę ir jos įgyvendinimo svarbiausius būdus nustato ir išreiškia šeimos teisės principai. Kadangi gyvenime vyksta tokie spartūs socialiniai pokyčiai, liečiantys ir šeimos santykius, kyla klausimas, ar šeimos teisės principai bėgant laikui taip pat negali pamažu transformuotis. Todėl yra svarbu ir aktualu išnagrinėti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus ir atskleisti, ar jie atitinka visuomenės lūkesčius. Lietuvos Respublikoje šeimos santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais.

Darbe yra kompleksiškai analizuojama ir atskleidžiama šeimos teisės principų samprata, apibrėžiamas jų turinys. Nagrinėjama Lietuvos nacionalinių teismų formuojama praktika šia tema, nustatomos šių principų įgyvendinimo problemos, principų santykis su kitais šeimos teisės institutais (santuoka, ištuoka, vaikų ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos ir kt.). Darbe taip pat yra pateikiama lyginamoji analizė su kai kuriomis užsienio valstybėmis (Rusija, Lenkija) šeimos teisės principų atžvilgiu.

Išanalizavus darbo temą bei išnagrinėjus teismų praktiką, prieita prie išvados, jog tarp šeimos teisės principų jokios hierarchijos nėra. Jie visi egzistuoja lygiagrečiai ir yra taikomi visi ar keli iš jų kartu sprendžiant klausimus, iškilusius šeimos teisinių santykių srityje. Tačiau tam tikrais atvejais teismui tenka spręsti, kuris principas esant konkrečioms bylos faktinėms aplinkybėms yra svarbesnis, kuris principas turi prioritetą prieš kitus. Tad vis dėlto egzistuoja tam tikra šių principų tarpusavio konkurencija.

PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION IN FAMILY LAW AND THEIR APPLICATION IN COURT PRACTICE

SUMMARY

The principles of family law determine the essence of family law and the most important means of its implementation. Due to the rapid social changes, which have the impact on the family relationship, the question arises: do the principles of family law also change as the time passes? That is why examination of the principles of legal regulation in family law and establishing whether they correspond to the expectations of the society is crucial and of great relevance. The legal regulation of family relationship in Lithuania is based on the principles of monogamy, the equality of spouses, the voluntariness of marriage, the priority of the protection of child rights and interests, the upbringing of the child in the family, the protection of motherhood and on other principles of regulation of civil relationship.

In this paper the concept of family law principles is explored and the content of these principles is defined. The special attention is devoted to the practice, formed by the courts in Lithuania. Also the problems of implementation of the principles are established, the relations of the principles with the relevant institutes of family law (marriage, divorce, mutual rights and obligations of parents and children, etc.) are analyzed. The paper also provides the comparative analysis of the principles with those applied in Russian Federation and Poland.

After the topic has been explored and the court practice has been examined, the following conclusions are made: there is no hierarchy among the principles of family law. They all co-exist in parallel with each other and are applied all together (or some of them) when dealing with the questions arising in the sphere of family relationship. However, in some cases the court has to determine, which of the principles is more important in the given factual circumstances, which one should be given the priority. So it may be stated that some kind of competition does exist among the principles.